

STANDPUNTEN

Geschiedenis en erfgoed,
bondgenoten of
concurrenten?

STANDPUNTEN

Geschiedenis en erfgoed,
bondgenoten of concurrenten?

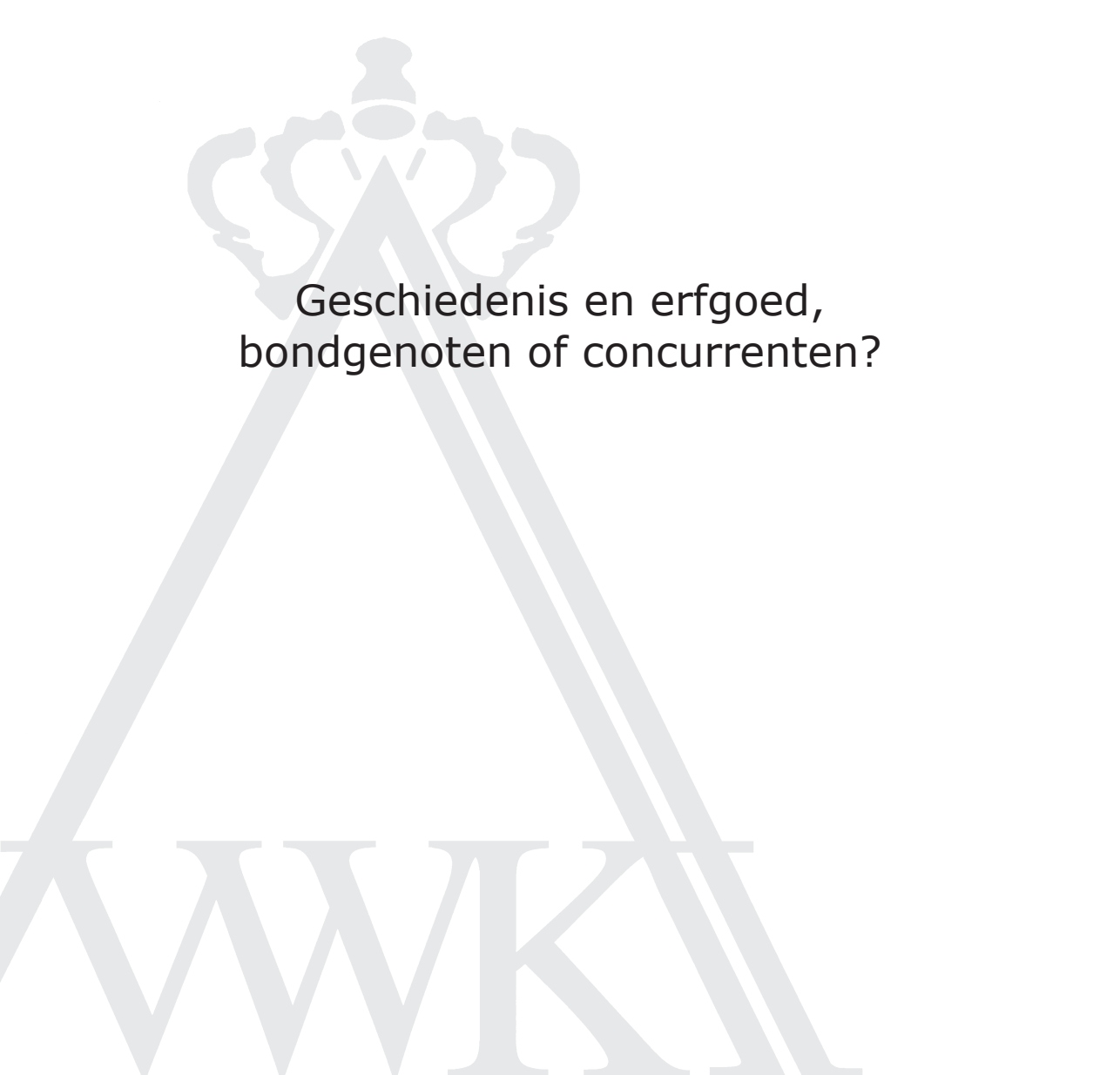

Standpunten
van
de Koninklijke
Vlaamse Academie
van België
voor
Wetenschappen
en Kunsten

Koninklijke Vlaamse Academie van België
voor Wetenschappen en Kunsten

Hertogsstraat 1
1000 Brussel
Tel. 02 550 23 23
Fax 02 550 23 25
www.kvab.be
info@kvab.be

Geschiedenis en erfgoed,
bondgenoten of concurrenten?

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright 2012 KVAB
D/2012/0455/??
ISBN ????????????

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photo print, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

INHOUD

VOORWOORD	7
<i>Karel Velle</i>	

DEEL 1: MEDEDELINGEN

DE HISTORICUS UITGEDAAGD: ERFGOED, GESCHIEDBEOEFENING EN DE HERINNERINGSGEMEENSCHAP VAN MORGEN	11
<i>Willem Frijhoff</i>	

HET VLAAMSE ERFGOEDDECREET EN DE CULTURELE ARCHIEFINSTELLINGEN: INTERACTIE TUSSEN ONDERZOEK EN BEHEER	25
<i>Jan De Maeyer</i>	

UN PATRIMOINE NÉGLIGÉ ? LES CENTRES D'ARCHIVES PRIVÉS EN COMMUNAUTÉ FRANÇAISE ...	31
<i>Jean-Pierre Nandrin (†)</i>	

GESCHIEDENIS EN ERFGOED: EEN PARADIGMATISCH VERSCHIL	41
<i>Bert De Munck</i>	

ARCHIEVEN: BEHEERDERS VAN CULTUREEL ERFGOED OF VAN RELEVANTE HISTORISCHE INFORMATIE ?	45
<i>Karel Velle</i>	

ONDERZOEK EN ERFGOEDZORG IN BIBLIOTHEKEN	55
<i>Pierre Delsaert</i>	

GESCHIEDENIS EN ERFGOED: EEN VERHAAL VAN BANGE ACADEMICI OF HET AFSCHERMEN VAN CORPORATISTISCHE MONOPOLIES ? EEN BLIK VANUIT DE ONDERBUIK VAN HET HISTORISCHE WERKVELD	59
<i>Marc Boone</i>	

HET ERFGOED VAN DE WERELDOORLOGEN EN PUBLIEKSGESCHIEDENIS IN BELGIË EN VLAANDEREN	65
<i>Nico Wouters</i>	

DEEL 2: INTERVENTIES

ONBEKEND, ONBEMIND ?	69
<i>Adriaan Linters</i>	

ERFGOEDZORG, VERTROUWEN EN INZET. DE SPECIFIEKE ROL VAN EEN ONAFHANKELIJKE STICHTING VAN OPENBAAR NUT	73
<i>Dominique Allard</i>	
ARCHIEVEN, NIET ALLEEN VOOR HISTORICI	75
<i>Leen Van Dijck</i>	
DE BIJDRAGE VAN DE WETENSCHAP TOT HET BEHOUD VAN HET CULTUREEL ERFGOED	79
<i>Christina Ceulemans</i>	
DE KONINKLIJKE COMMISSIE VOOR GESCHIEDENIS EN DE ONTSLUITING VAN BRONNEN	85
<i>Gustaaf Janssens</i>	
STAM: DE GESCHIEDENIS VAN EEN STAD IN BEELD	91
<i>Wout De Vuyst</i>	
PUBLIEKSDEBAT	93
AUTEURS	99
INTERVENIËNTEN	99
LIJST VAN AFKORTINGEN	100

VOORWOORD

Karel Velle

Op 9 februari 2012 organiseerde het VIGES zijn tweede debat over een maatschappelijk relevant onderwerp in verband met de geschiedenisbeoefening in Vlaanderen. Met de keuze van het thema *Geschiedenis en erfgoed, bondgenoten of concurrenten* ? wilde het VIGES van gedachten wisselen over de veelvuldige relaties tussen de geschiedenisbeoefening en de cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen en daarbuiten.

De verhouding tussen geschiedenis en erfgoed roept immers een aantal vragen op, zoals: is erfgoed, erfgoedparticipatie en -beleving de nieuwe trend in de geschiedenisbeoefening ? Welke rol is er weggelegd voor het vak geschiedenis en voor de expertise van historici binnen de erfgoedsector ? Bestaat tussen de vakhistoricus en de erfgoedprofessional een spanningsveld ? Zo ja, welke zijn de redenen voor dit spanningsveld ? De verschillen in bedrijfscultuur misschien, de verschillen in waardenkader, de professionele aspiraties en ambities ? Zijn historici en erfgoedexperten concurrenten binnen een gemeenschappelijke markt of zijn zij bondgenoten ? Brengt de erfgoedhype van het afgelopen decennium de echte geschiedenisbeoefening in het gedrang of zijn het convergerende disciplines die elkaar versterken ? Welke rol moeten verantwoordelijken binnen het brede erfgoedveld spelen bij het faciliteren van het historisch onderzoek en de historische beleving ? Vormt de zgn. publieksgeschiedenis een alternatief voor de soms als populistisch gepercipieerde erfgoedbenadering ? Wordt de academische erfgoedopleiding (erfgoedstudies) bij voorkeur naast de opleiding geschiedenis georganiseerd ? Welke impact heeft de door de overheid ondersteunde erfgoedbenadering op de traditionele sectoren zoals deze van de archieven, bibliotheken en musea ?

De VIGES-studienamiddag kan uiteraard niet losgezien worden van de belangrijke ontwikkelingen die de erfgoedsector – het zgn. cultureel-erfgoedveld – in het algemeen en in Vlaanderen meer in het bijzonder de afgelopen tien jaar heeft doorgemaakt. Dat cultureel erfgoed in de 21ste eeuw maatschappelijk erg belangrijk is geworden, blijkt onder meer uit de diversiteit aan actoren, uit de uitgebreide wet- en regelgeving en subsidieregelingen¹ en uit het eerste "Groot Onderhoud" dat het in 2008 opgerichte Vlaams Steunpunt voor cultureel Erfgoed FARO op 25 oktober 2011 in Mechelen organiseerde. Op deze samenkomst werden de resultaten van het onderzoek naar het potentieel en de noden van de erfgoedsector voorgesteld.² Musea, archiefdiensten, erfgoedbibliotheken, koepelorganisaties voor volkscultuur, diverse expertisecentra, erfgoedcellen e.a. organisaties spelen een belangrijke rol in het duurzaam bewaren, bestuderen en toegankelijk houden van roerend en immaterieel cultureel erfgoed. Zij stellen vele honderden historici te werk. Er is een aanwijsbaar verband tussen de interesse voor diverse erfgoedthema's (zoals lokale geschiedenis, geschiedenis van het dagelijks leven, culinair erfgoed, familiegeschiedenis e.d.) en de participatiegraad van activiteiten zoals erfgoeddagen en 'de nacht van de geschiedenis' die duizenden geïnteresseerden op de been brengen.

De goed gevulde agenda van de studienamiddag van 9 februari 2012 bestond uit twee delen. Voor het eerste gedeelte werden een negental historici bereid gevonden om over het thema te reflecteren, elk vanuit hun beroepservaring en expertise. In eerste instantie kwamen een aantal *key note* sprekers aan bod die de problematiek vanuit conceptueel-theoretisch en institutioneel perspectief benaderden. Cultuurhistoricus Willem Frijhoff leidde het thema over de verhouding erfgoed-geschiedenisbeoefening in. Hij

¹ <http://www.kunstenenerfgoed.be/ake/view/nl/397731-Erfgoed.html>

² <http://www.faronet.be/blogs/pers/prisma-veld-en-toekomstanalyse-cultureel-erfgoed>

beschreef de ontwikkeling van het erfgoedveld en -beleid in Vlaanderen en Nederland, ging dieper in op de veelvuldige betekenis van het concept erfgoed en op processen van toe-eigening van het erfgoed en het verleden en stelde de vraag naar de rol die voor de (beroeps)historicus binnen de brede ontwikkeling van de erfgoedgemeenschap en herinneringscultuur is weggelegd. Frijhoff stelde dat de historicus 'voor een probleem van terreindefinitie' staat en dat hij zich (terecht) uitgedaagd voelt door de nieuwkomers uit het erfgoedveld. De vakhistoricus, zo betoogde Frijhoff, moet erover waken dat de historische dimensie die in alle erfgoed besloten ligt op de juiste wijze wordt geïnterpreteerd en gebruikt. Zijn stelling luidt dat de expertise van de historicus niet in het erfgoed ligt maar wel in het zorgvuldig toetsen en koppelen van erfgoed als bron aan drie dimensies, nl. authenticiteit, identiteit en herinneringscultuur. Binnen het spanningsveld tussen erfgoed en geschiedschrijving vormt de herinneringscultuur het 'eigen object' van de historicus.

Marc Jacobs bracht aan de hand van een visueel aantrekkelijke presentatie recente erfgoedprojecten en publicaties uit binnen- en buitenland een typologie van hedendaagse goede praktijken in verband met het omgaan met erfgoed. Hij benadrukte het belang van de interactie tussen de erfgoedwerkers en de erfgoedgemeenschappen, gaf toelichting bij een aantal buitenlandse publicaties en gaf een aantal wenken om netwerken van organisaties en individuen die met cultureel erfgoed bezig zijn te verbinden, te faciliteren en sterker te maken. De tekst van zijn lezing kon jammer genoeg niet in dit boek worden opgenomen. Daarna volgden twee lezingen over het beheer van erfgoedinstellingen binnen respectievelijk de Vlaamse Gemeenschap (Jan De Maeyer) en de Franse Gemeenschap (Jean-Pierre Nandrin). Jan De Maeyer vroeg aandacht voor de werking en de positionering van het Overlegforum landelijke archiefinstellingen Vlaanderen (OLAV). Deze denktank ontstond vanuit kansen, zwaktes en uitdagingen van het erfgoedlandschap in Vlaanderen. De spreker benadrukte de belangrijke rol die de instellingen, die in OLAV vertegenwoordigd zijn, op diverse domeinen spelen: als bewaarinstelling, als centra voor communicatie en publiekgerichte valorisatie maar ook als laboratoria voor onderzoek met internationale uitstraling. De Maeyer pleitte voor het bevorderen van de interactie tussen beheer van erfgoed en kwaliteitsvol historisch-wetenschappelijk en multi- of interdisciplinair onderzoek. Om de verbinding tussen erfgoed en (historisch) onderzoek te maken en te versterken en nog beter in te spelen op de noden van het onderzoek zijn verschillende aandachtspunten belangrijk, nl. het verder investeren in Archiefbank Vlaanderen, als centrale toegang tot primaire bronnen, meer samenwerken bij het opstellen en uitvoeren van een eigen onderzoekskalender en het bevorderen van de expertise die binnen de OLAV-instellingen aanwezig is. Aan Jean-Pierre Nandrin werd gevraagd om toelichting te geven bij de werking van de privaatrechtelijke archiefdiensten, die door de Franse Gemeenschap worden gesubsidieerd. Nandrin beschreef achtereenvolgens de evolutie van het wettelijk en reglementair kader sinds 1994 (het jaar van de oprichting van de *Conseil des centres d'archives privées de la Communauté française*) en de instrumenten die de Franse Gemeenschap hanteert om de professionalisering van de private archiefdiensten in diverse domeinen te bevorderen, meer bepaald in verband met beheer, valorisatie en onderzoek. Hij pleitte voor de oprichting van een gecentraliseerde academische archiefopleiding voor het Franstalig landsgedeelte en voor het bevorderen van de specialisering binnen de private archiefsector om versnippering en verdere proliferatie tegen te gaan. Bij het ter perse gaan van de acta vernamen we met droefheid dat Jean-Pierre Nandrin op 5 december 2012 helaas overleden is.

Een tweede groep sprekers focuste vooral op het spanningsveld tussen erfgoed en geschiedschrijving. De cultuurhistoricus Bert De Munck zag vooral verschillen tussen erfgoed en geschiedenis. Erfgoed is volgens De Munck gericht op identiteits- en gemeenschapsvorming, draait rond nostalgie en mythevorming, sluit aan bij strategieën die

gericht zijn op de bevordering van het toerisme in stad en streek en is absoluut niet verzoenbaar met de doelstellingen van de geëngageerde en maatschappijkritische geschiedschrijving die in de academische wereld wordt beoefend. Karel Velle stelde in zijn bijdrage vast dat archiefdiensten niet alleen beheerders zijn van erfgoed maar op de eerste plaats van relevante historische informatie. Hij verdedigde de stelling dat archieven zich minder moeten focussen op de erfgoedwaarde van archieven maar zich eerder moeten profileren als expertisecentra van historische informatie door aan te sluiten bij de internationale *open data*- of *open access*-agenda, door zoveel mogelijk digitale informatie via het internet beschikbaar te stellen en maximaal tegemoet te komen aan de behoeften van het wetenschappelijk onderzoek. Pierre Delsaert hield een geargumenteed pleidooi voor de bibliotheekgeschiedenis. Voor hem moet elke erfgoedbibliothecaris een bibliotheekhistoricus zijn die zich toelegt op het historisch onderzoek van het ontstaan en de ontwikkeling van bibliotheekcollecties. Marc Boone bracht enkele kritische kanttekeningen bij de toepassing van de vigerende subsidieregeling van lokaal- en regionaalhistorische tijdschriften in Vlaanderen. Hij stelde vast dat de Vlaamse overheid het in het kader van een bredere culturele politiek moeilijk heeft om deze tijdschriften binnen het carcan van een 'landelijke' subsidieregeling te plaatsen. De toepassing van regeltjes en voorschriften, zo stelt de spreker vast, en een al te eenzijdige erfgoedbenadering zijn niet bevorderlijk voor het wetenschappelijk-historisch onderzoek en de professionele omgang met het verleden.

Na de pauze werd het woord verleend aan een groep van ervaringsdeskundigen. Aan een zestal interveniënten werd de gelegenheid geboden om stellingen te formuleren in verband met het onderwerp. Deze stellingen hadden tot doel de publieke discussie op gang te brengen.

Nico Wouters gaf zijn visie op de publieksgeschiedenisbenadering van één van de meest actuele historische thema's van vandaag, nl. de valorisatie van het erfgoed van de twee wereldoorlogen. Hij ging nader in op het publiek debat dat de afgelopen jaren is gevoerd over het Vlaamse herdenkingsprogramma 2014-2018 en over de verhouding tussen geschiedenis en erfgoed. Eén van de instrumenten om de kloof te dichten tussen het wetenschappelijk onderzoek van het verleden en de erfgoedsector is de integratie in de opleiding geschiedenis en de beleidsmatige erkenning van de publieksgeschiedenis dat "in essentie de niet-wetenschappelijke omgangsvormen van het verleden als onderwerp heeft".

Onder de titel 'Onbekend, onbemind' betrad Adriaan Linters het domein van het roerend en onroerend materieel erfgoed, meer bepaald van het industrieel erfgoed, een domein dat in de jaren 1970-1980 zoveel meer aandacht kreeg dan vandaag het geval is. Linters betreunde dat er binnen dit domein geen tijd en middelen meer zijn voor onderzoek. Dominique Allard bracht aan de hand van enkele voorbeelden de specifieke rol onder de aandacht van de Koning Boudewijnstichting, een onafhankelijke stichting van openbaar nut, voor de verwerving en bescherming en de valorisatie van erfgoed in België. Hij benadrukte dat de stichting ook voor historici belangrijk is omdat dank zij verschillende fondsen de laatste jaren belangrijke archiefbestanden konden worden gerestaureerd en gedigitaliseerd (Rijksarchief Luik, Universiteitsbibliotheek Gent) of aangekocht (Goffinet, Stanley). Leen Van Dijck wees op het ongekend potentieel dat het Letterenhuis – de belangrijkste bewaarplaats van literaire archieven in Vlaanderen – biedt. Zij hield een warm pleidooi voor archiefonderzoek door literatuurwetenschappers en pleitte voor een grotere toegankelijkheid van de interuniversitaire opleiding in de archivaliek, ook voor kunsthistorici en Neerlandici. Het belang van de rol die expertisecentra spelen binnen de erfgoedsector werd door Christina Ceulemans aangetoond aan de hand van het voorbeeld van het Koninklijk Instituut voor Kunstpatrimonium KIK dat als opdracht heeft om door middel van (kunst)historisch onderzoek, analyse van materialen en technieken en

observatie tijdens de conservatie van kunstwerken, te komen tot een betere kennis van het cultureel erfgoed.

In zijn bijdrage stelde Gustaaf Janssens dat een goede, betrouwbare kennis van het verleden staat en valt met de ontsluiting van bronnen en in dit verband gaf hij een volledig overzicht van de activiteiten en projecten van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis die de publicatie van onuitgegeven, relevante bronnen op alle mogelijke manieren aanmoedigt. Wout de Vuyst tenslotte gaf toelichting bij de benadering van stadsgeschiedenis door de ontwerpers van het nieuwe stadsmuseum STAM op de Bijloke-site in Gent dat zich profileert als 'de perfecte introductie en toegangspoort tot de stad'.

Na de publicatie van de bijdragen van de verschillende sprekers, wordt achteraan deze bundel de getranscribeerde tekst weergegeven van het korte debat dat na afloop werd gehouden. Tijdens het debat werd van gedachten gewisseld over de nota "Toelichting bij de verhouding tussen cultureel-erfgoedwerking en geschiedschrijving", die het Agentschap Kunsten en Erfgoed kort vóór de VIGES-studienamiddag publiceerde³, over de complementariteit tussen historici en erfgoed specialisten, over de relatie tussen erfgoed en erfgoedgemeenschap(en) en over de betekenis van de publieksgeschiedenis voor de opleiding van historici.

³ <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/bron/2239>

DEEL 1: MEDEDELINGEN

De historicus uitgedaagd: erfgoed, geschiedbeoefening en de herinneringsgemeenschap van morgen

Willem Frijhoff

Twee opvattingen van erfgoed: van hoog naar breed

Onnodig het hier te herhalen: 'erfgoed' is thans overal, en iedereen deelt erin. U zo goed als ik. Ik gebruik het woord 'erfgoed' hier in de zin van *cultureel* erfgoed, die feitelijk de overheersende betekenis is geworden.¹ Wij allen deelden natuurlijk al in het bezit van erfgoed voordat die term zich, thans bijna een halve eeuw geleden, langzaam maar zeker aan de wetenschappelijke wereld opdrong, eerst voor de kunsten en de hoge cultuur, en gaandeweg voor steeds bredere sectoren van de algemene cultuur, voor het sociaal-cultureel beleid en bij de cultuureducatie. Sterker nog, van een concept dat bij uitstek kwalitatief *hoge* cultuurwaarden definieerde, die vanwege hun esthetische betekenis behoud en bescherming verdienden, is het thans bij uitstek een notie geworden die de *brede* cultuur van de hele bevolking en de actuele vormen van omgang met en ervaring van het verleden als waardevol aanduidt. Dat gebeurt vaak los van de *esthetische* waardering ervan of van maatschappelijke a priori's over culturele kwaliteit, maar met een groeiend accent op de *gevoelswaarde* en op de toe-eigening ervan voor de eigen *identiteit* van de betrokkenen.

Die ontwikkeling maakt het gebruik van het begrip 'erfgoed' tot een delicate zaak. Van een *esthetisch* waarderend begrip is het eerst verbreed tot een veeleer *beschrijvend* begrip, dat thans op zijn beurt echter steeds meer geladen wordt met nieuwe, *emotionele en politieke* vormen van waardering. Het is dus belangrijk steeds goed te definiëren in welke zin men het begrip gebruikt of welke connotaties men eraan verbindt. Zo heeft het intussen heel systematisch uitgewerkte erfgoedbeleid van de Vlaamse Gemeenschap, voorzien van strak gecomponeerde besluiten en decreten, het begrip 'erfgoed' daar een veel uitdrukkelijker politiek geladen connotatie gegeven dan in Nederland, in functie van een soms nauw verholen identiteitspolitiek.² De ontwikke-

¹ Zie meer in het algemeen over geschiedenis en erfgoed het klassieke werk van David Lowenthal, *The Heritage Crusade and the Spoils of History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2e herz. uitg. 1998; eerste uitg. onder de hoofdtitel *Possessed by the Past*, te New York: The Free Press, 1996); Jean-Michel Leniaud, *Les archipels du passé: le patrimoine et son histoire* (Parijs: Fayard, 2002); Rob van der Laarse (red.), *Bezeten van vroeger; erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam: Het Spinhuis, 2005); Frans Grijzenhout (red.), *Erfgoed. De geschiedenis van een begrip* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007); Willem Frijhoff, *Dynamisch erfgoed* (Amsterdam: SUN, 2007); Jerome de Groot, *Consuming history: Historians and heritage in contemporary popular culture* (Londen: Routledge, 2009).

² Het vigerende Vlaamse Erfgoeddecreet van 23 mei 2008 zal in 2012 door een nieuw decreet houdende het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid worden vervangen. Zie www.kunstenenerfgoed.be. Lees in afwachting daarvan: Marc Jacobs, Björn Rzoska & Gregory Vercauteren, *Synergie* 2010. *Het*

lingen in het erfgoedveld worden daar door historici dan ook terecht met Argusogen gevolgd, en door sommigen veel kritischer benaderd dan bij de Noorderburen.³ In Nederland heeft ook de academisch-historische wereld het begrip gaandeweg omarmd als een handig sleutelbegrip voor de nieuwe 'publieksgeschiedenis' en een passend instrument voor de door de politiek in toenemende mate vereiste maatschappelijke 'valorisatie' van wetenschap.⁴

Anderzijds is het erfgoedbeleid van de overheid in Nederland, in tegenstelling tot België, in eerste instantie vooral gefocust geweest op *ruimtelijk* erfgoed, in het bijzonder de ruimtelijke ordening en de planologie, landschap, architectuur en stedenbouw, vanuit een sterk historisch-geografische benadering.⁵ Het Projectbureau Belvedere van het

cultureel-erfgoedconvenant als hedendaags beleidsinstrument (Brussel: FARO, 2009), en de vele zowel inhoudelijke als beleids- en beheerstechnische artikelen in het tijdschrift *Faro. Tijdschrift over cultureel erfgoed* (Brussel), sinds jaargang 1 (2008). Een globale bestandsopname en een belangrijke sturende tekst is het themanummer "PRISMA. Analyses. Visies, uitdagingen en kansen voor cultureel erfgoed in Vlaanderen (2009-2011)", van *Faro. Tijdschrift over cultureel erfgoed* 4:3 (2011). De uitgevende instantie daarvan 'FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw' speelt in de Vlaamse gemeenschap een leidende rol op erfgoedgebied; directeur Marc Jacobs is deeltijds professor Kritische erfgoedstudies aan de Vrije Universiteit Brussel. Het Nederlandse sectorinstituut Erfgoed Nederland (Amsterdam) is recent daarentegen ten gevolge van de dramatische en vanuit verantwoord cultuurbeleid onbegrijpelijke, vooral door ressentiment van politiek rechts gedicteerde bezuinigingsronde van de culturele sector opgeheven en zal per 31 juli 2012 worden gesloten. Zie www.erfgoednederland.nl.

³ Zie bijvoorbeeld voor Vlaanderen Pascal Gielen & Rudi Laermans, *Cultureel goed. Over het (nieuwe) erfgoedregiem* (Tielt: Lannoo, 2005); voor Nederland Willem Frijhoff, *Dynamisch erfgoed* (Amsterdam: SUN, 2007), en de kritische bespreking daarvan door Bert De Munck in *Ons Erfdeel*, 51: 4 (2008), 178-181, die de wetenschappelijke geschiedschrijving tegenover een normatieve identiteitspolitiek stelt (van dat laatste houd ik mij overigens verre, ondanks mijn pleidooi voor een groter aandacht voor integratieve factoren en mogelijkheden). Nederlandse vakhistorici nemen vaak een minder maatschappijkritische, meer op samenwerking gerichte houding tegenover de erfgoedsector aan, bijvoorbeeld in het programmatische cahier van de historici Carla van Bostel, Stephan Klein & Ellen Snoep (red.), *Heritage education. Challenges in dealing with the past* (Amsterdam: Erfgoed Nederland, 2011). Dat blijkt ook uit het NWO-onderzoeksprogramma *Heritage education: plurality of narratives and shared historical knowledge* (Erasmus Universiteit Rotterdam, 2009-2014): www.heritageeducation.nl. Wellicht mede daarom blijft het moeilijk omgaan met *mutual heritage* uit de koloniale tijd; zie Anouk Fienieg, "Sharing Heritage with the Netherlands", in: Hanna Pennock (red.), *Sense and Sensitivity. The Dutch and Delicate Heritage Issues* (Rotterdam: ICOM, 2010), p. 39-48.

⁴ Beide termen verdienen een kritische benadering en soms enige scepsis; 'publieksgeschiedenis' mag naar mijn mening niet gezien worden als een nieuwe discipline met een eigen object en epistemologie, zoals nu hier en daar het geval lijkt. Ze kan niet wezenlijk anders zijn dan 'gewone', volwaardige geschiedenis maar anders geconceptualiseerd of geoperationaliseerd. 'Valorisatie' is een managerswoord dat weliswaar aandacht verdient omdat geschiedenis van en voor iedereen behoort te zijn, maar het historisch ambacht zelf en vermoedelijk ook haar thematiek worden er niet ingrijpend door veranderd of verrijkt.

⁵ Zie Fred Feddes (red.), *Belvedere: beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting* (Den Haag: VNG Uitgeverij, 1999), ook in het Engels beschikbaar; Peter Paul Witsen, Mieke Dings & Machteld Linssen, <Belvedere.nu>. *Praktijkboek cultuurhistorie en ruimtelijke ontwikkeling* (Utrecht: Matrijts, 2010). De naam van het tijdschrift *Vitruvius* van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geeft duidelijk aan wat deze sector feitelijk dekt, al staan ook het immaterieel erfgoed en de volkscultuur in het *mission statement* van dat blad. Zie voor de ook historische ambities van zo'n ruimtelijke benadering van erfgoed in Nederland met name de bundeling van de inaugurele oraties van de Belvedere-hoogleraren Erik A. de Jong, Jan Kolen & Jos Bazelmans, met een foto-essay van Iwan Baan, *Perspectief: maakbare geschiedenis* (Rotterdam: Stimuleringsfonds voor Architectuur, 2007); Monique Eerden, et al., *Op Historische Gronden: Erfgoed in een context van ruimtelijk ontwerp., planning en democratie* (Den Haag: Belvedere, 2008); Koos Bosma, *Het post-Belvedere-tijdperk: Cultuurhistorisch beleid verankerd in de ruimtelijke ordening en in de ontwerpogave* (Den Haag: Atelier Rijksbouwmeester, 2008) [geschreven in opdracht van de Rijksadviseur voor het Cultureel Erfgoed]; Jan Kolen, "De nieuwe agenda voor erfgoed. Over de noodzaak van het politieke debat over de culturele waardeproductie in onze leefruimte", in: Astrid Aarsen & Rita Brons (red.), *Cultuur als confrontatie: de ruimtelijke agenda na Belvedere* (Rotterdam: Stimuleringsfonds voor Architectuur, 2010), p. 33-40.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap subsidieerde daartoe niet alleen veel erfgoedprojecten en publicaties in bovengenoemde zin maar financierde ook enkele hoogleraarplaatsen en wist het erfgoedonderzoek in Nederland daardoor relatief snel academisch te verankeren.⁶ De Nederlandse Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, die een aantal taken van dat bureau heeft overgenomen, richt zich nu dan ook vooral op ruimtelijk, materieel erfgoed (monumenten, *cityscapes*, cultuurlandschap, archeologie). Het immateriële erfgoed, min of meer impliciet vaak vereenzelvigd met 'volkscultuur', wordt er veeleer gedekt door andere instanties, zoals het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, het Meertens Instituut (KNAW) en het Fonds voor Cultuurparticipatie.⁷

Het zou echter verkeerd zijn te denken dat de verbreding van het erfgoedbegrip typisch iets van de laatste jaren of decennia is. Al vanaf de Oudheid stonden twee opvattingen van erfgoed, twee grote vormen van betekenisgeving en omgang met erfgoed, naast en soms tegenover elkaar. In zijn brief aan Lucilius riep Seneca op om de erfenis die onze voorvaders bijeen gezwoegd hebben dankbaar te aanvaarden als een traditie die we met onze eigen prestaties moeten vermeerderen en aan onze nakomelingen doorgeven.⁸ In die positieve en inclusieve zin is erfgoed al datgene wat door cultureel handelen tot stand is gebracht en voor het nageslacht wordt bewaard. We moeten daar zorgvuldig mee omgaan; kwaliteitsverschillen spelen daarbij in principe geen rol. Seneca werd echter nog niet geconfronteerd met de twee hoofdproblemen van onze tijd: enerzijds de ontzaglijke, bijna onbeheersbaar geworden accumulatie van objecten en gegevens, die om selectief beheer en behoud vraagt; anderzijds de niet zelden harde confrontatie van het overgeleverde erfgoed van een samenleving met dat wat de nieuwkomers en buitenstaanders inbrengen en wat óók bestaansrecht heeft. In een tweede, meer strijdbare en defensieve, maar ook meer selectieve betekenis van het erfgoedbegrip kwamen kwaliteit en identiteit dan ook centraal te staan. Erfgoed werd toen vooral geïdentificeerd als iets zeldzaams en kostbaars dat in zijn bestaan werd bedreigd maar vanwege zijn waarde voor de groep bewaard moest blijven, of levend moest worden gehouden.

Materieel en immaterieel erfgoed

Aanvankelijk ging het daarbij vooral om monumenten, gebouwen, voorwerpen en andere *materiële* relictien, roerend en onroerend. Maar erfgoed is nu overal, en we definiëren het niet meer alleen in materiële zin. Onder invloed van de UNESCO-conventies, met name de *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* van 17 oktober 2003, is het erfgoedbegrip thans opgerekt en uitgebreid tot al dat *immateriële* (*intangible*) erfgoed dat kwalitatief een duidelijke betekenis heeft voor een specifieke gemeenschap, natie, volk of werelddeel, namelijk de normen en waarden, levenswijzen, symbolen en rituelen, het denkpatroon, de gevoelswereld en de emotionele codes van een gemeenschap, en al datgene wat veeleer tot de orde van de belichaamde habitus of de geïnternaliseerde denkwereld dan tot die van het verzakelijkte object

⁶ Zie www.belvedere.nu. Die academische inbedding krijgt vooral gestalte in het interfacultaire erfgoed-onderzoeksinstituut CLUE aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, rond de architectuurgeschiedenis en de (landschaps)archeologie. Daarnaast vestigde Erfgoed Nederland in 2008 een bijzondere leerstoel Historische cultuur en educatie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

⁷ Zie de bestandsopname van thema's en begrippen, met een uitgebreide organisatiegids en gedetailleerde literatuuropgaven in: Hester Dibbits, Sophie Elpers, Peter Jan Margry & Albert van der Zeijden, *Immaterieel erfgoed en volkscultuur. Almanak bij een actueel debat* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2011), en het gemeenschappelijke discussiedossier van de betrokken instellingen, getiteld *Splitsen of knopen? Over volkscultuur in Nederland* (Rotterdam: NAI, 2009), met een inleiding van Jan Jaap Knol, directeur van het Fonds voor Cultuurparticipatie. Daarnaast functioneert Imagine IC (Amsterdam) als (vooral digitaal) 'productiehuis voor de erfgoedsector', met name op het gebied van *e-identiteiten*.

⁸ Grijzenhout, *Erfgoed*, p. 2-5.

behoort.⁹ Die alomtegenwoordigheid van het erfgoedbegrip zorgt ervoor dat we stilaan op een andere manier over het verleden en zijn bronnen zijn gaan denken. De koele, zakelijke, dan wel politiek bevoegen analyses worden ingeruild voor meer emotieve vormen van geschiedbeleving. Die kenmerken zich door een grotere persoonlijke betrokkenheid bij het historische basismateriaal, en vooral een groeiend besef van verantwoordelijkheid voor het behoud van dat erfgoed omdat het ons persoonlijk raakt en voor ons, als persoon dan wel als groep, een bron van identificatie en ontwikkeling is. Het traditionele, afstandelijke historisch besef is daarmee een op onszelf betrokken historische cultuur aan het worden.¹⁰

Erfgoed is immers altijd een *relationeel* begrip. Het is iets van onszelf of van anderen die we kunnen benoemen, zowel de eigenaren vóór ons, als die welke na ons zullen komen en aan wie wij het erfgoed doorgeven. Erfgoedbeheer betekent dus toevoeging van een nieuwe dimensie, namelijk de manier waarop geschiedenis als iets eigens en herkenbaars wordt gevormd en als geheugenelement wordt opgeslagen. Door onze selecties van erfgoed en door de benoeming van de eigenaren en bestemmingen ervan scheppen we de herinneringscultuur van morgen. We maken het onze nakomelingen mogelijk om zich het geschiedverhaal van de vakhistorici toe te eigenen als een bestaansdimensie die het leven rijker maakt en de samenleving helpt vorm te geven. De huidige *heritage turn* is dus meer dan een modegril van beleidsmedewerkers cultuur of van handige publieksauteurs. Het is een andere, met potentieel voor de toekomst beladen manier om naar het verleden te kijken en vormt daarmee een regelrechte uitdaging voor de vakhistoricus. Die is gewend objecten en waarden uit het verleden als bouwstukken van zijn geschiedvisie te zien. Maar nu lijken de verhoudingen te worden omgekeerd: is zijn geschiedvisie nog wel iets meer dan een bouwsteen in een globaal verhaal over verleden, heden en toekomst dat verankerd ligt in het erfgoed en onze omgang daarmee ?

De verschuiving van hoog naar breed en van kwalitatief naar kwantitatief in de basale gevoelswaarde van erfgoed heeft de vakhistoricus tweemaal voor een probleem gesteld. Anders gezegd, ze heeft hem of haar tweemaal bijna buiten spel gezet op zijn eigen terrein, dat van het historisch besef. Dat verklaart wel iets van de huiver die veel academisch geschoolde historici bij het begrip erfgoed voelen. Is *alle* verleden nu erfgoed geworden ? En zo niet, hoe moeten we dan met dat nieuwe begrip omgaan ? De modale vakhistoricus heeft er moeite mee erfgoed te definiëren en hij vindt het nog moeilijker om het zich als zijn eigen onderzoeksobject toe te eigenen. Het lijkt een te eenvoudig, te populair, zo niet te populistisch concept om de basis van een wetenschappelijke benadering te vormen, en het mist methodologische diepte. Het schurkt aan tegen in het verleden politiek verdachte en soms politiek misbruikte kennisvelden als heemkunde, volkskunde, geslacht- en wapenkunde, ja het besmette sibbekunde, die er om welke reden ook niet in geslaagd zijn door te breken naar een academische status, of die status telkens weer moeten bevechten tegenover de wantrouwende en geringschattende beroepsgroep van de humane en sociale wetenschappers. Historici zijn vanuit de aard van hun vak wetenschappers van lange adem, ze hebben niet alleen een olifantengeheugen maar kunnen zich ook maar met moeite van oude verdenkingen van mis-

⁹ Zie met name de visienota "Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen" in *Faro. Tijdschrift over cultureel erfgoed*, 3:4 (2010), p. 4-29. Voor Nederland het themanummer 'Immaterieel Erfgoed' van het tijdschrift *Levend Erfgoed. Vakblad voor public folklore & public history*, 7:1 (2010), uitgegeven door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht. Zie www.volkscultuur.nl.

¹⁰ Zie voor een actuele invulling van het begrip 'historische cultuur' in het bijzonder Kees Ribbens, *Een eigentijds verleden. Alledaagse historische cultuur in Nederland 1945-2000* (Hilversum: Verloren, 2002).

bruik bevrijden. En er ligt over de notie erfgoed een waas van toepassingsgerichtheid en bestuurlijke of politieke compromissen die in de ogen van academici gemakkelijk met het beginsel van fundamenteel en waarde vrij onderzoek strijdt. Kortom, niet zelden staan erfgoed en geschiedschrijving als kat en hond tegenover elkaar.

Ervaring, toe-eigening en historische analyse

Vraag een academisch opgeleide specialist van de geschiedbeoefening naar een verhaal over historisch erfgoed en tien tegen een dat hij dan ook met iets superingewikkelds komt of een methodologisch hoogstandje verzint waar erfgoed specialisten geen brood van kunnen bakken.¹¹ Hij wil laten zien dat hij begrijpt hoe complex geschiedenis is, dat theorie ertoe doet en dat hij zijn vak beheerst, zelfs als het niet om een *double-blind refereed* artikel in een Engelstalig toptijdschrift gaat. Moet het om een abstracte of een concrete aanpak gaan? – vraagt hij onmiddellijk. Om een theoretische of juist een ervarings nabije behandeling? Daar komt nog bij dat erfgoed minstens impliciet, maar vaak ook expliciet, verwijst naar gevoel, ervaring en beleving. “Erfgoed is van jou, en daarom moet je het koesteren”, is het toverwoord van de hedendaagse musea en de erfgoededucatie. Maar ondanks Johan Huizinga’s beroemde pleidooi voor de historische ervaring die dank zij de nieuwe cultuurgeschiedenis nu weer een opbloei beleeft, staan ervaring en historische analyse op gespannen voet met elkaar, want de ervaring stuurt de waarneming bijna ongemerkt, en waarneming en interpretatie zitten elkaar nogal eens in de weg. En wat betekent historisch erfgoed eigenlijk voor een historicus? Je zou denken dat als iemand iets met de historische dimensie van erfgoed heeft, het wel de historicus zelf moet zijn. Het maakt immers deel uit van zijn vak en vormt zelfs de basis van zijn onderzoek.

Maar erfgoed is altijd iets wat door een concrete groep of gemeenschap wordt toegeëigend en het is helemaal niet zeker dat de vakhistoricus de beste vertolker is van het groepsgevoel dat uit dat toe-eigeningsproces resulteert, zelfs niet als hij er persoonlijk in deelt. Sterker nog, wat de professionele historicus belangrijk vindt, heeft vaak veel vertaalslagen door publiekshistorici, journalisten en andere tussenpersonen nodig wil het door een bredere groep mensen als belangrijk voor hun geschiedbeeld en hun historisch besef worden geaccepteerd. We zien dat al aan de fricties tussen erfgoed specialisten en professionele historici, maar nog meer aan de spanningsverhouding tussen zorgvuldig erfgoedbeheer door de verantwoordelijke overheden en het onbegrip van de politici (en vaak diezelfde overheid) die erfgoed en geschiedenis zeggen te koesteren voor de nationale (of lokale, regionale, Europese, globale) identiteit maar de voorwaarden voor dat behoud en de ontwikkeling daarvan gedachteloos en soms zelfs welbewust overboord gooien. Een historicus kan natuurlijk op allerlei manieren met historisch erfgoed omgaan: als een zakelijke analist, een deskundige vakgenoot, een geïnteresseerde burger, een actieve gebruiker of een persoonlijk betrokkene. Als hij echt gefascineerd is, zal hij proberen alle registers tegelijk open te trekken, maar daarbij vóór alles steeds de regels van zijn eigen ambacht trouw te blijven.

Erfgoed als esthetisch en museaal concept

Aanvankelijk was erfgoed als esthetisch concept juist het eigen terrein van de kunsthistoricus. Het is dan ook beslist geen toeval dat de eerste grondige reflecties over erfgoed als kunst- en cultuurpatrimonium het werk van kunsthistorici, architectuurhistorici en andere bewakers van de kwaliteit van de materiële cultuur en de publieke ruimte zijn

¹¹ Ik gebruik het woord erfgoed specialist hier bij gebrek aan beter. Erfgoedwerker, erfgoedzorger, erfgoedkenner, e.d. zou natuurlijk ook mogelijk zijn.

geweest.¹² De algemene historicus, zelfs de cultuurhistoricus – een specialisme dat trouwens pas enkele decennia geleden is ontwikkeld –, kon zich er ver van wanen. Zijn omgang met esthetisch hoogstaande vormen van cultuur betrof de *rol* die deze in zijn geschiedverhaal konden spelen, niet de cultuurvormen op zichzelf. Erfgoed, dat was wat de kunsthistorische musea bewaarden en wat de monumentenzorg waardevol achtte: oude meesters, publieke gebouwen, kerken en belforten, kostbare boekerijen, relieken, goud- en zilverwerk. Erfgoed was dat deel van de alledaagse cultuur dat musealisering verdiende en door het proces van opwaardering van de kunsten ook daadwerkelijk in een museum terecht kwam of monument werd. Onze negentiende-eeuwse archieven en musea werden de eerste erfgoedinstututen *avant la lettre* en ze namen hun wetenschappelijke en educatieve taak vaak heel serieus, al zouden wij thans bij de selectie van erfgoed veelal andere keuzes maken.

Die esthetische erfgoedconceptie werd bij uitstek zichtbaar in die vormen van cultuurbehoud of restauratie die het verleden in zijn kwalitatief hoogwaardige integraliteit herstelden. Architecten en restaurateurs als Eugène Viollet-le-Duc in Frankrijk, Pierre Cuypers en zijn adviseur Victor de Stuers in Nederland, de herbouwer van Ieper Jules Coomans in Vlaanderen, de Brusselse burgemeester Charles Buls die de Grote Markt bijwerkte, of de 19de-eeuwse voltooiër van de Keulse Dom Ernst Friedrich Zwirner waren vroege erfgoedbeheerders die naar de normen van hun tijd met succes cultuurbehoud, cultuurherstel en esthetische sensatie nastreefden. Niet alle herstel en restauratie was imitatie. De aanpassing aan nieuwe normen van stadsaanleg en wooncultuur, maar ook esthetische correctie van als lelijk ervaren ouderdom, heeft bijna al het erfgoed dat wij thans voor ons zien gemoderniseerd, gerectificeerd en aan een langzaam maar zeker veranderende beleving van het verleden aangepast. De keurig terugvermiddeleeuwste geveltjes en buurtjes in vele steden van West-Europa, het na de Eerste Wereldoorlog rechtgetrokken Leuven, het in quasi-homogene Zeeuws-regionale stijl herbouwde Middelburg, dat alles gaf aan waar de gevoelsgrenzen van erfgoed lagen: een beleving van tijd en ruimte die tegelijkertijd naar iets *anders* en naar iets *vertrouws* zocht, een esthetische ervaring gekenmerkt door een samenspel van verrassing en herkenning.¹³ Dat vinden we zelfs terug in platgebombardeed en leeggebrand Rotterdam, waar de moderniseringsdrang al vóór de Tweede Wereldoorlog korte metten wilde maken met het verilderde stramien van de eeuwenoude bebouwing met haar maar matig gewaardeerde esthetische kwaliteit – geheel in tegenstelling tot het juist vóór de oorlogsvernietigingen gerestaureerde Ieper. In Rotterdam werden, na veel gesoebat over het belang van wat ik het grote thema van de herinneringscultuur van morgen zou willen noemen, alleen de laatgotische Sint-Laurenkerk in een vereenvoudigde uitvoering en het Museum Schielandshuis juist in een uitbundig barokke versie herbouwd als herinneringsmonumenten van het vooroorlogse stedelijke erfgoed. Het zijn erfgoedbakens in

¹² Grijzenhout, *Erfgoed*; Van der Laarse, *Bezeten van vroeger*. Zie voor het musealiseringproces van erfgoed in het bijzonder ook de inspirerende studies van Dominique Poulot, *Surveiller et s'instruire: La Révolution française et l'intelligence de l'héritage historique* (Oxford : Voltaire Foundation, 1996); *Patrimoine et musées: L'institution de la culture* (Parijs : Hachette Supérieur, 2001); *Une histoire du patrimoine en Occident, XVIIIe-XXIe siècle : du monument aux valeurs* (Parijs: PUF, 2006). Voor Nederland was trendsettend: Ad de Jong, *De dirigenten van de herinnering. Musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland 1815-1940* (Nijmegen: SUN, 2001), ook in Duitse vertaling verschenen. In globaliseringsperspectief: Marlite Halbertsma, Alex van Stipriaan & Patricia van Ulzen (red.), *The Heritage Theatre. Globalisation and Cultural Heritage* (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars, 2011)

¹³ Zie bijvoorbeeld de opstellen over diverse steden in: Nicholas Bullock & Luc Verpoest (red.), *Living with History, 1914-1964: Rebuilding Europe after the First and Second World Wars and the Role of Heritage Preservation* (Leuven: Leuven University Press, 2011); en voor Middelburg: Koos Bosma & Anneke van Waarden-Koets, "Wederopbouw van Middelburg: tussen historiseren en standaardiseren", in: Peter Sijnke (red.), *Middelburg 17 mei 1940: het vergeten bombardement* (Vlissingen: Uitgeverij Den Boer/De Ruiters, 2010), p. 149-171.

een gemoderniseerde *cityscape*, maar nauwelijks meer historische monumenten in de gebruikelijke zin van het woord. Ze liepen vooruit op de bouw van nieuwe, in historiserende stijl ontworpen woonwijken met een hoge belevingscomponent: 'gecreëerd erfgoed' dat een tegenpool moest vormen van het als kil en ontmenselijk ervaren architectonisch modernisme.¹⁴

Reeds in een verder verleden vinden we zulke reflexen van aangepast erfgoedbehoud. Dat gold bijvoorbeeld voor de na het bombardement van 1695 herbouwde Grote Markt van Brussel met zijn barokke reconstructies en neogotische pastiches, en nog verder terug het na de brand tijdens de Spaanse Furie herstelde stadhuis van Antwerpen. Zulke erfgoedoperaties zouden wij nu als *identitair* kenmerken, want door de imitatie-herbouw werden die gebouwen en steden weer teruggeplaatst in hun oorspronkelijke historische dimensie en door de aanpassingen werd het proces van toe-eigening in actuele zin gestuurd, al was het ook in romantiserende zin met gevoelens van terugkeer naar vroeger.¹⁵ Die herbouw speelde daarmee in op het identiteitsbesef van de gemeenschap. Kortom, ondanks de recente opkomst van de term erfgoed vinden we de reflex van erfgoedbehoud al in een ver verleden terug. Maar er is erfgoed en erfgoed. Anders gezegd: erfgoed behoudt door de tijd heen niet steeds dezelfde functies. In de getrouwe replica van de Ieperse Lakenhalle wordt al lang geen laken meer verhandeld. Ze is integendeel een historisch museum geworden waarin – niet zonder paradox – met name de oorlog, de bron van haar eigen verwoesting, wordt verbeeld. Evenzo kan, ondanks de restauratie van muren en dak en het herstel van enkele grafmonumenten na 1945, de Rotterdamse Sint-Laurenkerk als fysiek gebouw strikt genomen nauwelijks meer als erfgoed worden aangemerkt. Het is vooral een visueel element van de historische herinneringscultuur van een onherroepelijk gemoderniseerde stad. Zo is het overal in Europa en elders met veel relicten uit het verleden gegaan. Erfgoed verwijst dus niet zonder meer naar materiële continuïteit maar vóór alles naar een intellectuele of emotionele band met het verleden, naar functies en betekenissen veelmeer dan naar de oorspronkelijke vorm en haar esthetiek.

We mogen van deze korte vogelvlucht voor ons thema onthouden dat cultureel erfgoed in eerste instantie een zaak van publiek beheer en behoud is geweest die grotendeels aan de historici ontsnapte. Erfgoed verwees niet naar de hun vertrouwde schriftelijke bronnen van het verleden en naar historisch besef maar naar materiële cultuur en collectieve ervaring, naar actuele betekenisgeving. Het was hun vak niet, en ze werden er niet door uitgedaagd.

Erfgoed en geschiedenis: cultuurhistorie

De betekenisverschuiving van de term 'erfgoed' die de afgelopen paar decennia heeft plaatsgevonden, heeft erfgoed een andere plaats gegeven op de brede schaal van de cultuur, zowel naar object als naar betekenis. Die verschuiving heeft in het Nederlands – maar in Nederland naar mijn indruk veel meer dan in Vlaanderen – een semantische vorm gekregen in de term *cultuurhistorie*.¹⁶ Vanaf medio jaren zeventig heeft die term

¹⁴ Een bekend voorbeeld is de wijk Brandevoort in Helmond (Noord-Brabant) maar de tendens heerst nu overal. Zie Elke Ennen, *Wonen in gecreëerd erfgoed: belevingen en bindingen in Brandevoort* (Utrecht: Nethur, 2004); en meer in het algemeen: Sabine Meier & Arnold Reijndorp, *Themawijk: wonen op een verzonnen plek* (Bussum: Thoth, 2010).

¹⁵ Zie bijvoorbeeld Jane Fawcett, *The Future of the Past: Attitudes to Conservation 1174-1974* (Londen: Thames & Hudson, 1976); Wim Denslagen, *Romantisch modernisme. Nostalgie in de monumentenzorg* (Amsterdam: SUN, 2004).

¹⁶ Zie hiervoor in het bijzonder mijn afscheidsrede "Dynamisch erfgoed, of: Heeft de cultuurgeschiedenis toekomst?", in: Frijhoff, *Dynamisch erfgoed*, p. 13-40. Voorts over de waarde van cultuurhistorie de essaybundel gecoördineerd door Machteld Linssen, *Het cultuurhistorisch argument* (Den Haag: Projectbureau Belvedere, [2009]).

stormenderhand het taaleigen van de erfgoedsector veroverd en is hij zich steeds duidelijker van de nauw verwante term *cultuurgeschiedenis* gaan onderscheiden. *Cultuurgeschiedenis* duidt de activiteit aan van historici die de cultuur van het verleden onderzoeken, in principe in de ruimste zin van het woord cultuur, maar in feite veelal met bijzondere accenten die door de methodologische keuzes en allianties van de vakhistorici worden bepaald. Aanvankelijk waren dat vooral de intellectuele geschiedenis, de mentaliteitsgeschiedenis, de volks- en elitecultuur, en de geschiedenis van het dagelijkse leven (de *Alltagsgeschichte*), even later ook het zich uitdijende veld van de historische antropologie, de Europese etnologie, het taalgebruik en de literatuur, de *new cultural history*, en thans het snel groeiende veld van de *memory studies*, de herinneringscultuur, dat wil zeggen de wijze waarop wij het verleden inzetten voor begrip van het heden en werk aan de toekomst.

De term *cultuurhistorie* van zijn kant dekt het domein dat zich bezighoudt met het behoud en beheer van erfgoed, en met de bevordering van de waardering ervan in het publieke leven van de gemeenschap. Cultuurhistorie gaat dus om data en realia, om materiële objecten en immateriële bronnen van gedrag, kennis en gevoel. Met andere woorden: om het basismateriaal van onze omgang met het verleden, en daarmee ook van de geschiedschrijving. Geschiedschrijving zelf is iets anders. En toch impliceert ook *cultuurhistorie* uitdrukkelijk een historiserende, waarderende blik op het erfgoed. Het gaat immers om zaken met een tijdsdimensie die voor de zingeving van mens of gemeenschap kunnen worden ingezet. In het spraakgebruik van de erfgoedsector wordt die historisch-valoriserende dimensie veelal ietwat achtergesteld bij het simpele, meer zakelijke behoud en beheer en bij de planningsopgaven van de verschillende erfgoedinstaties en erfgoedsectoren. Erfgoed specialisten profileren zich gewoonlijk meer en beter in de *beschrijving*, het beheer en ontwikkeling van erfgoedproducten dan in de *verklaring* van processen van erfgoedvorming en -bevordering.

Maar zonder die historische dimensie is erfgoed zinloos of ondenkbaar. Erfgoed verwijst immers naar de handeling van '(ver)erven', dat wil zeggen een overdracht van goederen (al dan niet materieel van aard) tussen personen, instituties of groepen. Dat is per definitie een functie met een tijdsdimensie, hoe kort die soms ook mag zijn. In zijn meest simpele uitdrukking kan erfgoed, met de woorden van de Amsterdamse hoogleraar Erfgoedstudies Hans Renes, dan ook worden gedefinieerd als 'sporen uit het verleden die betekenis hebben in het heden'.¹⁷ Maar de sporen alleen vormen nog geen erfgoed, dat worden ze pas als de historische dimensie er betekenis aan geeft in de beleevingswereld of de gezamenlijke herinneringscultuur van de betrokken personen of gemeenschappen. Erfgoed is dus altijd *goed* (materieel dan wel immaterieel, soms beide tegelijk) plus *zingeving* in de *tijd*. Die zingeving maakt losse, zakelijke objecten, voorstellingen, handelingen en ideeën tot benoembaar erfgoed dat een persoon of groep toebehoort en daarmee het historische circuit van de betekenis *ontwikkeling* binnentreedt. Het gaat een rol spelen, hoe klein ook, in het zelfbewustzijn van de groep en bij de ontwikkeling van haar identiteitsgevoel. De betekenis ervan ligt dan niet meer voor eens en voor altijd vast, maar ontwikkelt mee met de herinneringscultuur, de ideeënwereld en de identiteitsvorming van de gemeenschap. Zo kunnen bijvoorbeeld oorlogsmonumenten in de loop van de tijd tot vredesmonumenten worden, of kan de sacrale ruimte van een kerk tot een polyfunctioneel maar nog steeds hoog en ook historisch gewaardeerd gemeenschapshuis worden omgeduid.

¹⁷ J. Renes, *Erfgoed in interessante tijden* [inaugurele rede als bijzonder hoogleraar Erfgoedstudies, Vrije Universiteit Amsterdam, 7 juli 2011] (Amsterdam: Vrije Universiteit, 2011), p. 7.

Erfgoedgemeenschap en toe-eigening van het verleden

Bij die toe-eigening van erfgoed door een groep spreken we van een erfgoedgemeenschap – zoals we ook van een herinneringsgemeenschap kunnen spreken, een groep die herinneringen vormt, deelt en ontwikkelt, al dan niet bewust. Personen en groepen kunnen zich soms volkomen vreemde herinneringen toe-eigenen, bijvoorbeeld wanneer zij zich als nieuwkomer of als vluchteling ergens vestigen en vervolgens de geschiedenis van die plek of gemeenschap als de hunne assimileren; of wanneer een persoon of groep zijn oude herinneringscultuur bijstelt in functie van nieuwe beelden of ontdekkingen die door historici of andere opinievormers worden aangeboden. In beide gevallen zijn de grenzen van zulke gemeenschappen vloeiend en veranderlijk. Ze hangen enerzijds samen met de breedte van het veld dat concreet door het betrokken erfgoed of de betrokken herinneringen wordt gedekt (– een familie, een groepering, een instelling, een stad, een geloofsgemeenschap, een natie, of zelfs de hele wereld wanneer het Werelderfgoed betreft –), anderzijds met de historische diepte van de overdracht van erfgoed of de duur van de herinnering. Zo'n erfgoedgemeenschap kan evengoed een ver en diep verleden betreffen, bijvoorbeeld wanneer het om het erfgoed van een oude stad met haar bewoners gaat, als een recente, in de tijd beperkte periode, zoals bij het oorlogserfgoed. En in dat laatste geval kunnen we weer onderscheid maken tussen twee vormen van zingeving of toe-eigening, namelijk als daderfgoed (zoals de concentratie- en vernietigingskampen tijdens de oorlog zelf) en slachtoffererfgoed (waarbij ook het na-traject na de oorlog bij de zingeving een belangrijke rol kan spelen).¹⁸

De verschuiving van de focus van het erfgoed op de culturele schaal, van een vooral esthetische naar een meer algemeen-historische waardering, heeft meegebracht dat thans eigenlijk zo ongeveer het hele domein van de sporen en bronnen van het verleden daaronder valt, zoals die op de een of andere manier gestalte krijgen in het heden of tenminste daarmee in verband staan: niet alleen monumenten en voorwerpen van wetenschap en kunst, maar ook archieven, oude en moderne informatiedragers zoals boeken, platen, cd's, de bestanden van het internet en tot de iPod en iPad toe, heel de rijke zakelijke cultuur van het materiële leven die in de musea wordt bewaard, stadsgezichten, landschappen, om niet te spreken van het immense, aldoor uitdijende terrein van de immateriële cultuur van gedrag, gebruik, gebaar, spraak, zang, gevoel en verbeelding, en thans de digitale cultuur.¹⁹ Maar de betekenis van de term erfgoed is en blijft de relatie met het verleden, de constructie van een zinvolle band tussen een persoon, groep of gemeenschap en iets uit het verleden, materieel dan wel immaterieel, dat betekenis blijkt te kunnen hebben voor hun zelfverwerkelijking, in het heden en naar de toekomst toe. Die zingeving vindt plaats door toe-eigening van erfgoed op een dubbele modus: enerzijds door het onmiddellijk op onszelf te betrekken, ten behoeve van de vorming van onze identiteit, of, zoals we nu zeggen, door identificatie, op welke manier en in welke intensiteit dat ook moge gebeuren; anderzijds door het op te slaan in het arsenaal van het geheugen waarmee wij werken om ons handelen in de tijd een herkenbare en duurzame vorm te geven, als element van onze herinneringscultuur.

De historicus en de toetsing van het erfgoed

Die betekenisverbreding van erfgoed heeft de historicus voor nieuwe problemen geplaatst, liever gezegd, ze heeft de historicus zowel op zijn expertise als op zijn vermeend

¹⁸ Zie bijvoorbeeld Frank van Vree & Rob van der Laarse (red.), *De dynamiek van de herinnering. Nederland en de Tweede Wereldoorlog in een internationale context* (Amsterdam: Bert Bakker, 2009), in het bijzonder Rob van der Laarse, "Kunst, kampen en landschappen", p. 169-195.

¹⁹ Zie voort dit laatste de website van het congres Digital Strategies for Heritage (Rotterdam, december 2011): www.dish2011.nl.

alleenrecht op de geschiedschrijving aangesproken. Als de erfgoed specialist de nieuwe heerser over de bronnen en data van de geschiedschrijving is, wat blijft er voor de vak-historicus dan te doen, behalve de overdracht van in wezen door anderen gegenereerde kennis? En als een verantwoorde omgang met erfgoed altijd tegelijk begrip van de tijds-dimensie ervan impliceert, en van de overdracht en betekenisgeving ervan, waarop steunt dan de pretentie van de historicus dat *hij* de meestervertolker van de geschiedenis, de enige echte geschiedschrijver is? In beide gevallen staat hij voor een probleem van terreindefinitie. Zowel in zijn zakelijke expertise als in zijn beeldend vermogen voelt hij zich uitgedaagd door de nieuwkomers uit het erfgoedveld. Waar precies ligt zijn eigen inbreng, zijn identiteit als specialist van het verleden, wellicht niet meer de enige, maar wel een heel bijzondere? Mijn stelling is dat de specifieke expertise van de historicus niet in het erfgoed zelf ligt en dat hij ook niet moet proberen in de analyse of presentatie daarvan met de erfgoed specialisten te wedijveren, laat staan ze te slim af te zijn. Maar hij moet ervoor zorgen dat het erfgoed als bron voor geschiedschrijving zorgvuldig getoetst en gekoppeld wordt aan drie bestaansdimensies van de gemeenschap, de maatschappelijke orde en de ontwikkelingen daarvan die het voorwerp van zijn werk vormen, namelijk authenticiteit, identiteit en herinneringscultuur.

Eerst de *authenticiteit*. De noodzakelijke koppeling tussen erfgoed en het heden verwijst op de allereerste plaats naar een vorm van beleving van het verleden door de mensen van nu, persoon, groep, gemeenschap of natie. Toe-eigening van erfgoed is voor de betrokkenen steeds een vorm van historische sensatie, hoe zwak misschien ook. Die beleving heeft per definitie een subjectieve component, die gemakkelijk kan worden gemanipuleerd door degenen die de communicatie met en over het verleden beheersen, inclusief de erfgoed specialisten en de historici zelf. Geschiedenis is vanouds het voorwerp van belangenstrijd. Ze wordt gemakkelijk geïnstrumentaliseerd door machthebbers, maar – in een politiek correcte visie wordt het wel eens vergeten – soms evengoed door de slachtoffers van die machthebbers. Ze lijdt onder een belangenpolitiek die de historische verbeelding naar haar hand zet en vervorming of vervalsing niet schuwt, van welke kant die ook moge komen. Een opgedrongen of vervalste beleving is ook een beleving, maar een waarvan de uitkomst voor ons geschiedbesef en onze historische verbeelding al gauw desastreus is. Vaak zonder dat we ons ervan bewust zijn wordt onze herinneringscultuur gestuurd door wat we *willen* zien of *denken* te voelen. Ontrafeling van dat sturingsmechanisme van onze waarneming en verwerking van het verleden is de eerste, eigen taak van de historicus.

Ook erfgoed wordt dus gemanipuleerd. Dan bedoel ik nog niet eens de fameuze *invented traditions*, de fonkelnieuwe tradities waarover Hobsbawm en Ranger indertijd hun baanbrekende bundel publiceerden, of de quasi-oude, nostalgisch getinte woonwijken die hier en daar uit de grond worden gestampt, of de gestroomlijnde nepantiek en quasi-historische prullaria waar veel antiekmarkten ons mee overstromen.²⁰ Maar ik bedoel de manier waarop zingeving wordt misbruikt of aangepast aan de behoeften van belangengroepen in het heden, te beginnen met een overtrokken folklorisering en verstening van verouderde gebruiken tot en met – om de term van François Hartog²¹ te gebruiken – de *presentistische* inzet van erfgoed, gebouwen, gebruiken, instellingen of historische personen voor politieke doelen die losgezongen zijn van een verantwoorde betekenisgeving

²⁰ Zie hiervoor bijvoorbeeld: Ingrid Jacobs en Kees Ribbens, *Geschiedenis is van iedereen. Uitgevonden tradities, hergebruikt verleden* (Utrecht: Matrijs, 2001).

²¹ François Hartog, *Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps* (Parijs : Éd. du Seuil, 2003; livre de poche, 2012).

van het verleden in het heden.²² In mijn opvatting heeft de vakhistoricus een zowel zelflerende als kritische functie ten aanzien van de erfgoedsector: hij moet er op de allereerste plaats over waken dat de historische dimensie die in alle erfgoed besloten ligt op de juiste wijze wordt geïnterpreteerd en gebruikt, in een vorm die een authentieke beleving garandeert of die zorgt dat de weergave daarvan beantwoordt aan criteria van authenticiteit en waarachtigheid die maatschappelijk zo goed als wetenschappelijk verantwoord zijn.

Maar, of hij het wil of niet, de vraag naar authenticiteit raakt ook hemzelf. Als mens en als persoon deelt ook de historicus in de erfgoedbeleving en in de processen van voortdurende identiteitsvorming op allerlei niveaus die hij vanuit zijn vakgebied kritisch onderzoekt. Hij zou zich dan ook een rad voor de ogen draaien als hij zou menen zich buiten elke vorm van *commitment* daaraan te kunnen stellen. Ook al heeft het erfgoedbegrip naar zijn analyse ongewenste gevolgen, zoals een regelrechte identiteitspolitiek van overheden of een platte, vermarkte cultuurconsumptie, het gaat daarbij niet om strikt rationale processen die met een verstandelijk model volkomen kunnen worden begrepen maar om vormen van machtsbeheer, manipulatie dan wel toe-eigening waarbij emoties een belangrijke, soms zelfs overheersende rol spelen. Juist het complexe samenspel van machtsstrategie (Foucault), toe-eigeningstactieken (de Certeau) en statustoeschrijving (Bourdieu), met hun vaak diepe investering in de emotiefactor, bepaalt in hoge mate de authenticiteit van de erfgoedbeleving. Het vergt een forse dosis *empathie* om de draagwijdte ervan goed te kunnen sonderen. De historicus kan zich naar mijn gevoel dus niet veroorloven zich er hooghartig ver van te houden. Wil hij iets van de concrete werking van het historische geheugen, de historische cultuur en de erfgoedbeleving begrijpen, dan moet hij de moed hebben er zelf in te willen duiken. Dat betekent niet dat hij zijn onafhankelijkheid van oordeel moet prijsgeven. Integendeel, zonder zijn basale solidariteit met de samenleving waar hij deel van uitmaakt los te laten, moet hij voortdurend zijn eigen plaats en werking kritisch blijven analyseren omdat dat de beste garantie is voor een evenwichtige beoordeling van de culturele *agency* in haar geheel. Het is zijn specifieke taak als vakhistoricus, zou ik willen stellen, om niet alleen kritisch-afstandelijk maar ook kritisch-betrokken over erfgoed te reflecteren, zich wel bewust van zijn eigen grenzen en van de modellen, scripts, vooroordelen en andere determinanten van zijn analyses en zijn oordelen, maar zonder systematisch op een afstand van de samenleving te gaan staan.

Authenticiteit is op haar beurt een wezenlijke voorwaarde voor een historisch verantwoord vorm van *identificatie*, dus van die identiteitsvorming waarvan erfgoed het substraat is. Via een proces van toe-eigening, zingeving en representatie selecteren we uit het erfgoedreservoir die vormen, waarden en objecten, die symbolische bouwstenen kunnen worden voor ons identiteitsbesef, en daarmee voor de toekomstige toe-eigening van het erfgoed.²³ Wij zijn voortdurend bezig materiële en immateriële elementen of gebeurtenissen uit onze levenservaring en onze gemeenschapscultuur tot onvervreemd-

²² Met name op het gebied van de 'cultuurparticipatie' (in Nederland de relatief nieuwe term voor wat in Vlaanderen vanouds wordt aangeduid als heemkunde, volkskunde en aanverwante velden) kan gemakkelijk verstening ontstaan, door de focus op traditionele vormen van cultuur en vooral door een enge, nationalistische opvatting van de participerende cultuurgemeenschap, waar het erfgoed en de erfgoedpraktijken van nieuwkomers niet of nauwelijks in worden geïntegreerd.

²³ Zie voor de noties 'identiteit' en 'identificatie' mijn essays "Identiteit en identiteitsbesef. De historicus en de spanning tussen verbeelding, benoeming en herkenning", in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 107, n 4 (1992), p. 614-634, en "Nieuw Nederland: cultuur onder vuur", in *Dynamisch erfgoed*, p. 41-53; alsmede Maria Grever & Kees Ribbens, *Nationale identiteit en meervoudig verleden* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007), en het daarbij aansluitende rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid *Identificatie met Nederland* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007).

baar erfgoed te benoemen en daar een zodanige hiërarchie in aan te brengen dat ze ons een hecht gevoel van eigenheid, van identiteit geven. We leggen steeds weer nieuwe accenten in ons gemeenschapsgevoel, onze vormen van groepsbesef en ons nationaal besef, waarvan we de rechtvaardiging in het verleden, in onze wordingsgeschiedenis zoeken. Erfgoed is dus zeker geen onontkoombaar en onveranderlijk relict uit het verleden dat we maar hebben te accepteren en waaraan wijzelf of de nieuwkomers ons zonder morren moeten conformeren. Integendeel, we construeren erfgoed voortdurend en telkens weer opnieuw als een zinvolle steun in het proces waarmee we ons bewust maken van de maatschappelijke dynamiek van het heden en verantwoording afleggen van het werk dat wij voor de vorming van de toekomst verrichten.

Die dynamiek steunt in wezen op de *herinneringscultuur*.²⁴ Want herinneren, we kunnen het niet vaak genoeg herhalen, werkt weliswaar met het verleden maar staat gericht op de toekomst.²⁵ Het is de kernactiviteit van ons werk met de tijd. Herinneringscultuur bestaat uit het proces zowel als het resultaat van die werking van ons geheugen, aan de hand van de modellen en determinanten die ons door de samenleving, de (dominante dan wel alternatieve of onderliggende) cultuur en de historische kritiek worden aangereikt. Daarbij krijgt het verleden een actuele of oproepbare vorm en wordt het als een wezenlijk bestanddeel van ons identiteitsbesef en ons handelingspatroon geconstrueerd. Welke rol speelt erfgoed daarbij? Kort gezegd: we kunnen herinneringscultuur zien als erfgoed geduid door geschiedbesef. In het dynamische erfgoedbegrip dat ik voorsta wordt erfgoed niet beschouwd als een versteend product dat zichzelf altijd gelijk blijft, maar als een object van persoonlijk en collectief handelen dat voortdurend wordt geconstrueerd en geconstitueerd, door de selectie uit het reservoir van relict, modellen en ervaringen uit het verleden. Dit erfgoedbegrip is niet statisch, maar dynamisch, niet passief maar actief. Het is niet in de eerste plaats gericht op consumptie, maar op productie van erfgoed. Het speelt met een bredere betekenis van cultuur, niet als een vaste verzameling van materiële en immateriële objecten, praktijken en waarden, maar als *agency*, als een globale handelingspraktijk die door maatschappelijke, culturele en, in de brede zin van het woord, politieke voorwaarden van onze samenleving wordt bepaald.

Slotwoord

De herinneringscultuur is ons persoonlijke en collectieve instrument dat ons in staat stelt daar meester over te blijven. Want ze levert ons de mentale voorwaarden en grenzen voor wat wij in de toekomst met het verleden willen doen en ze helpt ons om uit onze huidige ervaring die elementen te selecteren die we op grond van onze ervaring en ons toekomstbeeld gezamenlijk de moeite waard vinden om door te geven. Ze constitueert onze herinneringsgemeenschap. De herinneringscultuur waakt over de authenticiteit daarvan en biedt modellen voor onze identiteitsvorming. Die herinneringscultuur is het eigen object van de historicus in het nieuwe spanningsveld tussen erfgoed en

²⁴ Zie hiervoor Willem Frijhoff, *De mist van de geschiedenis. Over herinneren, vergeten en het historisch geheugen van de samenleving* (Nijmegen: Vantilt, 2011), met uitvoerige literatuuropgave; Michael Rossington & Anne Whitehead (red.), *Theories of Memory: A Reader* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2007); Astrid Erll & Ansgar Nünning (red.), *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook* (Berlijn/New York: de Gruyter, 2008); Karin Tilmans, Frank van Vree, & Jay Winter (red.), *Performing the Past: Memory, History, and Identity in Modern Europe* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010).

²⁵ Maaike Meijer, 'De toekomst van de cultuurwetenschappen', in: L.H.M. Wessels & M.M.F. de Wit (red.), *De toekomst van cultuur en cultuurwetenschappen* (Heerlen: Open Universiteit, 2000), p. 17-28; Sophie Levie en Edwin van Meerkerk (red.), *Cultuurwetenschappen in Nederland en België. Een staalkaart voor de toekomst* (Nijmegen: Vantilt, 2005).

geschiedschrijving. Ze vormt tegelijk een formidabele uitdaging. Want behalve dat de historicus zich moet omscholen tot dieper inzicht in de processen van waarneming en ervaring die onze band met het verleden sturen, en meer *feeling* moet krijgen voor de waarden van het gevoel, de zintuigen en de emoties, dient hij tevens te accepteren dat de erfgoed specialist zijn eigen legitieme veld en zijn eigen insteek heeft. Hij moet beseffen dat zij voor een evenwichtige ontwikkeling van onze omgang met het verleden voortaan onherroepelijk op elkaar zijn aangewezen.

Het Vlaamse erfgoeddecreet en de culturele archiefinstellingen: interactie tussen onderzoek en beheer

Jan De Maeyer

Het lijkt er soms wel op dat Vlaanderen de laatste jaren gefascineerd is door erfgoed, 'zijn' erfgoed? Of dat Vlaanderen zich wel lijkt te wentelen in zijn verleden, gematerialiseerd in 'zijn' erfgoed. Her en der klinken er trouwens stemmen die spreken over de "vererfgoeding van Vlaanderen".

Erfgoed is blijkbaar massacultuur geworden.

Het heersende erfgoedregime reikt bovendien een selectief beeld van het heden aan: het grossiert in geflatteerde, politiek en cultureel enigszins correcte zelfportretten. Dit aldus de cultuursociologen Pascal GIELEN en Rudi LAERMANS aan wiens gedachten (*Cultureel Goed. Over het (nieuwe) erfgoedregiem, 2005*) samen met deze van historicus-journalist Marc Reynebeau (*Het nut van het verleden, 2006*) deze uiteenzetting enigszins schatplichtig is.

Wat houdt het begrip "cultureel" "erfgoed" in?

Het is niet om dit uitgelezen gehoor te schofferen, maar om dan toch nog even door te gaan op de net aangeraakte setting ben ik uiteindelijk bij Wikipedia uitgekomen. Het resultaat was in zoverre onthutsend dat ik mij eerlijk heb afgevraagd of de initiatiefnemers niet de verkeerde sprekers hadden uitgenodigd.

Ik citeer: "Met immaterieel erfgoed of roerend erfgoed bedoelt men de talen, verhalen en legendes, lokale muziek, volksdans, feesten, verenigingen, rituelen van een bepaalde streek of cultuur die waardevol worden geacht om te bewaren. Ook het traditioneel vakmanschap waaronder van oudsher gebruikte methoden van textielbewerking en overgeleverde patronen en schema's in de decoratieve kunst en de bouwkunst. Daarnaast bestaat het materieel erfgoed, meestal cultureel erfgoed of soms kortweg erfgoed genoemd: gebouwen, archeologische sites..."

Ik citeer verder: "Het bewaren van dit roerend erfgoed gebeurt door plaatselijke vrijwilligers, heemkundige kringen... dikwijls op vrijwillige, maar daardoor ook soms op amateuristische wijze." Einde citaat. Enigszins ontredderd heb ik dan "Zie ook" aangeklikt, om uit te komen bij volgende kernwoorden, ik citeer:

"Archivistiek

Centrum Vlaamse Architectuurarchieven

Centraal Register voor Vormgevingsarchieven

Erfgoed Nederland

Erfgoedinspectie

Erfgoedbibliotheek
FARO
Folklore
Industrieel Erfgoed
Monumentenzorg
(...)”

Einde citaat. Maar geen woord over:
Algemeen Rijksarchief
Stedelijke of gemeentelijke archieven
Maar ook niet: culturele archiefinstellingen
Laat staan OLAV

Het is vanuit deze setting vrij gemakkelijk een karikatuur te maken van het huidige erfgoedregime.

Maar dit zou onheus, oneerlijk en misschien zelfs boosaardig zijn. Nochtans klinkt het verhaal van de ‘vererfgoeding’ van Vlaanderen in historische kringen soms wel door.

Vanuit OLAV – Overlegforum landelijke archiefinstellingen Vlaanderen (ARA, Letterenhuis, Amsab-ISG, ADVN, Liberaal Archief en KADOC-KULeuven) willen we toch aandringen op een genuanceerde benadering en daarbij onze specifieke positionering in het erfgoedlandschap toelichten.

1. Kansen

Ik zei het al.

Nooit als tevoren is in Vlaanderen zoveel aandacht aanwezig voor de bonte waaier van materieel en immaterieel erfgoed. Alle vormen van materieel erfgoed komen voor het voetlicht: van onroerend tot roerend patrimonium, van gebruiksobjecten tot foto’s, van officiële bescheiden tot nieuwjaarsbrieven, van Valentijnskaartjes tot vakantie-reizen, kortom een bonte waaier. Beeldbanken die lokaal of bovenlokaal worden opgezet, tonen ons met veel inzet en liefde voor het object deze gevarieerde waaier. Van kleine kinderen over scholieren tot senioren wordt de kennis over dit erfgoed gedeeld, beleefd.

De *cultural turn* lijkt in dit opzicht wel genomen, vanuit allerlei herinnerings- of beleevingsparcours komen diverse segmenten van de samenleving in contact met het verleden. Het zeer degelijke *Prisma*onderzoek van FARO *Analyses, visies, uitdagingen en kansen voor cultureel erfgoed in Vlaanderen (2009-2011)* stelt op p. 7 dat cultureel erfgoed zowat overal in de samenleving aanwezig is, ik citeer Prisma’s boutade dat we hier te maken hebben met iets als het “DNA van de samenleving”. Ook al moet gezegd dat ik niet onmiddellijk (of op het eerste gezicht) een klare definitie van het begrip “cultureel erfgoed” aangetroffen heb. Impliciet lijkt Prisma uit te gaan van de internationale conventies terzake en het cultureel erfgoeddecreet.

Het succes van Open Monumentendagen, Erfgoeddagen, erfgoedssessies in het aanbod van kinderuniversiteiten, de op til staande samenwerking tussen het Departement Onderwijs en Cultuur illustreren dit alles overduidelijk.

Het spreekt voor zich dat in deze publieksdynamiek enorme kansen voor het erfgoedbeheer besloten liggen.

Het beleid in Vlaanderen heeft deze ontwikkelingen begeleid, aangemoedigd, insteken gegeven vanuit kabinetten maar ook vanuit het Agentschap “Kunsten en Erfgoed” dat zijn sporen meer dan verdiende.

Het uiterst belangrijke Prismaonderzoek. *Analyses, visies, uitdagingen en kansen voor cultureel erfgoed in Vlaanderen (2009-2011)* toont aan dat van 2003 tot 2011 het aantal landelijke gesubsidieerde organisaties (convenanten, volkskunde/expertisecentra, archieven en musea) toenam van 55 naar 89 (met een opvallende groei precies bij de erfgoedconvenanten), terwijl het procentueel aandeel cultureel erfgoed in het totaalbudget Cultuur van 2005 tot 2011 slechts evolueerde van 7,7 over 8,3 in 2009, tot 8 in 2011, percentages die toch wel een andere kijk geven op het succesverhaal (al moet toegevoegd dat – in tegenstelling tot Nederland – de heersende besparingen groten-deels – op 3% na – de erfgoedsector bespaard is gebleven).

Verhoudingsgewijze bekeken daalde het aandeel van de culturele archiefinstellingen van 23% in 2005 naar 16% in 2011. Een nog scherper beeld dus op het erfgoedbeleid in Vlaanderen. Prisma stelt terecht met een boutade dat van elke 100 euro die de Vlaamse regering uitgeeft zowat twintig eurocent – ja, eurocent ! – gaat naar de ondersteuning van de landelijke erkende erfgoedgoedorganisaties en het landelijk topstukken- en collectiebeleid (p. 15).

Cijfers zeggen soms veel en vermogen onze kijk te objectiveren. Steeg het publieksbereik en de publieksbetrokkenheid met betrekking tot het aanwezige erfgoed in Vlaanderen dan moet gezegd dat dit gepaard ging met een professionalisering. Professionalisering die niet alleen te danken is aan het beleid – al wil ik hier het belang onderstrepen van het systeem van toekenning van kwaliteitslabels door beoordelings- of visitatiecommissies dat een heuse hefboom vormt en tegelijk ook een garantie is voor een professionele werking in Vlaanderen. Maar ik wil in dit verband ook niet voorbijgaan aan de jarenlange inzet van de thematische secties van de VVBAD – vnl. de Archiefsectie – en de interuniversitaire bibliotheek (UA) en de interuniversitaire archiefopleiding (VUB). Daar komen nu bij dat het Steunpunt FARO en de erkende expertisecentra sterk inzetten op expertisedeling. Een belangrijke hefboom tot professionalisering vormen de systematische registratiecampagnes en de vorming die vanuit centrale registratie-instrumenten als Archiefbank Vlaanderen maar ook ODIS – Onderzoeksdatabank Intermediaire Structuren Vlaanderen – of ook bijv. Erfgoedplus verstrekt wordt.

In heel deze beweging ten voordele van het erfgoed is ook iets gegroeid als een multidisciplinaire benadering of nog beter multidisciplinair teamwerk. Ook in dit verband kunnen we gewagen van een *cultural turn*. De zorg voor (museale) objecten, archieven, het historische boek, audiovisuele documenten is niet langer uitsluitend het werkterrein van conservatoren, archivariissen of bibliothecarissen. De publieksgerichte valorisatie van materieel en immaterieel erfgoed brengt teams in het getouw van agogen, antropologen, marketingspecialisten, communicatiespecialisten en gelukkig ook nog – ik kom er straks op terug, mijn referaat is gradueel opgebouwd – historici-archivarissen of historici-boekspecialisten.

2. Zwakten of uitdagingen

Neem mij niet kwalijk, maar een zwakte lijkt mij het loerende gevaar van een praatcultuur rond erfgoed. Er wordt momenteel in Vlaanderen (ook in het Franstalige lands-gedeelte) nogal wat afgepraat of vergaderd (in het jargon 'gemeetingd') rond het erfgoed in Vlaanderen. Niet dat praten niet zinvol is, dat hoor je mij niet zeggen. Praten helpt zelfs. Maar het moet ook resultaatsgericht zijn, er moet voortgang geboekt, effectief expertise uitgewisseld. En hier schuilt aldus OLAV het gevaar: er moet ook duurzaamheid of continuïteit worden nagestreefd. Nieuwe projecten hebben als voordeel dat ze heel wat potentialiteiten voor het voetlicht brengen, inhoudelijk en technisch experimenten toelaten, de gelegenheid geven potentiële opties uit te testen maar als nadeel hebben dat vervolg soms uitblijft.

Vanuit OLAV zien we met een zorgende blik hoe interessante projecten of acties als BOM-Vlaanderen (*Bewaring en Ontsluiting van Multimediale data in Vlaanderen*), Vlaanderen in Beeld of Archipel door het ontbreken van nieuwe financiering stokken of hoe de expertise van e-David om dezelfde redenen niet verder kon worden gevaloriseerd. Evenzeer stemt het voorlopig stokken van het VIAA – al dan niet uitmondend in een DAV – droef.

Hetzelfde kan enigszins gezegd worden rond de ontwikkeling van de mondelinge geschiedenis: niet zonder het pionierswerk aan de Universiteit Gent te vermelden, en nadat FARO er heel wat in geïnvesteerd heeft, de kritische reflectie (ook het referentiepunt) te verschuiven naar de collega's van SoMa. Vat dit niet op als kritiek, het gaat mij om de uitbouw van referentiepunten inzake blijvende expertise.

Gelukkig zijn er ook hoopvolle tekenen.

Onder impuls van FARO krijgt het Platform Duurzame Digitale Toegankelijkheid Vlaanderen (DDT) gestalte, is er de wil om via Archieven 2020 een impuls te geven of een nieuw perspectief te geven aan de archiefsector.

Persoonlijk zou ik een lans willen breken voor het belang van DDT-Vlaanderen. Er zijn in de voorbije jaren honderdduizenden euro's gespendeerd aan lokaal georiënteerde, vaak heel interessante of zeker vindingrijke digitale beeldbanken. Een aantal hebben via Move, via Erfgoedplus of via Europeana de weg/het pad gevonden naar meer duurzaamheid.

En toch: preservatie van metadata en beelden vergt specifiek aandacht, duurzame depository, beheersbare storagekosten enz.: het vraagt bij voorkeur dus om een geconcentreerd initiatief.

En nog even terug naar de problematiek van de 'mondelinge geschiedenis'. Een van de vele, vaak gebezigde, betekenissen van de term verwijst naar het laten vertellen, registreren en beluisteren van herinneringen. De veronderstelling – die wat gemeengoed is – luidt dat het verleden tijdens het vertellen tot (her)leven zou komen. Men lijkt dan in erfgoedland wel voorbij te gaan aan de cruciale andere dimensies van het begrip 'mondelinge geschiedenis', dat niet alleen: 1) een activiteit is; 2) een orale bron; 3) een verhaal over het verleden maar 4) ook en vooral een onderzoeksmethode. Voor historici is mondelinge geschiedenis geen doel op zich, maar een 'weg waarlangs'. Historici laten verhalen over het verleden tot stand komen omdat die hen toestaan vragen (methode) over het verleden te beantwoorden (aanvullende, corrigerende, verklarende informatie). Soms zijn er geen of weinig bronnen voorhanden en krijgt mondelinge geschiedenis als methode een autonome, innovatieve rol om informatie te verwerven en inzicht te creëren. Het interview wordt dan als het ware de 'hoofdbron'...

Omgaan met mondelinge geschiedenis vergt kritische zin (de verteller wil graag zijn/haar verhaal kwijt en beschouwt de interviewer als scheidsrechter/therapeut) en vooral ook contextualisering en duiding. Op dit vlak wil het al eens mislopen: hier raken we de positieve spanning aan tussen erfgoed en onderzoek, tussen erfgoed en historici of de toch wel noodzakelijke inbreng van historici.

En zo kom ik tot de kern van mijn betoog.

3. OLAV: interactie erfgoedbeheer en onderzoek

In feite is OLAV of het Overleg Landelijke archiefinstellingen Vlaanderen ontstaan vanuit de daarnet vastgestelde kansen en zwaktes/uitdagingen van het erfgoedlandschap in

Vlaanderen, waarmee de voorlopig zes leden – het ARA, Letterenhuis, ADVN, Amsab-ISG, Liberaal Archief en KADOC-KULeuven – aandacht vragen voor continuïteit inzake behoud en beheer, publieksontsluiting en publieksvalorisatie, maar dat – en dat is een constituerend kenmerk – vanuit een bewuste opstelling dat interactie tussen beheer en historisch-wetenschappelijk of multi/interdisciplinair onderzoek alleen maar verrijkend werkt. Naast het ARA en het Letterenhuis – dat laatste kan ook bogen op oudere roots – zijn de andere vier instellingen niet per toeval ontstaan in de jaren 1970-1980 en dit niet alleen vanuit de vraag tot behoud en beheer van het erfgoed van de intermediaire structuren in Vlaanderen, maar ook en soms heel specifiek of expliciet vanuit een academische onderzoekscontext. De naamgeving van de instellingen, de aanwezigheid van een wetenschappelijke raad of zelfs bestuur, het belasten van doctores met beleids- en onderzoeksfuncties, het expliciet faciliteren of zelf ontwikkelen van onderzoek bewijst dat ze nog vooraleer er sprake was van publieksvalorisatie, in feite labo's wilden zijn.

Die laboratoriumfunctie of kruisbestuivingsfunctie tussen beheer en onderzoek maakt het erfgoeddecreet ook expliciet mogelijk. In tegenstelling tot de oudere en nog onvolkomen archiefdecreten (1985, 2002) staat onderzoek expliciet als een kerntaak ingeschreven in het erfgoeddecreet van 2008. In zekere zin zou men de landelijke culturele archiefinstellingen of de OLAV-partners kunnen vergelijken met de Federale wetenschappelijke instellingen. Vlaamse wetenschappelijke instellingen dan weliswaar.

Men kan zijn eigen mening hebben over de instellingen in OLAV, maar men kan er niet omheen dat ze functioneren, één na één kwaliteitslabels hebben behaald en ook internationaal meer en meer erkenning krijgen. Hun goed functioneren bewijst dat een laboratoriumfunctie, het bewust inbouwen van een interactie tussen erfgoedbeheer en onderzoek best werkzaam is.

Wat volgt is dus een doelbewust pleidooi voor samenwerking, interactie, bruggenbouw tussen beheer en onderzoek. OLAV is trouwens vragende partij naar meer interactie met de academische wereld, vragende partij naar een nog betere afstemming met de noden van het onderzoek, naar nog betere facilitering... vragen die misschien straks in het debat aan de orde kunnen komen.

De argumenten pro de kruisbestuiving zijn legio:

* De disciplinaire en ook multidisciplinaire benadering bevordert de expertise-opbouw maar ook de expertisedeling, ondersteund door een actieve communicatiepolitiek (veelsoortige nieuwsbrieven, websites);

* De erfgoedtechnische (behoud, preservatie, toekenning metadata in functie van de open access aan de brede waaier aan lezers) expertise-opbouw en de deling (met andere – al dan niet lokaal of bovenlokaal of met het publiek) krijgt ruim kansen in deze instellingen, cf. de ruime participatie in tal van werkgroepen, fora, ruimte voor stagiairs van de vakopleidingen enz. In dit verband wil ik ook opnieuw Archiefbank Vlaanderen vermelden als centrale toegang tot primaire bronnen, een eerste professionele wegwijzer die in participatie met het brede erfgoedveld groeit en interreageert.

* Er is de aandacht voor onderzoeksfacilitering van derden (universitaire onderzoekers/eenheden; studentenoefeningen) als het voeren van een eigen onderzoekskalender. Deze onderzoeksgerichte benadering kan maar door er aandacht voor te geven, door het zelf ook te beoefenen en derhalve door het beter detecteren van de onderzoekspotentialiteiten in de toevertrouwde erfgoedgehelen of het vertalen van nieuwe onderzoeksvragen naar oudere erfgoedgehelen. Het is precies via onderzoek dat ook betekenis wordt verleend aan het erfgoed, en dat niet uitsluitend in een Vlaamse, maar in een Belgische en vooral internationale comparatieve context of benadering. Het is maar zo dat innoverende publieksprojecten als bijv. over de vakantiekolonies (collega's Amsab-ISG) of *Van wijsheid met Vreugd gepaard. Twee eeuwen vrijmetselarij in Gent*

en Antwerpen (collega's Liberaal Archief) of Vlaamse migranten in Wallonië of Noord-Frankrijk of Parijs (even een omgekeerd perspectief) (KADOC) mogelijk werden. En, is het niet illustratief te noemen, dat precies twee OLAV gerelateerde innovatieve maar onderzoeksfaciliterende projecten ontstonden in de context van het FWO-Max Wildiersfonds, met name het *Atlasproject erfgoed migrantenmiddenveld in Vlaanderen* (nu gelukkig gecontinueerd via culturele erfgoedprojecten) en ODIS (Onderzoeks-databank intermediaire structuren) die momenteel dankzij Herculesfinanciering wordt geïnternationaliseerd maar ook ingebreed naar toepassingsmogelijkheden voor individueel of collectief projectonderzoek. In 2007 verscheen in opvolging van een studiedag die de kritische evaluatie van het afgesloten Max Wildiersfonds maakte, de acta onder de betekenisvolle titel *Het Max Wildiersfonds geëvalueerd. Archief en wetenschappelijk onderzoek*. Beide genoemde projecten – naast de andere in de Acta gepresenteerde – zijn goede voorbeelden van de interactie tussen erfgoedbeheer (bijv. ODIS als *authority database*, nu ook in LIAS) en onderzoek (ODIS als onderzoeksfaciliterende databank, opvragen en bewerken van gegevensreeksen, bijv. voor prosopografisch onderzoek).

* In die zin kan en bezit het OLAV-verband over veel expertise, expertise die ook dure versnippering en steeds verdere proliferatie kan voorkomen, bijv. door bij te dragen aan de ontwikkeling van een collectieplan Vlaanderen. En dan wil ik het nog niet hebben over de potentialiteit om bij te dragen tot de vorming van een BO of belangenorganisatie in Vlaanderen.

Kortom:

OLAV is proefondervindelijk (om het laboratoriumbeeld door te trekken) overtuigd dat we niet mogen spreken van een dichotomie tussen erfgoedbeheer en onderzoek. Wel integendeel. Laat er ons alles aan doen om de interactie te bevorderen, bruggen te bouwen tussen erfgoedbeheer en onderzoek, tussen historisch onderzoek en erfgoedbeheer. OLAV bewijst dat het een werkzame formule is. Maar bruggen bouwen is één, twee is dat bruggen ook om zorgvuldig onderhoud vragen. In die zin zou een nieuw Max Wildiersfonds zeer opportuun zijn en het erfgoedbeheer in Vlaanderen zeer ten goede komen. Maar het belangrijkste blijft dat er de wil bestaat om tot interactie tussen erfgoedbeheerders en historici te komen.

Un patrimoine négligé ? Les centres d'archives privés en Communauté française

Jean-Pierre Nandrin (†)

Les archives privées constituent-elles une dimension patrimoniale ?

Il y a quelques années, considérer l'archive comme un élément patrimonial serait certainement apparu comme incongru et déplacé.

Depuis lors, la notion de patrimoine s'est considérablement enrichie.

Sous l'appellation de patrimoine culturel, on compte aujourd'hui de multiples déclinaisons. L'archive peut être considérée comme un patrimoine si l'on admet que le patrimoine touche une relation privilégiée entre le passé et le présent en vue non seulement de perpétuer une mémoire personnelle ou collective que fait émerger le travail de l'historien, mais aussi une légitimité d'un groupe que lui assure la durée et son insertion sociale, même si celui-ci n'a plus d'existence. L'archive est le trait d'union permanent entre mémoire, histoire et action. D'où la nécessité d'en garantir la meilleure conservation possible, d'en établir une inventarisation rigoureuse et d'en assurer la diffusion la plus adéquate.

Si les archives publiques ont pu bénéficier depuis de nombreuses années d'un traitement rigoureux et professionnel, il n'en va pas de même pour les archives privées, qu'elles soient personnelles ou qu'elles émanent d'institutions privées.

C'est dans cette optique de professionnalisation que la Communauté française a adopté en 1994 un premier décret concernant les centres d'archives privées. Après en avoir éprouvé la réalisation, la Communauté française a adopté un nouveau décret en 2004, accentuant la professionnalisation et la dimension patrimoniale. La Communauté française a en quelque sorte validé la dimension patrimoniale des centres d'archives privées en lui donnant un statut de reconnaissance par une institution publique et en exigeant la scientificité de la gestion des archives. En vous présentant les grandes lignes de ce décret, je voudrais vous montrer comment, concrètement, cette double dimension patrimoniale et scientifique se trouve en quelque sorte normée.

I. Le décret du 13 avril 1994

Le premier décret qui porte agrément et subvention des centres d'archives privées en Communauté française date du 13 avril 1994¹. Il a été adopté dans un contexte écono-

¹ M.B. du 19 novembre 1994.

mique et sociale très spécifique². Il traduisait le résultat d'une préoccupation des historiens, en particulier des historiens d'histoire sociale, qui s'alarmaient de la négligence concernant les archives du monde du travail et du manque de prise en compte de ce patrimoine tant des institutions scientifiques que des organisations sociales. Le contexte économique et social expliquait cette crainte. Depuis le début des années septante, la crise frappe en effet durement le tissu industriel wallon et bruxellois. Une page se tourne dans la douleur, dans la rancœur parfois, avec comme conséquence le risque accentué de voir se perdre toute une mémoire, une histoire et une identité.

Pour palier ce risque en matière de conservation d'archives sociales et pour éviter le transfert hors de la Communauté française, plusieurs associations s'organisent spontanément pour sauvegarder les archives du mouvement ouvrier. Le problème était qu'on était devant un vide juridique.

A partir de 1992, le Parlement entame des travaux en vue d'adapter la loi des archives de 1955 aux nouvelles structures de l'État fédéral. C'était l'occasion d'élaborer un projet à soumettre à la Communauté française, seul pouvoir qui ne disposait d'aucune législation en la matière.

Quels sont les principes directeurs de ce décret ?

- * Il permet la reconnaissance de centres d'archives privées qui exercent une activité réelle depuis cinq années au moins en ce qui concerne la sauvegarde et l'exploitation d'archives des organisations sociales. Il exclut de son champ d'action les centres dépendant de musées, de centres de recherches, d'universités, de bibliothèques publiques ou d'organismes à but lucratif.
- * Il ne privilégie pas uniquement les « piliers », mais accepte également des centres ayant soit une vocation pluraliste, soit une couverture régionale.
- * Les archives doivent majoritairement concerner l'espace géographique de la Communauté française.
- * Chaque centre agréé est soumis à un cahier de charges précis qui fera l'objet d'une évaluation régulière.
- * Le décret apporte une aide en matière d'emploi, mais avec une restriction importante: *dans les limites des moyens budgétaires.*
- * Est mis en place un Conseil des archives privées qui sera installée le 26 avril 1995. Il se composait de 11 membres comprenant des responsables des centres d'archives privées et des représentants des universités. Sa mission consistait à analyser les demandes de reconnaissances, de faire des recommandations qui visent à la fois à améliorer le travail archivistique, d'assurer la publicité des fonds conservés. La volonté du Conseil était de créer une dynamique, de développer une politique de conservation du patrimoine archivistique.

Telles sont les rétroactes et les grandes lignes du décret de 1994 instituant le Conseil des centres d'archives privées de la Communauté française. Ces dernières serviront de référence au nouveau décret du 12 mai 2004.

II. Le décret du 12 mai 2004.

Un nouveau décret en la matière est publié le 12 mai 2004³. Il reprend les éléments essentiels du décret de 1994: encadrement scientifique des centres d'archives privées,

² Nous reprenons, pour une large part, la synthèse réalisée par Marie-Thérèse COENEN, «Archives privées en Communauté française », dans *Clio. Revue de l'Association des historiens de l'UCL*, n° 107, janv.-févr. 1996, p. 6-7.

³ M.B. du 18 juin 2004.

aide à l'emploi, maintien d'un conseil, de même qu'il reprend plusieurs articles du décret de 1994 en les formulant différemment. Toutefois, le contexte n'est plus le même et plusieurs ajustements, voire des nouveautés, sont introduits.

1. Le contexte

Dans le prolongement des États généraux de la culture au terme desquels a été publié un document intitulé «Priorités culture» visant à procéder à une refondation de la culture demandée par les professionnels de la culture⁴, le gouvernement de la Communauté française restructure les anciens conseils et commissions consultatifs créés par la loi spéciale des réformes institutionnelles du 8 août 1980 en 26 instances d'avis⁵ (comprenant quelque 300 membres effectifs), installées le 23 juin 2006⁶. Retenons de cette longue liste qui précise l'objectif de chaque instance d'avis ainsi que la composition de chacune d'elles, les principales catégories, en détaillant plus particulièrement la catégorie dont relève le Conseil des centres d'archives privées.

Liste des Conseil d'avis

- A. Patrimoine culturel et Arts plastiques
 - a. Conseil d'Ethnologie
 - b. Conseil d'Héraldique
 - c. Conseil des Centres d'archives privées
 - d. Commission du patrimoine culturel mobilier
 - e. Commission consultative des arts plastiques
- B. Langue Lettres et Livre
- C. Arts de la scène
- D. Centres culturels

Notons, et ceci concerne directement notre propos, que le Conseil des centres d'archives privées est placé sous la rubrique patrimoine, titre qui indique bien le souci de sauvegarde et d'identité attribué au sauvetage, à la conservation et à la diffusion des archives privées. Auparavant, le Conseil émergeait à la lecture publique.

2. L'architecture institutionnelle du Conseil des centres d'archives privées

La composition du Conseil est strictement précisée par l'Arrêté du 23 juin 2006. Il enrichit la composition de l'ancienne composition en portant à quinze le nombre de membres effectifs avec voix délibérative à qui se répartissent de la manière suivante:

* 8 experts justifiant d'une compétence ou d'une expérience en archivistique contemporaine et titulaires d'une licence ou d'un master en histoire, dont trois titulaires d'un séminaire en histoire contemporaine;

* 1 expert justifiant d'une compétence en sciences de l'information et de la documentation et plus particulièrement en technologies de l'information et de la communication;

⁴ Durant sept mois, de décembre à juin 2005, les Etats Généraux de la Culture ont permis aux artistes, aux professionnels, aux bénévoles, aux associations et aux publics d'exprimer leurs attentes. Depuis novembre 2005, le document « Priorités culture » est devenu la feuille de route du Gouvernement de la Communauté française pour les matières culturelles. Au-delà des compétences communautaires, il ambitionne d'être aussi la référence pour les politiques culturelles des autres pouvoirs.

⁵ Décret du 10 avril 2003 (M.B. 9 mai 2003).

⁶ Arrêté du Gouvernement de la Communauté française instituant les missions, la composition et les aspects essentiels de fonctionnement d'instances d'avis tombant dans le champ d'application du décret du 10 avril 2003 relatif au fonctionnement des instances d'avis œuvrant dans le secteur culturel du 23 juin 2006 (M.B. du 27 septembre 2006).

- * 1 professionnel exerçant son activité dans le secteur muséal;
 - * 1 représentant d'organisation représentative d'utilisateurs agréée;
 - * 4 représentants de tendances idéologiques et philosophiques.
- Il faut y ajouter, avec voix consultative, un membre du Conseil des bibliothèques.

3. Création d'un comité de pilotage

Le décret du 12 mai 2004 créé, c'est une nouveauté, un comité de pilotage composé d'un représentant scientifique de chacun des centres d'archives et de deux personnalités reconnues pour leurs compétences en matière d'archivistique contemporaine. Les différentes missions assignées à ce comité sont les suivantes:

- * développement d'un réseau entre les centres d'archives privées;
- * définition des procédures scientifiques et techniques communes;
- * remise d'avis au Conseil des Centres d'archives privées sur les normes techniques à adopter;
- * définition de la politique en matière d'équipement technique;
- * garantie d'un accès à l'information aux publics les plus larges possibles dans un esprit de démocratie.

4. Les missions du Conseil

L'arrêté du gouvernement du 23 avril 2006 est très incomplet quant à la détermination des missions du Conseil.⁷ Il se limite à préciser que le Conseil donne les avis relatifs aux centres d'archives privées en Communauté française, ainsi que sur toutes les questions relatives à la politique des archives. Le règlement d'ordre intérieur reprend les termes de l'Arrêté du 23 avril 2006. Observons:

- * que le nombre de missions du Comité de pilotage sont davantage précisé que celles assignés au Conseil;
- * que les avis sur les agrégations et les subventions ne sont nullement contraignantes à l'égard du pouvoir exécutif, qui maintient son pouvoir discrétionnaire. Le Conseil ne que donne qu'un avis, sans plus.

5. Élargissement de la notion d'archives

La nouveauté la plus marquante par rapport au décret de 1994 est sans conteste l'élargissement de la notion d'archives. Il suffit de mettre en parallèle les deux définitions pour en distinguer immédiatement les différences.

Décret de 1994

Tous documents
quels que soient leur date, leur forme et leur support matériel, produits ou reçus par toute personne physique ou morale, tout service, tout groupe de personnes et organisme de droit privé, documents qui présentent ou pourraient présenter un intérêt public notamment pour leur valeur historique, culturelle, politique ou sociale.

Décret de 2004

Tous documents
1) quels que soient leur forme et leur support matériel, produits – c'est-à-dire créés ou reçus –
2) conservés par toute personne physique ou morale, tout service, tout groupe de personnes et organisme et de droit privé, documents qui contiennent des informations relatives aux activités d'entreprises commerciales, industrielles ou artisanales, d'organismes ou d'organisations sociaux,

⁷ Titre II, Chapitre 1er, Section 4.

syndicaux, patronaux, politiques, environnementaux, généalogiques ou culturels ou d'établissements d'enseignements existants ou dissous, au domaine de la création et l'activité artistiques

3) à l'exception des biens du domaine public ou privé fédéral ou d'une autre Région ou Communauté ainsi que les archives de particuliers qui y sont relatives

Le décret de 2004 est à la fois plus précis et plus large que le décret de 1994. On l'a vu plus haut, la justification du décret de 1994 visait à sauvegarder les archives des mouvements sociaux. Cette orientation était explicitée dans l'article 1^{er}2°, du décret de 1994. Celui-ci précisait qu'il s'agissait du patrimoine archivistique des organisations sociales, à savoir: les partis politiques, syndicats, mutuelles, coopératives, organisations de promotion socioculturelles des travailleurs, sociétés ouvrières ainsi que les archives de particuliers qui y sont relatives. Et il ajoute cette formulation assez vague: *des documents... qui présentent un intérêt...pour leur valeur historique, culturelle, politique ou sociale*. Cette généralité a-t-elle posé des problèmes d'interprétation ? En tout cas, le décret de 2004 supprime cette considération générale. Par ailleurs, l'on constate que les producteurs d'archives sont élargis aux archives d'entreprises commerciales, industrielles ou artisanales, d'organismes syndicaux, patronaux, politiques, etc. On quitte donc la sphère spécifique des archives des mouvements sociaux.

6. Les conditions de l'agrément et l'octroi de la subvention

Outre l'exigence que les centres d'archives privées soient constitués en asbl ou en fondation, le décret précise de manière très stricte les conditions de l'agrément. Retenons les quelques éléments suivants:

- * rendre les archives accessibles au public, ce qui implique une inventurisation systématique des archives mis à disposition, sans devoir se référer à l'archiviste qui déterminerait ce qui est consultable ou non⁸;
- * disposer d'un local de conservation et d'une salle de consultation;
- * justifier l'existence d'une activité en la matière depuis au moins cinq ans;
- * procéder à l'engagement d'une personne responsable de la conservation et de la consultation.

Notons que sont exclus les services d'archives liés à un musée, une université, une institution de recherche agréée, une bibliothèque publique ou un organisme à but lucratif. Ces exclusions contenues dans le décret de 1994 sont reprises dans celui de 2004, à cette nuance près que sont exclus les services d'archives cités ci-dessus organisés directement ou indirectement. Cet ajout n'a pas manqué de poser quelques problèmes: qu'entend-on par un lien indirect ? La jurisprudence établie par le Conseil a estimé qu'il fallait aller jusqu'à une séparation physique dans le cas d'un service d'archives trop étroitement lié à un musée. L'exemple retenu est celui par exemple du CEDOM (Centre

⁸ L'exigence d'un accès libre est une condition importante d'une reconnaissance. Se trouve ainsi en contradiction le CEDOM (Centre d'Etudes et de Documentation Maçonnique) qui, dans sa page web consultée le 5 août 2012, signale encore qu'«en principe, le CEDOM n'est ouvert qu'aux francs-maçons. Dans certains cas, des non-maçons sont admis, par exemple des étudiants et chercheurs... Dans ce cas, une demande écrite doit être adressée au Grand Orient de Belgique spécifiant la nature de la recherche».

d'Etudes et de Documentation Maçonnique) et du Musée de la franc-maçonnerie qui partagent la même adresse.

Par ailleurs, l'exclusion d'une université peut également poser problème.

Le SAICOM (Sauvegarde des archives industrielles du bassin du Couchant de Mons) était logé dans les locaux de l'Université de Mons et son budget était géré par le service financier de cet université. Ces deux services sont dorénavant interdits par le décret de 2004 au motif qu'il y a un lien avec une université.

En annexe, sont énumérés les centres d'archives agréés par la Communauté française.

7. La question de l'emploi

Parmi les conditions requises pour l'obtention d'une subvention⁹, outre celles imposées pour obtenir l'agrément, le décret impose à chaque centre d'engager au moins deux personnes:

- * un responsable scientifique titulaire d'un diplôme en histoire délivré par une université belge ou dont l'équivalence a été officiellement reconnue en vertu de la législation sur la collation des grades académiques;
- * un responsable administratif titulaire des mêmes capacités que le responsable scientifique, ou d'un grade en bibliothéconomie ou d'un brevet de bibliothécaire-documentaliste délivré par la Communauté française.

Cette double exigence se comprend au regard de la nécessité de professionnaliser les centres d'archives et de promouvoir l'emploi. Toutefois, elle pose un sérieux problème en termes financiers. Compte tenu du financement peu élevé accordé aux centres d'archives, plusieurs centres se trouvent dans l'impossibilité de maintenir l'engagement de deux personnes à temps plein s'ils ne bénéficient pas, par ailleurs, d'un financement complémentaire émergeant d'un autre article budgétaire tel que, par exemple, un financement lié à l'éducation permanente.

8. Fonctionnement

Le décret de 2003 relatif au fonctionnement des instances d'avis œuvrant dans le secteur culturel contraint celles-ci à élaborer un règlement d'ordre intérieur (ROI)¹⁰. Parmi les sept obligations imposées, retenons-en deux principales:

- * la méthodologie de travail que l'instance d'avis entend suivre;
- * l'établissement de règles de déontologie comprenant, au moins, des dispositions relatives aux conflits d'intérêt.

Sans entrer dans le détail du ROI adopté par le Conseil¹¹, retenons-en un qui traduit une spécificité quant à la méthode de travail. Lorsqu'il s'agit d'évaluer *in situ* la conformité des conditions requises pour obtenir la reconnaissance et la subvention subséquente, le Conseil a formulé une méthodologie originale. Le conseil désigne deux de ses membres pour rendre un rapport sur la demande d'agrément.

- * l'un étant le plus compétent pour le dossier soumis au Conseil

⁹ Notons que, en principe sinon dans les faits, un centre d'archives privées peut obtenir l'agrément (la reconnaissance) sans pour autant bénéficier d'une subvention.

¹⁰ Article 10 du Décret du 10 avril 2003, modifié par un décret du 20 juillet 2005.

¹¹ Comme tout ROI, celui du Conseil comprend des dispositions concernant le siège, la périodicité des séances, les délais d'examen des demandes, la présidence, le secrétariat, les convocations, les empêchements, les experts extérieurs, les procès-verbaux, les procurations, le dépôt d'une note de minorité, le bilan public et les démissions.

* et l'autre dont les connaissances sont éloignées, par les préoccupations philosophiques ou l'implantation géographique, du contenu du dossier, afin de favoriser l'impartialité et l'homogénéisation du traitement¹².

Par ailleurs, dans son article 22, le Conseil énonce les règles de déontologie, explicitant de manière détaillée les stipulations du décret de 2003, et en particulier, la question des conflits d'intérêt¹³.

9. Le financement

Il demeure *in fine*, la question cruciale du financement. En annexe, nous reprenons la subvention allouée aux différentes. Depuis le décret de 1994, il est constamment rappelé que les montants des subventions sont conditionnés *dans les limites des moyens budgétaires*. Et ces limites sont importantes, entraînant des problèmes financiers à plusieurs centres. Qu'on en juge (voir l'Annexe): en 2012, le budget prévu pour les subventions aux centres d'archives privées s'élève à 742.000 €, dont 716 638 € ont été octroyés; il convient d'y ajouter 409.000 € pour le Mundaneum. Par rapport à l'ensemble du budget de la Communauté, ce montant est dérisoire, et il l'est également au regard du budget du patrimoine. L'avenir ne s'annonce plus généreux: un courrier de la Ministre chargée de la culture annonce un gel du montant global des subventions pour au moins deux ans.

III. Conclusions

De cette présentation quelque peu rapide, quelles conclusions peut-on tirer ?

Voyons d'abord les côtés positifs. A commencer par la patrimonialisation des centres d'archives privées. Ce rattachement est beaucoup plus logique que celui qui, antérieurement, rattachait les centres à la lecture publique. En effet, le patrimoine fait appel à l'idée d'un héritage légué par les générations antérieures qu'il s'agit de transmettre intact ou augmenté aux générations futures, ainsi qu'à la nécessité de constituer un patrimoine pour demain: l'héritage ne se transmet pas, il se conquiert, pour reprendre l'idée d'André Malraux. Par ailleurs, les différentes législations insistent de façon justifiée sur la nécessaire professionnalisation en matière d'inventorisation, de conservation, de gestion et de transmission des archives privées.

Ce souci doit être cependant tempéré. Tous les historiens n'ont pas acquis, durant leurs études, une formation archivistique. Il s'agit donc de pourvoir à cette formation. Pourquoi ne pas prévoir un Master complémentaire en archivistique, identique pour tous les étudiants des universités francophones, à l'instar de ce qui est organisé en Communauté flamande ?

¹² Article 4 du ROI.

¹³ § 1er. Les membres remplissent leur contribution aux débats et travaux en toute impartialité. Ils évitent, en tout temps, de se laisser influencer par les pressions extérieures éventuelles, quelle qu'en soit la forme.

§ 2. Les membres remplissent leur mandat avec conscience et intégrité.

§ 4. Les membres sont tenus d'éviter tout conflit entre leurs intérêts personnels directs ou indirectes et ceux de la Communauté françaises ou les demandeurs d'aide dont le dossier est examiné. A cette fin, ils informent complètement préalablement l'Instance de tout intérêts direct ou indirect qu'ils auraient dans un dossier ou envers un demandeur d'aide susceptible de les placer dans une situation de conflit d'intérêts. Cette déclaration et les raisons justifiant l'intérêt opposé qui existe dans le chef du membre concerné, figurent dans le procès-verbal de la réunion de l'Instance, etc.

Au versant négatif, on ne peut que regretter les subventions dérisoires allouées aux centres d'archives. Cet aspect, on l'a vu, a pour conséquence de mettre certains centres dans une situation très problématique au point que, sans financement complémentaire, certains ont été amenés à licencier du personnel. Signalons aussi que les membres des instances d'avis ne sont pas rémunérés, seuls les frais de déplacement sont honorés. Regrettons également que les avis formulés par le Conseil n'entraînent aucune obligation d'effectivité dans le chef du pouvoir exécutif qui demeurent libre de suivre ou de ne pas suivre les avis rendus.

Enfin signalons deux questions problématiques.

Si l'élargissement de la notion d'archives aux entreprises comprises au sens large, la conservation par les centres ne rentrent-elles pas en concurrence avec les Archives générales du Royaume (AGR), puisque de nombreuses entreprises y ont également déposé leurs archives ? Si les AGR sont prêtes à transmettre ces archives aux centres d'archives privées, celles-ci n'ont pas les moyens de répondre aux exigences en termes techniques qu'imposent les conditions de conservation des archives. On en revient à la question du montant des subventions.

Enfin, on peut s'interroger sur l'opportunité de subventionner de nombreux centres d'archives au risque de produire un éparpillement avec comme conséquence, l'existence de doublons. La Communauté française peut-elle encore se permettre de subventionner plusieurs centres qui ont, par exemple, des archives d'industries minières ou métallurgiques ou des archives sociales ? Ne faudrait-il pas, dans l'espace assez réduit de la Communauté française spécialiser les centres d'archives ?

Que ces quelques questions n'occulent pas cependant de l'intérêt que représente la mise en œuvre des instances d'avis. Au regard du décret de 2004 et des arrêtés subséquents, on ne peut que constater de manière positive la professionnalisation progressive de plusieurs centres d'archives privées: elles attirent ainsi un public de plus en plus large, intéressé par le patrimoine matériel et immatériel.

ANNEXE
Subventions Centres d'archives privées
Année 2012

DO 24 - AB 33.38.14: 742 000 euros

ARCHIVES D'ARCHITECTURE MODERNE Rue de l'Ermitage, 55, 1050 Bruxelles	71.320,07 EUR	convention 2010-2014
ASBL CARCOB (Archives communistes) Rue de la Caserne 33, 1000 Bruxelles	62.000 EUR	convention 2011-2015
ASBL CARHOP (Centre d'Animation et de Recherche en Histoire et populaire) Rue des Mouchérons 33, 1000 Bruxelles	103.814 EUR	convention 2009-2013
ASBL CEDOM (Centre d'Etudes et de Documentation Maçonnique) Rue de Laeken 79, 1000 Bruxelles	27.486 EUR	convention 2008-2012
ASBL CENTRE JEAN GOL Avenue de la Toison d'or 84/86, 1060 Bruxelles	28.323 EUR	convention 2010-2014
ASBL ETOPIA (Parti écologiste) Avenue de Marlagne 52, 5000 Namur	63.000 EUR	convention 2011-2015
INSTITUT EMILE VANDERVELDE (IEV) Boulevard de l'Empereur 13,1000 Bruxelles	130.000 EUR	convention 2011-2015
ASBL IHOES (Institut d'histoire ouvrière, économique et sociale) Av. Montesquieu 3, 4101 Seraing	94.695,38 EUR 10.000 EUR	convention 2009-2013 convention 2011-2013 Mémoire Orale
ASBL ILHS (Institut liégeois d'Histoire sociale) Place Ste Véronique 8, 4000 Liège	36.000 EUR	convention 2011-2013
ASBL SAICOM (Sauvegarde des Archives Industrielles du Couchant de Mons) Rue Saint Patrice 2B, 7110 Houdeng-Aimeries	90.000 EUR	convention: 2009-2013
TOTAL:	716.638,45 EUR	
MUNDANEUM Nominatif:	409.000 EUR	- avenant de convention pour 1 an en 2011 - convention 2012-2016.

Geschiedenis en erfgoed: een paradigmatisch verschil

Bert De Munck

Pleiten voor geschiedenis en geschiedschrijving is niet noodzakelijk hetzelfde als zich opsluiten in een ivoren toren. Het bereiken van een ruim publiek is zonder twijfel een nobel en noodzakelijk doel en publieksgeschiedenis is uitermate belangrijk. Ook denken in termen van erfgoed heeft zeker een aantal potenties, althans voor zover er in geslaagd wordt een meta-niveau te bereiken, waarbij het omgaan met erfgoed deel uitmaakt van reflectie en debat. Dat dat niet altijd het geval is is ook het punt niet; de geschiedschrijving als discipline faalt net zo goed vaker in haar doelstellingen dan dat ze erin slaagt ze te bereiken. Wel blijf ik vinden dat er grote nood is aan een helder conceptueel onderscheid tussen erfgoed en geschiedenis. En als ik dan eerlijk ben, vind ik de potentie van geschiedenis om een maatschappelijke meerwaarde te creëren groter – zelfs al wordt die potentie in het middelbaar en hoger onderwijs niet altijd gerealiseerd.

Laat ons eerst en vooral helder voor ogen krijgen waar het verschil zit. Volgens David Lowenthal komt het erop neer dat erfgoed draait rond nostalgie en mythevorming, of alleszins rond identiteits- en gemeenschapsvorming tegen een politiek-ideologische achtergrond. Geschiedschrijving zou daarentegen draaien rond analyse en historisch besef vanuit een meer positivistische poging om een soort objectieve waarheid te vinden, structuren bloot te leggen zeg maar. Het is uiteraard duidelijk dat dit onderscheid in verregaande mate artificieel is en dat de geschiedschrijving net zo goed beïnvloed wordt door het politiek-ideologische klimaat en de bewuste of onbewuste voorkeuren van de historicus/a. Evenmin vormen de bronnen waarmee historici werken een rechtstreeks toegang tot het verleden. De bronnen krijgen enkel betekenis in een historisch narratief, dat per definitie een soort verbeelding veronderstelt, en waarbij wordt teruggevallen op onbewuste scripts en topoi. Zelfs al op het ogenblik dat de bronnen als bron worden gemarkeerd – dus geselecteerd en bewaard – zijn er subjectieve en ideologische mechanismen aan het werk.

Al die mechanismen, inclusief het selecteren van de bronnen, zijn erg vergelijkbaar met de mechanismen in het erfgoedveld vandaag. In dat veld wordt er immers van uitgegaan, dat erfgoed is wat door een groep of gemeenschap als erfgoed wordt aangewezen en gecultiveerd – of in een actueel verhaal wordt opgenomen waarin het heden met het verleden wordt verbonden. Niettemin blijf ik het als historicus mijn taak vinden om vooral op de verschillen te wijzen, vanuit de overtuiging dat een echt reflexief historisch besef om een historische benadering vraagt en niet om een benadering vanuit het erfgoeddenken zoals dat vandaag onder meer vanuit UNESCO en vanuit de Vlaamse gemeenschap wordt gepromoot.

Het punt is dat erfgoed als nieuw concept of paradigma deel uitmaakt van het probleem waarop het een antwoord op wil zijn. Binnen het Agentschap Kunsten en Erfgoed van de

Vlaamse Gemeenschap, in de Raad van Europa en binnen UNESCO wordt erfgoed gezien als een antwoord op globaliserende tendensen, die gepaard gaan met een toenemende mobiliteit, een druk op diversiteit en, last but not least, processen van atomisering en vervreemding. Erfgoed zou mensen houvast geven en zou gemeenschapsvormend werken en tegelijkertijd culturele diversiteit bewaken. De vraag is echter of erfgoedpraktijken en erfgoedbeleid dit inderdaad ook verwezenlijken. In mijn ogen alvast niet.

Globalisering in zijn huidige vorm gaat immers gepaard met de commodificatie van cultuur. Cultuur wordt in toenemende mate geobjectiveerd, geformatteerd en uiteindelijk consumeerbaar en uitwisselbaar gemaakt. En dat is natuurlijk ook wat erfgoedpraktijken doen. Volgens Barbara Kirschenblatt Gimblett is 'heritage' een nieuwe productiemethode, een industrie waarin identiteitsconstructies en economische wetmatigheden elkaar op een verdacht vanzelfsprekende manier ontmoeten. Erfgoedpraktijken draaien rond het publiek maken van erfgoed, dat wil zeggen om ensceneren en thetraliseren. Net als bij elke andere waar gaat dit gepaard met processen van wat Michel Callon 'disentanglement' noemt, dit is het product ontdoen van zijn sociale en maatschappelijk inbedding zodat het kan worden verhandeld. In het verlengde daarvan wordt het 'gemerkt' en wordt er communicatie rond ontwikkeld en reclame gemaakt. Erfgoed wordt bovendien nog op rankings of representatieve lijsten geplaatst, waarbij het verder wordt 'geframed' en 'gelabeld'.

Erfgoedbeleid draait met andere woorden om de productie van een hypercultuur, een cultuur die kan worden gevisualiseerd, in een rapport kan worden samengevat, gearchiveerd en uiteindelijk ook beschikbaar kan worden gemaakt voor consumptie. In erfgoedpraktijken en erfgoedbeleid wordt een stukje verleden als het ware uit zijn vanzelfsprekendheid gelicht en omgevormd tot een herkenbaar product. Vandaar de mondiale vergelijkbaarheid van erfgoed en de mogelijkheid erfgoed om te vormen tot een 'bestemming', iets dat je als toerist kan bezoeken. Erfgoed slaat niet voor niets meestal op iets visueel en publieks, terwijl onderhuidse en onbewuste gedragspatronen, denkbeelden en ideologieën gemakkelijk aan de aandacht ontsnappen.

Hoe goed bedoeld dit meestal ook is, de diversiteit die ermee wordt verwezenlijkt is grotendeels schijn. De genoemde 'disentanglement-' en formatteringsprocessen maken dingen die wezenlijk van elkaar verschillen toch vergelijkbaar. Wat bovendien in beeld komt, zijn enkel die cultuurvormen die passen in het neo-liberale multiculturalisme, die dingen die stroken met ons rationele en seculiere wereldbeeld, die in overeenstemming zijn met onze visie op de rechten van de mens etc. De fundamentele paradox van het erfgoeddenken is dus dat het claimt de culturele diversiteit te bewaren en bewaken, terwijl er in werkelijkheid een *pensée unique* onder schuilt, namelijk een Westers idee van cultuur als een waar of alleszins een geobjectiveerd ding, iets dat je kan bezitten.

Wat ons écht onderscheid van andere culturen is via die gedecontextualiseerde en geformatteerde cultuurvormen juist heel moeilijk in beeld te brengen. Wat immers dreigt te verdwijnen is enerzijds het radicaal contingente karakter van culturen en het verleden of de unieke en onomkeerbare structuren en 'betekenissystemen' die ons maken tot wat we zijn en die achter het erfgoed net verborgen blijven. En anderzijds ook het hybride van culturen, de wederzijdse beïnvloeding van culturen, de besmetting van onze cultuur door andere culturen en vice versa.

Het bijbrengen van historisch besef, waar het voor historici om draait, maak je daarmee eigenlijk moeilijker in plaats van gemakkelijker realiseerbaar. Volgens Pascal Gielen en Rudi Laermans, twee autoriteiten als het om reflectie over het huidige erfgoedregiem gaat, beweren dat de geschiedenis als het ware wordt uitgeschakeld. Wat vorm krijgt is een soort 'Verledenheid' waarbij onze werkelijke band met het verleden eerder niet dan

wel in beeld komt. Om een voorbeeld te geven: vanuit het erfgoedconcept is mijn verbondenheid met Brugge bijvoorbeeld niet wezenlijk anders dan met pakweg Firenze, terwijl ik er in werkelijkheid wel fundamenteel anders mee verbonden ben natuurlijk. In het beste geval brengen erfgoedpraktijken een reflectie op gang rond ons huidige emotionele en intellectuele omgaan met erfgoed en rond de mechanismen waarmee erfgoed in het verleden en vandaag werd en wordt geselecteerd en gekoesterd. Al te vaak echter blijft het bij ofwel een identiteitspolitiek ofwel consumptie, toerisme en stedelijke of regionale branding. In zekere zin maakt het erfgoeddenken zoals dit binnen UNESCO en elders vorm krijgt het verleden juist steriel en onschadelijk.

In mijn ogen is het de taak van historici om die hybride en contingente structuren en betekenisssystemen bloot te leggen, inclusief de structuren en betekenislagen waarin het erfgoeddenken is ingebed. Ik pleit dus zeker niet voor een soort 'history for history's sake', noch voor geschiedenis als een soort mystieke ervaring die het denken en in het in het leven staan sowieso verrijkt. Ik hou meer van een geschiedschrijving die min of meer direct maatschappelijk relevante inzichten verschaft, maar dan vanuit een poging om de geschiedenis vanuit haar 'verledenheid' ('pastness') te begrijpen – eerder dan vanuit ons huidige omgaan met de gekoesterde fragmenten die resten.

Dat kan uiteraard op verschillende manieren. Historici kunnen de uitdaging aangaan die dingen aan de oppervlakte te brengen die uit ons gezichtsveld zijn verdwenen maar wel ons denken, doen en laten bepalen. Ze kunnen focussen op die praktijken, mechanismen en betekenisssystemen waar we ons zelf niet meer bewust van zijn, het ideologische, het verdrongene, het genegeerde, alles wat ons doen, laten en denken – onze vooroordelen, gevoeligheden enzovoort – bepaalt zonder dat we er ons van bewust zijn. Of historici kunnen gewoon focussen op de gebeurtenissen en padafhankelijkheden die ervoor gezorgd hebben dat de stand van zaken is wat hij is, gewoon voor een beter begrip ervan – in de intellectuele en emotionele betekenis van het woord.

Ik geef grif toe dat historici hier zelf niet eens goed in zijn. Er zijn bijvoorbeeld antropologen en sociale wetenschappers uit de sfeer van de *postcolonial* en *subaltern studies* nodig geweest om ons te wijzen op de mate waarin we de koloniale geschiedenis en de bijdrage van de niet Europese 'ander' aan de Westerse geschiedenis hebben verdrongen en tot op vandaag verdringen. Maar het antwoord op dit falen van de geschiedschrijving is niet toegeven aan de markt (de wet van het getal) of aan een regionale of Europese identiteitspolitiek, zoals Willem Frijhoff lijkt te suggeren. Het komt er net op aan deze trends te analyseren, dat wil zeggen ze van hun vanzelfsprekendheid te ontdoen door ze te benoemen en aan de oppervlakte te brengen.

Eerder dan voor een steriel soort geschiedschrijving in een ivoren toeren, sta ik met andere woorden voor een zeer geëngageerde en maatschappijkritische geschiedschrijving. Vandaar ook het belang van de bescherming van de autonomie eigen aan de academische wereld. Het meest opvallende verschil tussen de erfgoedwereld en de academische wereld is dat de academische wereld kan werken zonder rechtstreeks met economische en politieke wetmatigheden rekening te moeten houden – dus zonder bezoekersaantallen en identiteitsvorming (of politieke goodwill) in het achterhoofd.

Maar toegegeven, die academische vrijheid en autonomie worden stilaan zelf een erfgoed dat wat meer koestering kan gebruiken. Academics worden intussen eveneens om de oren geslagen met neo-liberaal managementsjargon, waarin nut en rendement en output-parameters de dienst uitmaken. En we gaan net als de erfgoedsector gebukt onder de gesel van het evalueren en het zelfevalueren, gericht op het opdrijven van het rendement en het aanjagen van de competitie.

Wat we nodig hebben is daarom een benadering die én het huidige erfgoeddenken én het huidige rendementsdenken in de academische wereld kritisch benadert. Maar volgens mij kan dat het beste vanuit een historische insteek (naast uiteraard een sociologische en antropologische etc.). De geschiedschrijving moet m.i. dan wel niet zozeer verhalen construeren maar wel vertogen en denkbeelden deconstrueren, destabiliseren en 'denaturaliseren' door er de geschiedenis van te ontrafelen, er de radicale contingentie van bloot te leggen en er de ideologische inhoud van te ontmaskeren.

Selectieve bibliografie

Michel Callon (ed.), *The Laws of the Markets* (London: Blackwell Publishers, 1998).

Dipesh Chakrabarty, *Provincializing Europe: post-colonial thought and historical difference* (Princeton, 2000).

Pascal Gielen en Rudi Laermans, *Cultureel goed. Over het (nieuwe) erfgoedregiem* (Tielt, 2005).

Barbara Kirshenblatt-Gimblett, *Destination culture. Tourism, museums, and heritage* (Berkeley, 1998).

David Lowenthal, *The Past is a Foreign Country* (Cambridge UP, 1999).

David Lowenthal, *The Heritage Crusade and the Spoils of History* (Cambridge UP, 2003).

Marc Reynebeau, *Het nut van het verleden* (Tielt 2006).

William H. Sewell, *Logics of history* (Chicago, 2005).

John Tosh, *The Pursuit of History: Aims, Methods and New Directions in the Study of Modern History* (Longman, 4de uitg., 2006).

John Urry, *The tourist gaze* (London etc., 2de uitg., 2006).

Archieven: beheerders van cultureel erfgoed of van relevante historische informatie ?¹

Karel Velle

Ik wens bij de aanvang van mijn korte tussenkomst de opdrachten van archiefdiensten en archivariissen in herinnering te brengen. Deze hebben als eerste opdracht relevante historische informatie ongeacht de informatiedrager te prospecteren en te herkennen. De identificatie van relevante historische informatie houdt verband met één van de voor-naamste taken van de archivaris, nl. deze van de waardering en selectie.²

De prospectie en selectie van relevante informatie vormen de eerste stap in een lang proces dat moet leiden tot het toegankelijk maken van archieven en het beschikbaar stellen voor onderzoek door diverse onderzoeksgroepen, van genealogen en lokale vorsers tot studenten geschiedenis, vakhistorici en alle mogelijke categorieën belangstellenden, literatuurwetenschappers, juristen e.a. Archivariissen nemen verder passende maatregelen opdat deze relevante informatie naar een archiefbewaarplaats wordt overgebracht waar deze volgens internationaal vastgelegde standaarden beheerd worden. Beheer omvat diverse handelingen, zoals het waarborgen van de integriteit van documenten, de beschrijving van de archieven binnen de context waarin ze zijn ontstaan tot de publieksgerichte valorisatie via alle mogelijke moderne middelen, bij voorkeur langs digitale weg.³ Vele taken die archivariissen en hun medewerkers vandaag uitvoeren dienen één belang, nl. toegang verlenen tot een ontzettende massa gegevens die deel uitmaken van het geheugen van de samenleving.

¹ Deze bijdrage is in belangrijke mate schatplichtig aan de kritische reflectie over de erfgoedpolitiek door Prof. Dr. Theo Thomassen in diens oratie op 16 december 2010 gehouden aan de Universiteit van Amsterdam onder de titel *Archiefwetenschap, erfgoed en politisering* (Amsterdam, 2011) en aan de eveneens gepubliceerde afscheidsrede van Prof. Em. Dr. Jan Roegiers, '*Universitaire heemkunde ? Over academisch erfgoed en universiteitsgeschiedenis*', in *Dertig jaar aanwinsten voor de Leuvense Universiteitsbibliotheek. 1980-2010*, Leuven, 2010, p. 145-154.

² Een goede inleiding vindt men bij P. Drossens, *Archief gewogen: Een onderzoek naar de theorie en praktijk van waardering en selectie*, Brussel, 2011 (Miscellanea Archivistica. Studia, 197). Voor Nederland kan verwezen worden naar twee standaardwerken: P. Brood, A. Jonker, P. Klep en B. Lutke-Schipholt (red.), *Selectie. Waardering, selectie en acquisitie van archieven*, Amsterdam, 2005 (S@P-jaarboek 2004) en K.J.P.F.M. (Charles) Jeurgens, A.C.V.M. Bongenaar en M.C. Windhorst, *Gewaardeerd verleden. Bouwstenen voor een nieuwe waarderingsmethodiek voor archieven*, Den Haag, 2007.

³ Vgl. met punt 2 van de Ethische Code van Archivariissen uit 1996 "Archivariissen dienen het archiefmateriaal op hun waarde te schatten, te selecteren en te bewaren in zijn historische, wettelijke en administratieve context en, onder handhaving van het structuurbeginsel, de oorspronkelijke samenhang tussen de documenten te bewaren en zichtbaar te maken." (<http://www.kvan.nl/files/nota/Beroepscode%20voor%20Archivariissen.pdf>).

De sector van de archieven wordt thans beheerst door twee discours. Het eerste discours brengt archieven onder in de categorie van cultuuroederen, bij het materieel, cultureel erfgoed van een natie of gemeenschap (cf. begrippen als *le patrimoine (culturel)* – (*cultural*) *heritage*).⁴ Erfgoed is cultuurbezit waaraan door een bepaalde gemeenschap bijzonder belang en betekenis worden toegekend; men heeft het ontvangen van vorige generaties en wenst het door te geven aan de volgende.⁵ Het erfgoeddiscours benadrukt het identiteitsbevorderend karakter en de emotionele en generatieoverstijgende symbolische betekenis van archieven. Het zijn bronnen van historische kennis en van het historisch besef van maatschappelijke groepen. Net zoals vele andere culturele erfgoedobjecten zoals museale voorwerpen of monumenten zijn archieven waardevolle producten die geacht worden verzameld, verzorgd, beschermd, van de ondergang gered en gekoesterd te worden, en hiervoor werd sinds enkele decennia door diverse overheden een indrukwekkend arsenaal aan wet- en regelgevende en beleids-teksten tot stand gebracht. Door volgehouden publicitaire campagnes en door talloze initiatieven van actoren binnen het erfgoedveld is het erfgoedconcept volledig ingeburgerd. Het is een bijzonder populair begrip dat te pas en ook wel te onpas gebruikt wordt op het internet, in het politiek debat, in de media, binnen de onderzoekswereld en het verenigingsleven. Erfgoed is in korte tijd tot de kern van het cultuurbeleid en cultuur-educatie, nationaal bewustzijn en historisch besef gemaakt.⁶ Alles is tegenwoordig erfgoed of wordt als dusdanig gepercipieerd en vermarkt⁷ en alles wordt ook in relatie tot het erfgoed gebracht.⁸

In het tweede discours ligt de nadruk op de betekenis van archieven als informatiebron die eerst in de bedrijfsvoering werd gebruikt en bij verantwoording en bewijs, daarna eventueel als historische bron wanneer deze hiervoor in aanmerking kwamen.⁹ Wanneer archieven niet meer als historische bron kunnen worden gebruikt, kunnen ze immers worden vernietigd en maar goed ook, want hoe zou de samenleving eruit zien indien we alle archieven voor de eeuwigheid zouden bewaren? Archieven ontlenen hun authenticiteit aan een aantal intrinsieke kenmerken en waarmerken, die door experts – archivariissen – beschreven worden binnen hun ontstaanscontext, dit is de administratieve en juridische context waarin ze zijn ontstaan. De nadruk ligt op de authenticiteit, leesbaarheid, raadpleegbaarheid, beschikbaarheid en toegankelijkheid van de informatie, en op de technieken en instrumenten die deze authenticiteit e.d. moeten aantonen, ondersteunen en bevorderen, mede ten behoeve van het onderzoek en het belang van de recht- en bewijszoekende burger. Archieven moeten de volgende generaties toelaten het handelen van actoren binnen de samenleving – van overheden, families, bedrijven tot private personen – te reconstrueren en te begrijpen. Zij vormen de grondslag van de interpretatie van het verleden.

⁴ Over de geschiedenis van de terminologie rond het concept 'erfgoed' zie F. Grijzenhout (red.), *Erfgoed. De geschiedenis van een begrip*, Amsterdam, 2007.

⁵ J. Roegiers, 'Universitaire heemkunde?', p. 149.

⁶ W. Frijhoff, *Dynamisch erfgoed*, Nijmegen, 2007, p. 7.

⁷ K. Van den Broeck, 'De schatten van Vlaanderen', in *Knack*, 9 januari 2008, p. 18-19. Vermelden we hier verder de vele nieuwe samengestelde woorden die, naast de containerterm 'cultureel erfgoed', de afgelopen tien jaar in wetteksten, in de media én in de vakpers opduiken zoals erfgoedbeleid, erfgoeddebat, erfgoedinstelling, digitaal erfgoed, erfgoedinspectie, erfgoedmateriaal, erfgoeddag, erfgoedbelang, erfgoedwaarde, erfgoedoverleg, erfgoedprofessionals, erfgoeddiscours, erfgoeddepotbeleid, erfgoedstudies, enz.

⁸ Zie bv. K. Bosma, J. Kolen (red.), *Geschiedenis en ontwerp. Een handboek voor de omgang met cultureel erfgoed*, Nijmegen, 2010; P. Howard, *Heritage. Management, Interpretation, Identity*, Londen-New York, 2003.

⁹ T. Thomassen, *Archiefwetenschap*, p. 5; F.C.J. Ketelaar, 'Archieven: munimenta en monumenta', in F. Grijzenhout (red.), *Erfgoed*, p. 85.

De tegenstelling tussen archieven als erfgoed en archieven als betrouwbare historische bron werd treffend verwoord door Theo Thomassen: "Met historische bronnen kunnen we het verleden problematiseren en afstand nemen van het heden, met erfgoed eigenen we ons een gefabriceerde geschiedenis toe om onze actuele verlangens en behoeften te bevredigen".¹⁰

Ik wens vandaag geen waardeoordeel uit te spreken over welke van deze twee discours nu het meest waardevol of het meest relevant zijn. Ik stel alleen vast dat sinds de jaren negentig, overigens niet alleen in Vlaanderen, de erfgoedwaarde van archieven de bovenhand heeft genomen. Erfgoed is de hoeksteen bij uitstek van het beleid van de beleidsverantwoordelijken voor cultuur die voornamelijk gericht is op de democratisering van het proces van historische betekenisgeving en het vergroten van het publieksbereik. Rond het kernbegrip zijn talloze nieuwe actoren ontstaan die werk verschaffen aan tientallen experts, conservatoren en registrators, gidsen en animatoren, communicatiespecialisten en marketeers, webmasters en grafische vormgevers, educatieve medewerkers en consultants. Archief is erfgoedmateriaal of een erfgoedcollectie geworden, archief- en documentatiecentra zijn culturele erfgoedinstellingen, enz. Archieven maken thans deel uit van het zgn. erfgoedveld en moeten zich positioneren tegenover vaak machtige actoren binnen dit domein zoals bibliotheken, musea en audiovisuele media. De erfgoedsector in zijn geheel heeft de laatste vijftien jaar een opvallende dynamiek gekend, niet in het minst door het beleid van de Vlaamse overheid die de noodzakelijke randvoorwaarden heeft gecreëerd op wetgevend, reglementair, institutioneel en financieel vlak waardoor hij is uitgegroeid tot één van de snelst groeiende maatschappelijke sectoren van de afgelopen twee decennia, een afzetmarkt voor vele honderden historici die thans werkzaam zijn bij expertisecentra, erfgoedcellen, landelijk erkende musea, erfgoed- en bewaarbibliotheken en landelijke of lokale archief- en documentatiecentra, enz.¹¹

De relatie tussen historici en de geschiedenisbeoefening enerzijds en de erfgoedsector en de deskundigheidsbevordering rond archivalisch erfgoed anderzijds, levert voldoende stof tot reflectie en discussie¹² en dit zal zeker nog blijken uit het verder verloop van deze namiddag. Ik beperk mij tot een aantal vraagpunten waarbij ik wil aansluiten bij het debat dat hier twee jaar geleden plaatsvond rond de maatschappelijke rol van historici.

Welke rol moeten verantwoordelijken binnen het brede erfgoedveld – en binnen de archiefsector meer in het bijzonder – spelen bij de promotie en het faciliteren van het historisch onderzoek en de historische beleving? Dragen archiefdiensten en archivariëren bij tot wat Jo Tollebeek twee jaar geleden het afstandelijk kritisch optreden van de historicus noemde of wat Gita Deneckere bedoelde met het herstellen van het contact tussen de historicus en het publiek via de talloze mogelijkheden die in de herinneringsfunctie van geschiedenis en in de erfgoededucatie vervat zitten?¹³

¹⁰ T. Thomassen, *Archiefwetenschap*, p. 8.

¹¹ Wie de aansturing door de overheid van de – ondertussen sterk versnipperde en verdeelde – erfgoedsector op de voet wil volgen, raadpleegt best de website van het bevoegde agentschap: <http://www.kunstenerfgoed.be>, of abonneert zich op de gratis nieuwsbrief van Faro, het steunpunt voor het cultureel-erfgoedbeleid (<http://www.faronet.be>).

¹² De problematiek kwam b.v. aan bod tijdens een symposium die de Raad van Europa in 1998 organiseerde over erfgoed, herinnering en burgerschap: *Remembrance and citizenship: from places to projects. Symposium organised jointly by the Council of Europe and the European Cultural Centre of Delphi (Delphi, 25-27 September 1998)*, Straatsburg, 2000 (http://book.coe.int/EN/ficheouvrage.php?PAGEID=36&lang=EN&produit_aliasid=1435).

¹³ E. Witte, 'Voorwoord', in *De maatschappelijke rol van de geschiedenis. Historici aan bod*, Brussel, 2010 (Vlaams Instituut voor Geschiedenis. Historische debatten, 1), p. 8 (verschenen in de reeks *Standpunten van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*).

Welke perceptie hebben beheerders van erfgoed – archivariissen b.v. – over de deskundigheid van historici en welke perceptie hebben deze laatste over de archivariissen ? Worden archivariissen *au sérieux* genomen als experts bij het vormen van het collectief geheugen¹⁴, bij het duiden van historische ontwikkelingen of binnen het publieke debat rond maatschappelijke thema's die van alle tijden zijn zoals economische evoluties, migraties, multiculturaliteit, levensbeschouwelijke kwesties, mensenrechten, Europese eenmaking, internationale conflicten, geweld ? Is voor hen een tweederangs of eerder passieve rol weggelegd of wordt – Walter Prevenier parafraserend – “hun inbreng waardevol geacht in de zoektocht naar de waarheid en de werkelijkheid” ?¹⁵

Bestaat tussen de vakhistoricus en de erfgoedprofessional een spanningsveld ? Zo ja, welke zijn de redenen voor dit spanningsveld ? De verschillen in bedrijfscultuur mis-schienen, de verschillen in waarde kader, de professionele aspiraties en ambities ? Zijn historici en erfgoedexperts concurrenten binnen een gemeenschappelijke markt of zijn zij bondgenoten ?

Brengt de erfgoedhype of de erfgoedmanie de echte geschiedenisbeoefening in het gedrang of zijn het convergerende disciplines die elkaar versterken ?

Slaagt het grotendeels door de overheid gefinancierd erfgoedveld erin om in te spelen op of zich aan te passen aan de snel wisselende onderzoekskalenders van vandaag en morgen ? Over welke instrumenten beschikt de archiefsector om relevante projecten binnen het historisch veld te stimuleren die nieuwe inzichten opleveren ?

Ik zal al deze vragen niet systematisch beantwoorden want daarvoor ontbreekt de tijd, maar ik wil één stelling verdedigen, nl. dat het vrij en kritisch onderzoek binnen de geschiedenisbeoefening belang heeft bij archiefdiensten die zich profileren als informatiebemiddelaar en als expertisecentrum van historische informatie en die deze rol ook concreet vertalen in de operationele plannen en functiefiches van medewerkers.

Er zijn verschillende redenen waarom archiefdiensten zich eerder als expertisecentra van historische informatie moeten profileren, en zich minder moeten focussen op de erfgoedwaarde van archieven. Deze redenen houden verband met diverse agenda's: de professionele agenda van de archivaris, de *open data*-agenda en de onderzoeksagenda.

1. De eerste reden houdt verband met de opdracht van archiefdiensten en de professionele plicht van archivariissen om toegang te bieden tot informatie van diverse oorsprong, de toegankelijkheid en de openbaarheid van archieven te bevorderen en inlichtingen te verschaffen omtrent de voorwaarden voor raadpleging en gebruik van de historische informatie. Deze opdrachten worden geëxpliciteerd in professionele gedragsregels of ethische codes van archivariissen en in reglementaire teksten, uitvoerig toegelicht in beleidsteksten en richtlijnen en becommentarieerd in de archivalistische vakpers.

Ik stel vast dat de websites van erfgoedactoren die zich inlaten met de valorisatie van archieven een opvallende voorkeur laten zien voor het aanbieden van zoveel mogelijk topstukken en nieuwe aanwinsten, hapklare historische brokken, beeldmateriaal over 'de tijd van toen', 'de eigen leefomgeving' en 'het gedeeld verleden'¹⁶, verhalen en getuigenissen, losse gegevens en beschrijvingen, persoonsgegevens, citaten, korte biografi-

¹⁴ Cf. T. Cook ed., *Controlling the past: documenting society and institutions: essays in honor of Helen Willa Samuels*, Chicago, Society of American Archivists, 2011.

¹⁵ W. Prevenier, 'Verslag van het debat over de maatschappelijke rol van de historicus', in *De maatschappelijke rol*, p. 77.

¹⁶ Veelbetekenend is b.v. de titel van de bundel *Uit de oude doos: culturele archiefwerking in Vlaanderen*, Berchem, 2006 (Archiefkunde, 8).

sche notities, enz. Volgens Thomassen laten websites van archiefinstellingen "een opvallende voorkeur zien voor plaatjes en verhaaltjes en een soms verregaande decontextualisering van de aangeboden gegevens."¹⁷ Inleidingen van inventarissen waarin de ontstaansgeschiedenis van archiefbestanden en het juridisch statuut van archieven worden toegelicht, indices op namen en plaatsnamen e.d., worden hetzij niet meer opgenomen, hetzij zeer selectief. Aan de soms ingewikkelde institutionele geschiedenis van de publiek- en privaatrechtelijke archiefvormers en de verbanden tussen verwante archieven met een hoge bronwaarde die relevant zijn voor het onderzoek, wordt meer dan eens voorbijgegaan. Voor de inhoudelijke verrijking van de metadata of het verhogen van de kwaliteit van de contextualisering is helaas geen tijd. Wie op meer systematische wijze op zoek wil gaan naar de geschiedenis van archiefvormers, archieven en hun toegangen, heeft het niet altijd gemakkelijk omdat het zoeken naar verbanden en relaties – wat essentieel is bij het historisch onderzoek – niet of niet voldoende wordt vergemakkelijkt, al probeert men via het creëren van toegankelijke en comfortabele digitale zoekomgevingen, goed presterende zoekmachines, de publicatie van zoekwijzers en archiefgidsen hier te verhelpen. Een *on-line* raadpleegbaar landelijk archievenoverzicht ontbreekt in België in tegenstelling tot b.v. Canada.¹⁸ De integratie van goede praktijken zoals Archiefbank Vlaanderen – de relationele databank voor private archieven –, de zoekmotor van het Rijksarchief en het Pallas-systeem van SOMA, om maar enkele initiatieven te noemen, is beslist wenselijk maar zal helaas niet in één handomdraai kunnen worden gerealiseerd. Enkele uitzonderingen buiten beschouwing gelaten is de representatie van archieven op het internet meer gericht op de gemeenschappelijke erfgoedbeleving en de exploitatie van archieven als erfgoed door het grote publiek dan op het ontwikkelen en stimuleren van een efficiënte historische onderzoeksstrategie of het gebruik van archieven als historische bron door professionele onderzoekers.¹⁹ Door de steeds dwingender agenda van de erfgoedpolitiek – die vooral gericht is op cultuurparticipatie en de bevordering van gemeenschapsvorming, integratie en sociale cohesie – slagen archiefdiensten er alsnook moeilijker in om mensen en middelen vrij te maken voor het uitvoeren van de kerntaken. Archivarissen hebben in hun functiebeschrijving opdrachten in verband met waardering en selectie, de coördinatie van taken inzake beheer en behoud en vooral de wetenschappelijke ontsluiting, het toegankelijk maken van archieven ten behoeve van het algemeen wetenschappelijk belang. Zoals van professionele onderzoekers (vakhistorici b.v.) verwacht wordt dat zij een gedifferentieerd, genuanceerd beeld ophangen van de historische werkelijkheid, kritisch omgaan met bronnen en de gehanteerde methode verantwoorden, zo ook worden archivarissen geacht via de wetenschappelijke ontsluiting van archieven een veelheid van interpretaties en constructies van het verleden mogelijk te maken. Door deze taken te verwaarlozen legt men een hypotheek op de kwaliteit van de dienstverlening. Ik blijf ervan overtuigd dat het algemeen belang het best gediend is, 1° met archiefdiensten die zich ook als wetenschappelijke instituten of onderzoekslaboratoria profileren of die op zijn minst aansluiting zoeken bij de activiteiten van erkende en actieve onderzoeksgroepen; en 2° met het aanbieden van beredeneerde archievenoverzichten, wetenschappelijke inventarissen en zoekinstrumenten samengesteld door archivarissen – eventueel in samenwerking met vakhistorici – die beschikken over bijzondere competentie binnen een bepaald domein van de geschiedenisbeoefening: rechtsgeschiedenis, onderwijsgeschiedenis, politiek-institutionele geschiedenis, migratiegeschiedenis, vrouwengeschiedenis, geschiedenis van oorlog en geweld, enz. Het gemeenschappelijk

¹⁷ T. Thomassen, *Archiefwetenschap*, p. 9.

¹⁸ <http://www.archivescanada.ca/english/index.html>: "Archives Canada is a gateway to archival resources found in over 800 repositories across Canada—it's your gateway to Canada's collective memory!"

¹⁹ T. Thomassen, *Archiefwetenschap*, p. 9.

wetenschappelijk belang is tenslotte gediend met archivarissen die zich als experts gedragen. Hun expertise bestaat in een methodische contextuele benadering van archieven in relatie tot de omgeving waarin ze worden gevormd, beheerd en gebruikt en we moeten die expertise blijven bewaken en promoten.²⁰

2. De tweede reden waarom archiefdiensten de historische bron of de historische informatie moeten promoten en niet de zgn. erfgoedwaarde van archieven, heeft alles te maken met andere politieke agenda's. Er is immers nog leven buiten de door bepaalde elites gedomineerde politieke agenda van het erfgoed. Sta me toe opnieuw de kernopdracht in herinnering te brengen van allen die in de archiefsector werkzaam zijn, nl. ervoor zorgen dat relevante en betrouwbare informatie aan de burger van vandaag wordt gepresenteerd en aan de volgende generaties wordt doorgegeven. Dit geldt zowel voor diegenen die betrokken zijn bij het begin van de levenscyclus van informatie, als voor wie beroepshalve betrokken is bij de nadere ontsluiting en beschikbaarstelling. Deze kernopdracht houdt verband met het recht op informatie, met de verantwoordingsplicht van alle maatschappelijke actoren – zowel de actoren uit de publieke als uit de private sector – en met de ontwikkeling van een open, democratische samenleving. Daarop steunt de legitimiteit van de archiefsector.

Om de maatschappelijke relevantie van archieven te onderstrepen moeten we concepten zoals 'open archieven' en 'open data' promoten die slaan op alle beschikbare informatie ongeacht datum, herkomst, vorm, inhoud of drager. Het concept 'open archieven' verwijst duidelijk naar de functie van archieven als historische bron, sluit perfect aan bij wat politici van democratische partijen nastreven nl. een open, transparante en participatieve samenleving, en biedt meer perspectieven voor structurele samenwerking met diverse institutionele actoren – ook op Europees niveau²¹ – en met aanpalende sectoren zoals die van de bibliotheken en de media. Het begrip 'open archieven' sluit b.v. volledig aan bij de *open access*-strategie die UNESCO bepleit in een recent verschenen richtlijn²² en bij de diverse initiatieven die de Internationale Archiefraad het afgelopen decennium heeft genomen ter bevordering van het delen van en de toegang tot kennis en informatie.²³

Collega Martin Berendse, de Algemeen Rijksarchivaris van Nederland, hanteerde een analogo concept – dat van "open source" – in een lezing gehouden op 25 november 2009 in de Belgische Senaat tijdens het colloquium "Archief en democratie" georganiseerd door het Rijksarchief naar aanleiding van de lancering van de gelijknamige virtuele tentoonstelling.²⁴ Verder kan verwezen worden naar het *National Archives Open Government Plan* van de *National Archives and Records Administration* van de Verenigde

²⁰ T. Thomassen, *Archiefwetenschap*, p. 17.

²¹ Op talloze colloquia, in beleidsteksten en via een eindeloze reeks websites van gespecialiseerde instituten zoals de Open Data Institute ODI (Londen) wordt vandaag een *open data policy* bepleit, een beleid dat zowel betrekking heeft op de informatie zelf, maar ook op standaarden, licenties, enz. Dit beleid – dat door de Europese Commissie zeer actief wordt ondersteund (o.m. in het kader van de herziening van de Richtlijn 2003/98/EG van 17 november 2003 over het hergebruik van overheidsinformatie (de zgn. Public Sector Information PSI-richtlijn) – moet volgens commentatoren leiden of bijdragen tot een meer transparante, efficiënte en verantwoordelijke overheid, tot een actieve participatie van de burger, tot meer creativiteit, toegevoegde sociale waarde (*social value*), economische groei en innovatie. Over de herziening van de PSI-richtlijn zie: http://ec.europa.eu/information_society/policy/psi/actions_eu/policy_actions/index_en.htm.

²² A. Swan, *Policy Guidelines for the Development and Promotion of Open Access*, Parijs, 2012

²³ <http://www.ica.org>. In de schoot van ICA buigen twee expertengroepen, het zgn. 'Committee on best practices and standards' en de 'Working group on access' over nieuwe richtlijnen inzake toegang tot archieven.

²⁴ M. Berendse, *Het archief als open source. Over het recht op informatie, openbaarheid van bestuur en digitale toegankelijkheid*, Den Haag, 2009 (Ketelaar-lezing, 7).

Staten dat in april 2010 werd gelanceerd en dat aansluit bij de *Open Government Directive* van Barak Obama van december 2009.²⁵ In Canada werd het 'Open Data Portal'-initiatief via de website www.open.gc.ca gelanceerd en gestart met een landelijk archiefinformatienetwerk²⁶, waarbij maximaal ingezet wordt op de verbinding van bewaarplaatsen, kenniscentra en informatiebronnen, ongeacht of ze tot het publiek domein behoren of niet, ongeacht datum en herkomst, vorm of inhoud. Ook in andere landen zoals in Australië, Nieuw-Zeeland en de UK – niet toevallig deze die behoren tot de kopgroep van het New Public Management – sluiten de actieplannen van archiefdiensten nauw aan bij de e-Government en *open data*-kalenders van regeringen van diverse bestuurslagen. In de digitale wereld van vandaag waar de papieren informatiedragers in razend tempo verdrongen en vervangen worden door de elektronische informatie- en communicatiesystemen en waar het technisch beheer van de informatie al na enkele jaren aan *trusted depositories* wordt toevertrouwd, worden petabytes digitale informatie – digitale content en metadata – bewaard, beheerd en haast eindeloos met elkaar verbonden. De volgende generaties zullen het historisch onderzoek in belangrijke mate uitvoeren in een volledige digitale omgeving waar de gegevensbanken – die vandaag nog onder de oubollige namen als bevolkingsregisters, notariële akten en repertoria of hypotheekregisters bekend staan – volledig doorzoekbaar zullen zijn, zo men over de nodige toegangsrechten beschikt.

De digitalisering van de samenleving en de integratie van honderden nationale en internationale informatiesystemen die voor alle duidelijkheid ook massa's historische informatie zullen omvatten over maatschappelijke actoren, personen en gebeurtenissen, zullen niet alleen een grote impact hebben op de methoden en organisatie van de kennisproductie, maar ook het gebruik van historische bronnen drastisch wijzigen. Door deze ontwikkelingen zal het begrip '(archivalisch) erfgoed' binnen enkele jaren – *believers* spreken van twee decennia –, verworden tot een volstrekt achterhaald concept waarvoor geen maatschappelijk draagvlak meer zal bestaan.

Archivarissen mogen deze ontwikkelingen niet ondergaan maar moeten blijven ijveren voor de duurzame bewaring van informatie, voor het beschermen van de authenticiteit en de integriteit van de gegevens, voor het zichtbaar maken van de context van de herkomst van de informatie en het bevorderen van een zo breed mogelijk gebruik van het digitaal *archiefmateriaal*. De archiefsector zal zijn maatschappelijke rol als 'open archive' pas ten volle kunnen vervullen wanneer hij erin slaagt aansluiting te vinden bij de vele door IT-projecten ondersteunde initiatieven in verband met de realisatie van de "open samenleving", de versterking van de democratische controle en de verbetering van de relatie burger-overheid, maar niet door zich 'op te sluiten' in de niche van het cultureel erfgoed. Niet alleen voor de archiefsector is digitaal de norm, ook de toekomst van de geschiedschrijving is digitaal. De grootste uitdaging ligt volgens Dan Cohen, directeur van het *Center for History and New Media*, bij de academische geschiedenisopleiding: "A challenge that the field is discussing is how to integrate new techniques and literature with traditional ways of knowing based on close reading".²⁷

3. Tenslotte moeten archiefdiensten nog om een andere reden focussen op het zo breed mogelijk beschikbaar stellen van relevante historische informatie en dit heeft alles te maken met de veranderende onderzoeksbehoeften en met de noodzaak om de samenleving een attitude van historisch denken bij te brengen. De internationale beroepscode voor archivarissen schrijft voor dat ze zich moeten onthouden van elke activiteit die de professionele integriteit, objectiviteit en onpartijdigheid zou kunnen schaden. Deze regel

²⁵ <http://www.archives.gov>.

²⁶ <http://www.archivescanada.ca>.

²⁷ B. De Nil, 'De toekomst van de geschiedschrijving is digitaal', gepubliceerd op www.faronet.be (creatie: 15 februari 2012 – raadpleging 23 februari 2012).

houdt in dat zij zich moeten verzetten tegen de exclusieve toe-eigening, het misbruik en de moedwillige vernietiging van archieven. "De plicht om een zo breed mogelijk gebruik van archieven te bevorderen en onpartijdig aan alle gebruikers dienst te verlenen" – ik citeerde zopas punt 6 van de ethische code van archivariissen (Internationale Archiefraad, 1996) - houdt eveneens in dat maximaal aansluiting moet gezocht worden met de agenda's van onderzoeksgroepen, waaronder die van de vakhistorici, ook van diegenen die betrokken zijn bij vernieuwende initiatieven zoals die van de Kazerne Dossin: Memoriaal, Museum en Documentatiecentrum over Holocaust en Mensenrechten in Mechelen²⁸ of de projecten van het in oktober 2007 opgestart Instituut voor Publieksgeschiedenis van het departement geschiedenis van de Universiteit Gent.²⁹ Het is de plicht van archivariissen om intense contacten te onderhouden met diverse gebruikersgroepen en met vakhistorici, om hun publicaties te lezen en met hen in debat te treden, om inspanningen te doen om niet alleen hun archivistisch-technische vaardigheden op peil te houden, maar ook hun historisch- wetenschappelijke bagage te verhogen, al was het maar om te weten welke vragen huidige en toekomstige historici zich stellen, naar welke aanvullende informatie ze op zoek zijn en vooral om alert te blijven voor de bijzondere en specifieke informatiewaarde van bepaalde documenten zoals foto's, egodocumenten, kleine fichesystemen e.d. Historici hebben er belang bij het vaak arbeidsintensieve werk van archivariissen naar waarde te schatten en de voortgang van de ontsluitingswerkzaamheden op de voet te volgen. Uit de archiefpraktijk van de laatste jaren blijkt overduidelijk hoe de ontdekking, de verwerving en ontsluiting van tientallen archiefbestanden in ons land hebben bijgedragen tot nieuw en vernieuwend onderzoek, in zowat alle domeinen van het historisch onderzoek.³⁰ Verder is het positief dat door allerhande initiatieven de toegang tot informatie bevorderd wordt. Ik verwijs naar de in oktober 2011 door de Commissie voor de Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer CBPL uitgegeven brochure *Hoe de Privacywet toepassen in historisch onderzoek*?, die aantoont dat de juristen van de privacycommissie wel degelijk oor hebben voor de verzoelingen van historici³¹. Verder kan het Decreet betreffende de bestuurlijk-administratieve archiefwerking van 9 juli 2010 niet onvermeld gelaten worden, dat in het hoofdstuk "Toegang tot archiefdocumenten" (art. 13-15), voorziet in een drastische versoepeling van de modaliteiten voor inzage in bestuursdocumenten.³² Keerzijde van de medaille is dat voor het historisch onderzoek belangrijke archiefbestanden – beheerd door de federale overheid – ondanks de modernisering van de archiefwetgeving, nauwelijks of slecht toegankelijk zijn.³³ Zijn archieven beheerders van cultureel erfgoed of beheerders van relevante historische informatie? Ik ben geneigd het tweede te kiezen:

²⁸ <http://www.kazernedossin.be/>

²⁹ <http://www.ipg.ugent.be/>. Over het concept publieksgeschiedenis, de rol van de 'public historian', de tools die deze laatste hanteert, de grote diversiteit aan benaderingen en projecten leze men het stimulerend boek van J. de Groot, *Consuming History. Historians and heritage in contemporary popular culture*, Londen-New York, 2008. Publieksgeschiedenis is slechts één van de manieren waarmee met het verleden omgegaan wordt.

³⁰ Een mooi voorbeeld lijkt me de realisaties van het IUAP-project "Justice & Society" o.l.v. Prof. Dr. Xavier Rousseaux (UCL) - <http://www.just-his.be/>, die mede dank zij de ontsluiting van archieven uit de sector justitie tot stand kwamen.

³¹ <http://www.privacycommission.be/nl/static/pdf/vademecum/vad-historischonderzoek.pdf>. Zie verder het interview met de voorzitter en enkele medewerkers van de CBPL: P. Vanhoucke, M. Vermote en J. Hendrickx, 'De Belgische Privacycommissie: "Gebruik privacy niet als joker"', in *Meta*, 2011, 7, p. 14-18.

³² *Belgisch Staatsblad*, 5 augustus 2010.

³³ B.v. onderdelen van het archief van de FOD Buitenlandse Zaken en rechtsvoorgangers, de archieven van de Diensten voor de Veiligheid van de Staat, de archieven van het militair gerecht, enz.

1° omdat cultureel erfgoed een politieke constructie is, een instrument van het beleid dat bijdraagt tot "de historische legitimering van de nationale, regionale en lokale identiteit en de dominante cultuur uit het verleden"³⁴ en tot "de identiteit van de maatschappelijke groepen en gemeenschappen"³⁵ maar niet noodzakelijk bijdraagt tot een betere kennis van het verleden, tot een beter historisch besef en een betere historische attitude;

2° omdat ik geloof in de convergentie tussen het *métier* van de archivaris en het historisch *métier* en in de gemeenschappelijke expertiseopbouw en kennisdeling van historici en archivarissen rond selectie, ontsluiting van informatie en onderzoek, en

3° tenslotte omdat ik ervan overtuigd ben dat de samenleving de plicht heeft om de vrije toegang tot informatiebronnen te waarborgen en dit kan het best gebeuren door het belasten van personen met het bijhouden van de kennis over deze informatiebronnen: de archivarissen.

³⁴ T. Thomassen, *Archiefwetenschap*, p. 14.

³⁵ W. Frijhoff, *Dynamisch erfgoed*, p. 8.

Onderzoek en erfgoedzorg in bibliotheken

Pierre Delsaertd

Het is vandaag moeilijk te geloven, maar er was een tijd dat directeurs van nationale bibliotheken als sprekers werden uitgenodigd op belangrijke academische plechtigheden. In 1955 viel die eer te beurt aan Leendert Brummel, de directeur van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Op de *dies natalis* van de Leidse universiteit hield hij toen een voordracht onder de titel *Een stiefkind der geschiedenis: bibliotheekgeschiedenis*. Misschien vond de Leidse academische overheid haar keuze achteraf niet zo gelukkig, want Brummels lezing was breedvoerig en gelardeerd met ellenlange Duitse citaten. Toch verscheen de tekst later in druk, en gelukkig maar, want hij bevat enkele nuttige inzichten. De Nederlandse bibliothecaris hield namelijk een pleidooi voor bibliotheekgeschiedenis, en bediende zich daarbij van twee argumenten: de geschiedenis van het bibliotheekwezen is een middel om de huidige werking van institutionele bibliotheken beter te begrijpen, en ze levert een belangrijke bijdrage tot de cultuurgeschiedenis. Volgens Brummel was niemand beter geschikt om deze geschiedenis te schrijven dan academisch geschoolde bibliothecarissen zelf. Maar tegelijk voorspelde hij dat die door tijdsgebrek niet meer aan onderzoek zouden toekomen, laat staan aan het neerschrijven van hun bevindingen. Bibliotheekgeschiedenis zou daarom 'een stiefkind der geschiedenis' worden, zeer tot nadeel van bibliotheken en van de cultuurgeschiedenis.¹

Aan deze tekst moest ik denken toen me de vraag werd gesteld om vanuit het perspectief van erfgoedbibliotheken te reflecteren over de verhouding tussen geschiedenis en erfgoed. Het betoog van Brummel is inmiddels meer dan een halve eeuw oud, en de discussie lijkt al lang te zijn afgesloten. Zoals hij het voorspelde, wordt van bibliothecarissen vandaag niet verwacht dat ze zich met historisch onderzoek inlaten, zelfs niet wanneer ze werken in een afdeling met historische collecties. Op 1 en 2 februari 2012 vond aan de Universiteit Antwerpen het congres *Ambassadors of the book* plaats, waarvan de ondertitel luidde 'Competences for heritage librarians'; het werd gehouden onder de auspiciën van de belangrijkste internationale bibliotheekorganisaties (cerl, liber, en de *Rare Books and Manuscripts Section* van de ifla). Zoals misschien te verwachten viel, nam geen enkele spreker het daar op voor het 'stiefkind', zelfs niet de spreker die de Koninklijke Bibliotheek van Nederland vertegenwoordigde. Men blijkt als de dood te zijn voor het spookbeeld van de erudiete maar wereldvreemde bibliothecaris die zich van zijn collega's en zijn lezers afzondert om zich in alle rust te kunnen toeleggen op zijn persoonlijk onderzoekje. Bibliotheken zijn er voor gebruikers, en het personeel van een bibliotheek – ook het hoog opgeleide, wetenschappelijk geschoolde personeel – is er om

¹ Leendert Brummel, 'Een stiefkind der geschiedenis: bibliotheekgeschiedenis', in: id., *Miscellanea libraria. Opstellen over boek- en bibliotheekwezen ter gelegenheid van zijn 60^e verjaardag aan de schrijver aangeboden door vakgenoten en vrienden* ('s-Gravenhage 1957), pp. 64–80.

diensten te verlenen aan het publiek. Voor bibliotheken met een erfgoedfunctie is dat niet anders.

Deze laatste boodschap is ongeveer de eerste die ik aan het begin van elk academiejaar meedeel aan onze studenten informatie- en bibliotheekwetenschap. Ik maak hen duidelijk dat het voor een bibliothecaris of informatiedeskundige niet volstaat om graag met boeken bezig te zijn, en dat het beroep, op welk niveau ook uitgeoefend, in eerste instantie te maken heeft met dienstverlening, met bemiddeling tussen (papieren of digitale) collecties en gebruikers. Voor erfgoedbibliotheken is het niet anders, inderdaad. Maar wat later in het academiejaar krijgen de studenten die kiezen voor het vak 'Erfgoedbeheer in bibliotheken' ook van me te horen dat een erfgoedbibliothecaris steeds een bibliotheekhistoricus moet zijn. Dat verdient een woordje uitleg.

Er zijn volgens mij minstens drie goede argumenten te bedenken waarom een erfgoedbibliothecaris zich op historisch onderzoek zou moeten toelagen, en ik voeg er meteen aan toe dat ze niet in tegenspraak zijn met zijn taken als bemiddelaar tussen het documentair erfgoed en de zogenaamde erfgoedgemeenschap. Ik zal die drie argumenten behandelen in volgorde van toenemende pertinentie.

Een eerste gaat op voor alle bibliotheken. Als je maximaal wil inzetten op dienstverlening is het nuttig om gekwalificeerde professionals aan boord te hebben die bovendien weten met welke vragen onderzoekers een bibliotheekcollectie benaderen; die kunnen inschatten hoe lastig het soms is om geconfronteerd te worden met de specifieke modaliteiten voor raadpleging van historische documenten; die zich, kortom, kunnen inleven in de wensen en verwachtingen van hun cliënteel. Bibliothecarissen met een onderzoeksprofiel kunnen een waarborg zijn voor een betere dialoog met en dienstverlening aan de wetenschappelijk georiënteerde gebruikers.

Een tweede argument is specifiek voor erfgoedbibliotheken en heeft te maken met de ontwikkeling van expertise op het vlak van het boek, of het nu handgeschreven, gedrukt of digitaal is. Het publiek mag verwachten – en verwacht wel degelijk – dat de beheerders van dit documentair erfgoed echte experts zijn; dat het bij hen terecht kan met zijn vragen over de materiële eigenschappen, de productiemethoden, de vormgeving, de functies en de historische betekenis van handschriften en boeken. Dat geldt voor elke gebruikerscategorie: van de privéverzamelaar of journalist over de scholier of heemkundige tot de universiteitsstudent of internationale onderzoeker. Medewerkers van erfgoedbibliotheken moeten hiervoor niet alleen een adequate opleiding krijgen vooraleer ze aan het werk gaan met erfgoedcollecties; ze moeten hun kennis ook voortdurend ontwikkelen en actualiseren. Hun functie maakt hen daarvoor ook uitermate geschikt: niemand die zoveel erfgoedobjecten door zijn handen laat gaan, die attent leert zijn voor de constructie en de uiterlijke vorm van zoveel boeken, die verbanden leert ontdekken tussen boeken die inhoudelijk ver uit elkaar liggen maar onderling verbonden zijn door een gemeenschappelijke herkomst. In zijn artikel *The Rationale of Collecting* beschreef de Amerikaanse bibliograaf Thomas Tanselle enkele fundamentele kenmerken van 'verzamelen'. Omdat erfgoedbibliotheken te beschouwen zijn als institutionele verzamelaars, zijn de meeste kenmerken ook op hun activiteiten van toepassing. In de context van mijn betoog zijn vooral nieuwsgierigheid naar het verleden (*a curiosity about the past*) en het verlangen om te begrijpen (*a desire for understanding*) relevant. Over deze laatste eigenschap schrijft Tanselle het volgende:

A desire for understanding is the natural next step that follows from curiosity. When one repeatedly investigates objects (...), one builds up an inventory of details that form the background against which additional objects are looked at, and in this way a body of knowledge develops. (...) Possessing the requisite knowledge for placing an individual item in an histori-

cal setting and assessing its quality relative to other similar items is often called connoisseurship – which is simply a form of scholarship. People sometimes think of taste and judgment as the primary traits of a connoisseur, but those qualities must be integrated with solid learning, and that combination is essential for all sound scholarship.²

Op het reeds genoemde congres 'Ambassadors of the book' besloot Michael Suarez, directeur van de Virginia Rare Book School, zijn *keynote* met het motto 'You cannot love what you don't know'. Erfgoedbibliothecarissen hebben de taak om hun collecties bij een breed publiek bekend en geliefd te maken, opdat dit publiek het geschreven en gedrukte erfgoed als zinvol en relevant zou beschouwen. Als dat zo is, dan moeten bibliothecarissen over dit erfgoed kennis opbouwen, er expertise over ontwikkelen om hun *connoisseurship* later te kunnen delen met anderen. Bibliotheken laten op dit vlak soms kansen liggen.

Het domein waarop er volgens mij, ten slotte, de grootste nood aan onderzoek door bibliothecarissen bestaat, is dat van de bibliotheekgeschiedenis. Daarmee ben ik weer aanbeland bij het pleidooi van Leendert Brummel. In 2011 organiseerde de vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheek samen met het steunpunt Faro een bevraging van haar zes partnerbibliotheken. Gevraagd naar de *unique selling proposition* van erfgoedbibliotheken antwoordden ze unaniem: de collecties zelf, de maatschappelijke en historische waarde ervan.³ Als dat zo is, lijkt het me geen overbodige luxe en zeker geen vrijblijvend *tijdverdrrijf voor enkele fijne luiden* te zijn om kritisch te kijken naar de wijze waarop die collecties tot stand kwamen en naar de paden waarlangs ze in hun huidige context van bewaring terecht zijn gekomen. Welke overwegingen en beslissingen speelden een rol bij de samenstelling en het behoud van welbepaalde bibliotheekcollecties? Wat was de impact van modes en van de zich wijzigende bibliofiele canon op beslissingen om welbepaalde documenten wél, en andere niet te verzamelen? Hoe gingen boeken- en handschriftencollecties van de ene verzamelaar over naar de andere, en hoe migreerden ze van privé- naar institutionele bibliotheken? Welke maatschappelijke ontwikkelingen speelden hierbij een rol? Een zeer overtuigend voorbeeld van een dergelijke benadering is de catalogus bij de tentoonstelling die de Koninklijke Bibliotheek van België in 2008 organiseerde onder de titel 'In de ban van boeken. Grote verzamelaars uit de negentiende eeuw in de Koninklijke Bibliotheek van België.' Daarin wordt beschreven welke bibliofiele privécollecties in de loop van de 19de eeuw door schenking of aankoop terecht kwamen in onze nationale bibliotheek.⁴ Als er zoveel wetenschappelijk onderzoek in de *humanities* verricht wordt op basis van erfgoedcollecties in bibliotheken, is het een kwestie van wetenschappelijke deontologie om te onderzoeken hoe deze collecties tot stand kwamen en waarom individuele documenten er vandaag deel van uitmaken. Niemand is beter geplaatst dan de bibliothecarissen zelf om dit 'metaverhaal' te reconstrueren, het te verbinden met andere aspecten van de geschiedenis en er de gebruikers van de collecties op te attenderen.

*

² G. Thomas Tanselle, 'A Rationale of Collecting', in: *Studies in Bibliography*, 51 (1998), pp. 1–25 (het citaat op p. 11).

³ Jeroen Walterus & Eva Wuyts, 'Erfgoedbibliotheken in 2020. The Future's So Bright, [We] Gotta Wear Shades?', in: *Faro. Tijdschrift over cultureel erfgoed*, 4:3 (2011), pp. 54–63.

⁴ Marcus de Schepper, Ann Kelders & Jan Pauwels, eds, *In de ban van boeken: grote verzamelaars uit de 19de eeuw in de Koninklijke Bibliotheek van België*, Brussel 2008. Andere voorbeelden: Marieke van Delft e.a., eds, *Verzamelaars en verzamelingen: Koninklijke Bibliotheek, 1798–1998*, Zwolle 1998, en Giles Mandelbrote & Barry Taylor, eds, *Libraries Within the Library. The Origins of the British Library's Printed Collections*, Londen 2009.

Anders dan Leendert Brummel in 1955 heb ik niet in eerste instantie een pleidooi willen houden voor bibliotheekgeschiedenis, maar willen aantonen dat er – wat mij betreft – geen tegenstelling hoeft te bestaan tussen hedendaagse erfgoedzorg en kritisch historisch onderzoek, wel integendeel. Wat ik heb pogen duidelijk te maken is dat historisch onderzoek door bibliothecarissen een krachtig middel kan zijn om documentaire erfgoedcollecties beter te ontsluiten, ze geliefd te maken bij een breed publiek en ze beter te doen renderen voor wetenschappelijk onderzoek. In de Verenigde Staten is dit inzicht inmiddels doorgebroken. De lijst met 'Competencies for Special Collections Professionals' die een *Task Force* van de Association of College and Research Libraries (een afdeling van de American Library Association) in 2008 publiceerde, vermeldt als laatste de competentie 'Teaching and Research', en omschrijft ze als volgt:

Special collections professionals participate in and contribute to the educational and research missions of their institutions as well as to the learning that occurs within their extended communities. They support and facilitate learning, teaching, and research, focusing on the use of primary sources in the institution's special collections. They develop knowledge of the content of the collections in order to instruct users in the value of appropriate primary resources and to assist researchers in locating relevant materials. They teach, write, and lecture based on the original materials in the collections.⁵

Men mag hopen dat dit inzicht ook bij ons zal doordringen en zal standhouden tegen de opwerping dat medewerkers van bibliotheken geen tijd hebben om zich met onderzoek in te laten. Want tussen bibliothecarissen met een onderzoeksreflex en onderzoekers zonder bibliotheekaffiliatie kan een mooie wisselwerking plaatsvinden: historici kunnen de hoofdzakelijk document- en collectiegestuurde aanpak van bibliothecarissen aanvullen met de bredere, kritische, cultuurhistorische benadering die hen eigen is; medewerkers van bibliotheken kunnen historici dan weer bijstaan met hun wetenschappelijk onderbouwde *connoisseurship* en hen af en toe behoeden voor de gevaren van een te theoretische benadering.

⁵ *Guidelines: Competencies for Special Collections Professionals* (Prepared by the Rare Books and Manuscripts Section, ACRL/ALA, Task Force on Core Competencies for Special Collections Professionals, approved by the ACRL Board, July 1, 2008): <http://www.ala.org/acrl/standards/comp4speccollect#teaching> (laatst geraadpleegd op 26.03.2012). Met dank aan Sam Capiou voor de referentie.

**Geschiedenis en erfgoed: een verhaal van bange academici of het
afschermen van corporatistische monopolies ?
Een blik vanuit de onderbuik van het historische werkveld.**

Marc Boone

De hoofdtitel van deze bijdrage klinkt provocerend. Hij verwijst naar een dispuut dat met een voor het Belgisch historische wereldje even zeldzame als merkwaardige heftigheid is opgeflakkerd in wat hier gemeenzaam een kwaliteitskrant wordt genoemd in de maand april 2006. Deelnemers aan het debat waren collega De Munck van de UA en in het kamp van het erfgoed Björn Rzoska en Marc Jacobs¹. Een aantal argumenten uit dit dispuut, dat zoals vele dergelijke discussies in dit land na verloop van jaren wat van zijn scherpte lijkt verloren te hebben, dienden als inspiratie voor onderstaande beschouwingen. Ze vinden voor de rest hun oorsprong in de manier waarop ik persoonlijk met een facet van de problematiek geconfronteerd ben geworden. In essentie gaat het over de manier waarop een afdeling, 'kunsten en erfgoed' van de Vlaamse overheid de aanvragen voor werkingssubsidies van een 'periodieke cultureel-erfgoedpublicatie' heeft beoordeeld. Het gaat heel concreet over de subsidiëring van de lokaalhistorische vereniging de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent.²

In verband met dat laatste verhaal toch enkele saillante details, zoals steeds tot op zekere hoogte vermakelijk en gekruid met de onvermijdelijke dosis absurditeit die onafwendbaar aan dergelijke dossiers lijken te kleven. Eind 2011 werd aan de Maatschappij gemeld dat een subsidieaanvraag die ze had ingediend voor de beleidsperiode 2012-16 maar voor de helft gehonoreerd kon worden. Laat vooral duidelijk zijn dat het bestuur van de Maatschappij al heel tevreden is met die helft, vooral ook omdat de Vlaamse overheid niet de enige subsidiërende overheid is maar ook de provincie Oost-Vlaanderen via het onvolprezen Oost-Vlaams verbond van de kringen voor geschiedenis meer dan haar duit in het zakje doet.³ Zoals gebruikelijk is doet de overheid voor het

¹ De Munck had de vijandigheden in zekere zin geopend met een opiniestuk: De Standaard, 21 april 2006, de reacties van Rzoska en Jacobs verschenen in dezelfde krant op 24 april 2006. De Munck vertolkte daarbij een standpunt dat ook reeds aan bod kwam in een volwaardig artikel: B. De Munck, Microtechnologieën van volkscultuur: Europese etnologie in Vlaanderen tussen sector en discipline, in: *Volkskunde: driemaandelijks tijdschrift voor de studie van het volksleven*, 106, 2005, p. 341-370, hoe hij momenteel tegen de problematiek aankijkt blijkt uit zijn bijdrage aan deze bundel.

² Over dit genootschap: <http://www.mgog.be/site/index.php>. Een historiek tot het eeuwfeest van 1993 in M. BERCKMOES, M. STRUYFS, *Honderd jaar geschiedenis van de Maatschappij - Indices op de Handelingen*, Gent, 1993 (Verhandeling der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 18).

³ Voor de oplijsting van de aangesloten kringen, zie: <http://users.skynet.be/oost.verbond.geschiedenis/index.htm>.

formuleren van haar beslissing beroep op een beoordelingscommissie.⁴ Op basis van enkele elementen die de administratie uit het advies lijkt te plukken, wordt dan vastgesteld dat we onvoldoende scores inzake 'landelijke relevantie door de beperkte geografische reikwijdte'. De conclusie luidt dan ook: 'Door de lokale en regionale thematische afbakening is het niet langer mogelijk om dit tijdschrift als een periodieke landelijke cultureel-erfgoedpublicatie vanuit de Vlaamse gemeenschap te blijven ondersteunen'... resultaat: de tot de helft van het gevraagde bedrag gereduceerde subsidie wordt voortaan via de lokale erfgoedcel in Gent (binnen het Stam) verder geregeld. De collega's van het genootschap voor geschiedenis (nog altijd beter gekend als de Emulatie) in Brugge, van het tijdschrift Biekorf ook uit Brugge en van het tijdschrift Leiegouw in Kortrijk kregen een gelijkaardig schrijven in de bus, met een zeer gelijkaardige uitkomst. In de opzet van deze nieuwe subsidiëringsfase was inderdaad een oproep gelanceerd om tot een samenwerking van deze vier tijdschriften over te gaan binnen wat, zo luidde de suggestie, een tijdschrift zou opleveren dat het oude graafschap Vlaanderen zou omvatten. U voelt het: er hapert wat aan het begrip landelijk, maar dat we lokaal en regionaal bezig zijn dat staat als een paal boven water. Dat wisten we al van bij onze oprichting (in 1893) en de collega's van de Emulatie in Brugge weten en belijden dit zelfs al sinds 1838. Een en ander is een echo van wat aan het einde van de voorgaande subsidiëringsronde voor de periode 2009-11 al te horen was. Als afsluiting daarvan is ons een 'evaluatieverslag' door dezelfde administratie overgemaakt, waarin onder meer te lezen stond dat het tijdschrift zijn eigen profiel had behouden 'en betreft dan ook eerder lokale geschiedenis dan cultureel erfgoed in de enge zin', verder werd aangedrongen op het hanteren van een dubbele boekhouding en op het aandachtspunt 'dat men tot een gezamenlijk tijdschrift over het oude graafschap Vlaanderen moet komen' (gezamenlijk: dus met de vier voornoemde tijdschriften). Het is duidelijk dat er twee spanningsvelden zijn: het ene draait rond de invulling van het begrip landelijk (is dat het oude graafschap Vlaanderen, of het territorium dat de huidige Vlaamse administratie bestrijkt, met name het Nederlandstalige gedeelte van de natiestaat België ?), het tweede betreft de verhouding tussen lokale geschiedenis versus cultureel erfgoed.

Verschillende van deze historische tijdschriften, alvast het Gentse en het Brugse, zijn via een ander kanaal, de zogenaamde VABB (Vlaams Academisch Bibliografisch Bestand voor de humane en sociale wetenschappen) recentelijk erkend. Een appreciatie, die broodnodig was om aantrekkelijk te blijven voor potentiële auteurs uit academische hoek, aangezien een ander agentschap van de Vlaamse overheid strikte regels hanteert om tijdschriften als relevant voor de subsidiëring van wetenschappelijke activiteiten te erkennen. Het is met andere woorden voor de redacties schipperen tussen verschillende, niet noodzakelijk onderling goed afgestemde logica's. We zijn in deze lichtjes absurde situatie verzeild geraakt omdat de administratie ons zelf in een voorafgaande fase had aangeraden om in de nieuwe subsidiëringsformule voor 'periodieke landelijke cultureel-erfgoed publicaties' te stappen.

In deze optiek wordt een en ander als een poging tot directe inmenging in het redactionele beleid van de tijdschriften ervaren en komt stilaan het Orwelliaanse schrikbeeld van de door onder meer (en alweer) Bert de Munck omschreven *gouvernementalité* en 'reflexief cultuurbeleid' dichterbij. Met dat laatste wordt bedoeld dat meerjarige beleidsplannen (en het is belangrijk te onderlijnen dat de hele subsidiëringsoperatie in dit for-

⁴ Deze commissie werd voorgezeten door confrater Jo Tollebeek (KULeuven). Op 13 mei 2011 verschenen de voorzitter en secretaris van de genoemde Maatschappij, zijnde ondergetekende en J. Haemers KULeuven, voor deze commissie. In wat volgt wordt geciteerd uit de briefwisseling met de Vlaamse administratie, 'Kunsten en Erfgoed'.

mat is gegoten) de betrokken organisaties verplichten over zichzelf te reflecteren. Op zich weliswaar geen onschuldige, maar ook geen zinloze oefening. Integendeel: we hebben aan dit alles al enkele effectieve resultaten overgehouden. Zo spreekt het eindverslag van de Vlaamse overheid (een brief gedateerd 22 november 2011) over het voornemen van de twee genootschappen, in Brugge en Gent, om een gezamenlijke publicatie in het vooruitzicht te stellen. De ironie wou dat deze op hetzelfde moment van de persen liep, een publicatie die door beide redacties als relevant voor hun beider lezerspubliek werd ervaren.⁵ Andere publicaties zijn aangekondigd en in behandeling. Of de twee historische genootschappen daarmee te laat waren, laat ik bij ontstentenis van een duidelijk vooraf opgegeven tijdspad in het midden. Met evenveel argumenten kan betoogd worden dat de door de Vlaamse overheid decretaal vastgelegde periode voor beoordeling en communicatie van de resultaten ook niet werd gerespecteerd... een context waaraan kennelijk gemakkelijk kan verholpen worden door enige regelgevende loodgieterij.⁶ Naast deze publicatie, naar de eerste reacties te meten fel gesmaakt door de leden van beide genootschappen, zijn er nog andere realisaties die in de lijn van het oorspronkelijk werkplan gingen gerealiseerd worden, of zullen dat binnenkort zijn. De volledige digitalisering van alle publicaties, sinds haar oprichting van de Maatschappij, uitgevoerd door bevoegde diensten van de Gentse universiteitsbibliotheek, bijvoorbeeld. Waar mogelijk zal dit graag en met overtuiging samen met de collega's uit Brugge (en elders) uitgevoerd worden, als het voorstel, het voorliggend manuscript bijvoorbeeld, zinvol is en voor beide groepen een meerwaarde heeft. Uiteraard en waarom niet? Maar wat moeilijker kan aanvaard worden is het opgeven van de eigen identiteit van elk tijdschrift en achterliggend genootschap, niet alleen omdat dergelijke lokaal historische genootschappen nu eenmaal een lokale verankering en dito ledenbestand hebben, dat precies in lokale geschiedenis geïnteresseerd is. Het voorgestelde alternatief is en blijft namelijk problematisch: 'een periodieke landelijke cultureel-erfgoedpublicatie' worden.

Het is duidelijk dat een en ander kadert in een veel breder kader: een regio die zich op het culturele vlak uit een periode van langdurige verzuiling los heeft gemaakt, en die vanuit die bijna kunstmatige comateuze situatie naar eigen praktijken moet zoeken, en dat dus ook op het altijd gevoelige terrein van omgang met het verleden. Voeg daar bovenop een noodzaak tot identiteitsvorming en -beleving in het kader van wat sommigen graag als een 'staatsvormingsproces' omschrijven, en de niet altijd even frisse herinneringen aan voorbije experimenten met volkskunde en folkore.⁷ Gevolg is dan ook wat hier aan de orde is: debatteren over de verhouding tussen geschiedenis en erfgoed. Sta mij toe mijn persoonlijk standpunt in deze ook eens mee te geven: ze laat zich samenvatten in de oude maoïstische leuze: 'laat duizend bloemen bloeien'. Al sinds de mensheid met zijn eigen geschiedenis bezig is, zijn steeds nieuwe wegen ontgonnen om dat verleden te benaderen, te inventariseren, en stellen opeenvolgende generaties his-

⁵ Het gaat over F. Buylaert, *Repertorium van de Vlaamse adel (ca. 1350-ca.1500)*, Gent, 2011 (Historische monografieën Vlaanderen 1), 867 p.

⁶ In zoverre dat ondergetekende een door de bevoegde minister persoonlijk ondertekende brief (d.d. 28 oktober 2011) bereikte waarin dit werd toegegeven 'Ik ben er mij ten volle van bewust dat de decretaal voorziene timing onhoudbaar is en grote onzekerheid met zich meebrengt. Ik heb dan ook voorgesteld aan het parlement een wijziging van decreet te overwegen zodat in de toekomst sneller kan beslist worden'. Er staan nog merkwaardige mededelingen in dit schrijven, onder meer dat de beoordelingscommissie na haar vergadering van 13 mei de betrokken aanvraag negatief zou hebben geadviseerd. Een verslag van deze vergadering is niet meegedeeld.

⁷ Zie hiervoor het themanummer ingeleid door Herman Roodenburg, *Volkskunde, vaderlandsliefde en levensverhalen*. Een inleiding, in: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 29, 2003, p. 129-142 en vooral verder in het nummer de bijdrage van B. Rzoska. Eveneens inspirerend is het besprekingsartikel: W. de Blécourt, *Volkskunde in verwarring*, in: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 28, 2002, p. 81-96.

torici andere vragen aan uit het verleden overgeleverd materiaal. Vragen die hun voorgangers niet eens konden bevroeden, laat staan dat ze er mee akkoord zouden zijn geweest of ze relevant zouden bevonden hebben. Het is met andere woorden uiterst vermetel en waaghalzerig om te proberen historisch onderzoek vast te leggen, en aan strikte regeltjes en voorschriften te koppelen. Uiteraard zijn er modeverschijnselen, nieuwe theoretische of andere concepten, maar laat ons een minimum aan wetenschappelijke regels die tot de basis van het vak behoren en die betrekking hebben op controleerbaarheid, falsifieerbaarheid van gegevens in Popperiaanse zin aanhouden, en dus ook tijdschriften taxeren op hun wetenschappelijke mérites, niet of ze al dan niet beantwoorden aan een checklist van criteria. En laat dat best geschieden door een panel van bevoegde vakgenoten, peers dus, zonder dat een of andere administratie daar een inhoudelijke interpretatie aan geeft. Al kan het natuurlijk altijd nog erger, wanneer politieke krachten er zich gaan mee moeien: denk aan het actuele debat in Frankrijk rond het taxeren van 'genocides' in de loop van de voorbije recente geschiedenis, of rond de functie van het eigen koloniaal verleden en zijn plaats in het geschiedenisonderwijs, of zo mogelijk nog exotischer: de impact van een historische figuur als Jeanne d'Arc op de Franse actuele politiek...

Lokale en regionale geschiedenis heeft in dit alles een terechte plaats en heeft haar nuttigheid niet noodzakelijk te bewijzen door ook nog landelijk te zijn. Want laten we wel wezen over welk land hebben we het dan ? Al met al is de situatie wat minder penibel dan in het jaar 2000, toen ik samen met collega en medebestuurder van de Maatschappij Gita Deneckere een opiniestuk in de, jawel, landelijke pers heb gepleegd om aan te klagen dat de hele subsidie van de Maatschappij toen ook door de administratie van ('Volksontwikkeling en bibliotheken' heette ze dan) was geschrapt omdat het tijdschrift geen 'dominante volksculturele inhoud' heeft.⁸ Dat waren nog tijden ! Zo bruin bakt men het vandaag de dag niet meer. Maar in de fond is het probleem hetzelfde gebleven: de administratie heeft het moeilijk om lokaalhistorische tijdschriften te plaatsen en in een hokje dat subsidiëring toelaat of verantwoordt te duwen. Want een andere vaststelling is ook dezelfde als in 2000: het bedrag waarover het hier gaat is weliswaar van belang voor het runnen van een lokaalhistorisch tijdschrift, maar zonder meer peanuts op de Vlaamse culturele begroting. De hele afhandeling leert trouwens dat de geëvalueerde tijdschriften te kleinschalig zijn, te weinig in grote verhalen meespelen en gewoon willen verder doen wat belangrijk bleek voor zowel een lokaal publiek maar ook wel voor de vele jonge historici die in tijdschriften als deze van de Maatschappij of van de Emulatie vaak hun allereerste pennenvruchten kwijt konden en zo met het schrijven en concipiëren van een wetenschappelijk betoog konden ervaring opdoen. Mag dat nog even ? Toch blijft aan de aandrang van de administratie om ons op het pad van een 'landelijk' tijdschrift te sturen een wat wrange smaak kleven. Want nogmaals: over welk land heeft men het, toch niet echt over het oude graafschap Vlaanderen – een entiteit in wiens historische tuin ik graag verblijf, maar die toch wel echt tot de geschiedenis behoort – of misschien het Vlaanderen van de huidige minister-presidenten (bij ontstentenis of in afwachting dat er weer graven opstaan) ? Het valt op hoe er weinig historisch beladen onderwerpen kunnen aangeraakt worden, de op til zijnde (overigens zeer terechte) massale herdenking van de Eerste Wereldoorlog is nog een recent voorbeeld, of het blijkt dat beroepshistorici en politici op een andere planeet wonen.⁹ Dit gevoel van politiek gecupereerd te worden of als legitimatie voor een politieke constructie te dienen is natuurlijk niet nieuw. Het heeft in het verleden uiteenlopende groepen historici tegen nationalisme en het beklemtonen van onderscheid, van de eigenheid en de identiteit die

⁸ Zie De Standaard van 16 februari 2000.

⁹ Alweer: De Standaard van 12-13 november 2011, p. 24-26, onder de veelzeggende titel 'De kleine oorlog om de Grote oorlog'.

onderscheidt van andere groepen, in het verweer gebracht. Zeer recent werd een onuitgegeven tekst van Lucien Febvre en François Crouzet 'nous sommes des sang-mêlés' daterend uit 1950, in volle koude oorlog in opdracht van UNESCO geschreven, opnieuw uitgebracht met een opmerkelijke situering, een meer dan duidelijke vingerwijzing naar de huidige debatten in Frankrijk.¹⁰ Al kunnen de vaststellingen die de 'uitgevers' van de tekst, zoon en schoondochter van François Crouzet en professionele historici, zonder al te veel problemen overgeplaatst worden naar een ander westers land, waar het probleem van collectieve identiteit, het verwerken van immigratie en het samenleven van diverse bevolkingsgroepen zich stelt.

Geschiedbeoefening hoeft daarbij niet noodzakelijk 'nationaal' of 'landelijk' te zijn om wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie te hebben. Het bredere publiek heeft hoe dan ook interesse in de geschiedenis van de eigen woon- of geboorteplek, en ook dat publiek dat door een aantal specifieke tijdschriften wordt bediend heeft een zeker recht op degelijke geschiedschrijving, zijnde een volgens de regels van de kunst en van een wetenschappelijk aanvaardbare geschiedbeoefening uitgewerkte behandeling. Of overheden nog interesse hebben om dit te ondersteunen als onderdeel van een bredere culturele politiek moeten ze zelf maar op hun onderscheiden niveaus uitmaken, maar indien een beslissing in positieve zin genomen wordt, beperkt hun optreden zich best tot een louter administratief en eventueel financieel ondersteunen. Inhoudelijke keuzes en eventuele inmenging (zelfs de vraag om een dubbele boekhouding in de plaats van een gewone kasboekhouding te voeren is niet van die aard dat het historisch werk van de maatschappij er noodzakelijkerwijze beter van zal worden) wordt best aan de terzake bevoegden en betrokkenen overgelaten.

Is erfgoed en een erfgoedpolitiek hier dan bedreigend in? In theorie niet natuurlijk. Meer nog: de aandacht voor erfgoed lijkt eerder een opportuniteit die best niet te ver van andere vormen van een professionele omgang met het verleden verwijderd blijft, ook in het onderwijs en in wetenschap. Concreet en toegepast op het samenwerken vanuit een oude eerbiedwaardige instelling als de Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent met de Gentse erfgoedcel in het Stam. Dit lijkt voor beide betrokkenen zonder meer een zeer goede zaak, ze is ook quasi spontaan op gang gekomen en verloopt tot dusverre tot beider grote voldoening en ik vermoed sterk dat dit zo zal blijven. Zowat het hele bestuur van de maatschappij was van dichtbij betrokken bij het tot stand komen van het museum, bij het schrijven van een nieuwe synthese van de Gentse geschiedenis, en bij de publiekswerking van het museum. We hebben echt niet op enige aanmoediging van de Vlaamse of welke overheid zitten wachten om deze opportuniteit te ontdekken en 'aan te grijpen' en we hebben en zullen het ook niet op commando doen. En dat diezelfde overheid dan *en passant* opmerkt dat we daarmee geen landelijke impact hebben en dus niet of amper beantwoorden aan subsidiëeringscriteria in een categorie waartoe we niet willen behoren, so what? Dat ons en de collega's uit Brugge en Kortrijk wordt voorgehouden dat we lokaal georiënteerd zijn, doet verdacht veel denken aan de *bourgeois gentilhomme* van Molière die pas toen hij lessen poëzie volgde zich met een schok ging realiseren dat hij al tijdens zijn hele voorafgaande bestaan proza had gesproken.

¹⁰ L. Febvre, Fr. Crouzet, *Nous sommes des sang-mêlés. Manuel d'histoire de la civilisation française*, (présentation de Denis et Elisabeth Crouzet), Paris, Albin Michel, 2012.

Het erfgoed van de wereldoorlogen en publieksgeschiedenis in België en Vlaanderen

Nico Wouters

Wetenschap onder druk ?

De beide wereldoorlogen vormen een interessante invalshoek om de verhouding tussen erfgoed en geschiedschrijving te bekijken. Hier zijn diverse redenen voor.

De Tweede Wereldoorlog (WO II) is mogelijk het meest bestudeerde tijdvak binnen de hedendaagse geschiedschrijving. Er wordt nog altijd nieuw wetenschappelijk onderzoek over WO II aan de Belgische universiteiten opgezet (zij het dat de aandacht zich verlegt heeft naar de nasleep ervan). Tegelijk neemt WO II een bijzondere plaats in onze publieke collectieve herinnering in. WO II heeft een grote politieke en morele lading. Het blijft de historische gebeurtenis bij uitstek die vaak wordt ingeschakeld voor actuele agenda's. Beleidsmakers poneren graag dat we 'lessen uit het verleden' moeten trekken. Dit blijkt vaak samen te hangen met aan WO II gelieerde thema's. Zeker de laatste tien jaar is een 'Atlantisch herinneringsschema' ook in Vlaanderen dominant geworden. De belangrijkste uiting daarvan, is het dominante thema van de Holocaust of Shoah. In 2012 opent in Mechelen Kazerne Dossin de deuren. Dit door de Vlaamse overheid gefinancierde museum en memoriaal rond de Holocaust – opvolger van het Joods Museum voor Deportatie en Verzet – zal een verruimde werking ontwikkelen rond het begrip 'mensenrechten'. Dit actuele concept wordt binnen Kazerne Dossin vertaald als het non-discriminatiebeginsel. Het historische gegeven van de Jodenvervolging en -deportatie in België tijdens WO II zal dus worden gekoppeld aan hedendaagse mechanismen van uitsluiting en racisme. Kazerne Dossin is tegelijk ook de coördinator van het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie. Ook dit is een belangrijk begrip geworden tijdens de voorbije tien jaar. Herinneringseducatie (of Vredeseducatie) wil bepaalde gebeurtenissen uit het verleden aanwenden om opinies en gedrag van mensen vandaag bij te sturen. De inschrijving in de (soms vakoverschrijdende) eindtermen van het onderwijs zijn daarbij belangrijk. In brede forumdagen (26 januari 2011 en 28 maart 2011) werd een 'toetssteen' ontwikkeld (criteria dus) voor 'goede herinneringseducatie'. Herinneringseducatie heeft een actuele agenda die sterk politiek en ideologisch geladen is. Men benadrukt hierbij telkens groot belang te hechten aan de inbreng van academische historici en gefundeerde wetenschappelijke kennis. Deze principiële complementariteit tussen academische geschiedschrijving en herinneringseducatie werd benadrukt tijdens het panelgesprek '*lessen uit het verleden ?*' op 16 juni 2011 in Faro (het Vlaamse Steunpunt Cultureel Erfgoed) naar aanleiding van het herdenkingsprogramma WO I. Aan dit panelgesprek namen naast vertegenwoordigers van het Bijzonder Comité, ook Pax Christi Vlaanderen, het Vlaams Vredesinstituut en prof. Bruno De Wever (Universiteit Gent) deel.

Toch blijft dit alles bij historici tot onbehagen leiden. Dit was bijvoorbeeld te zien aan het erg kritische opiniestuk '*De onzin van herinneringseducatie*' van de Leuvense histo-

rici Karel van Nieuwenhuysse en Kaat Wils (De Standaard 31 januari 2012). Zij poneren boudweg: *"Je hoeft geen historicus te zijn om te weten dat uit het verleden weinig rechtstreeks te leren valt voor vandaag"*. Het mag duidelijk zijn dat historici een groot onbehagen voelen bij het gemak waarmee vandaag 'het verleden' wordt geprojecteerd op het heden en wordt gebruikt voor hedendaagse doelstellingen. Eén van de problemen hierbij is het gevoel dat er een discrepantie blijft bestaan tussen wetenschappelijk onderzoek en de vertaling van die inzichten naar media, onderwijs, beleidsmakers en publieke opinie. De overmatige publieks- en beleidsaandacht voor thema's met betrekking tot WO II, leidt niet noodzakelijk tot een dieper inzicht of een beter herinneringsbeleid. Het nonsensicale voorstel tot decreet voor amnestie van Vlaams Belang uit 2011 negeerde 30 jaar aan wetenschappelijk onderzoek rond collaboratie en repressie. De fouten en scheeftrekkingen in de tekst, leken tijdens het parlementair debat niet te worden opgemerkt. Er is dus een zekere frustratie bij historici. Historici voeren fundamenteel onderzoek uit over onderwerpen die als maatschappelijk belangrijk worden ervaren, maar moeten vervolgens vaststellen dat de resultaten van dat onderzoek op oneigenlijke manier worden gebruikt, omgebogen of vaker nog: genegeerd. Met name de sterke neiging tot moralisme en het herinvoeren van een duidelijk goed en fout kader, is een probleem als het op WO II aankomt. Dit is hetzelfde soort onbehagen dat sommige historici voelen bij de evoluties in de erfgoedsector.

Het probleem wordt concreet als we kijken naar die andere wereldoorlog. Veel meer dan WO II is het immers de herdenkingsgolf rond WO I (2014-2018) die in België en Vlaanderen de komende jaren centraal zal staan in erfgoed- en herinneringsbeleid.

De officiële speerpunten van het Vlaamse herdenkingsprogramma voor 2014-2018 zijn: toerisme, cultureel en onroerend erfgoed, wetenschappelijk onderzoek, internationaal beleid, en onderwijs/vredeseducatie. Toerisme is openlijk het belangrijkste speerpunt. De regering wil *"(...) deze herdenking op een serene wijze uitspelen als topevenement"*. Het 'merk' Vlaanderen moet verbonden worden aan het product 'vredeseducatie'. De Vlaamse overheid heeft geen probleem om dit historisch te legitimeren. Zoals de Vlaamse resolutie uit april 2009 over de 'levende herinnering' aan WO I het letterlijk zegt: *"nooit meer oorlog ligt aan de basis van de Vlaamse bewustwording"*. Dit is een prachtig voorbeeld van een zuivere ideologische uitspraak die historisch gezien nonsens is. Wetenschappelijk onderzoek is ook één van de speerpunten. In de praktijk wordt er echter geen geld voor vrijgemaakt. Fundamenteel wetenschappelijk onderzoek rond WO I zal dus door de universiteiten zelf op eigen initiatief via de geijkte kanalen moeten gezocht worden, met name via het FWO/FNRS. Het herdenkingsprogramma rond WO I wordt duidelijk voortgedreven door een ideologische, Vlaams-identitaire politiek. Eén van de protagonisten van het nieuwe, moderne Vlaams-nationalisme, Bart De Wever, schreef in een column in De Standaard op 24 maart 2012 dat bepaalde Vlaamse mythen (bvb. met betrekking tot de collaboratie tijdens WO II) belangrijk zijn en hun waarde hebben. Hij schreef letterlijk: *"Laat het dus duidelijk zijn voor degenen die de Vlaamse identiteit te lijf gaan met een ijver voor deconstructie die een drang naar destructie ver-raadt: u verspilt uw energie. Vlaanderen is niet het product van een verkeerd begrepen geschiedenis."* Een duidelijke waarschuwing aan het adres van Vlaamse kritische historici. Kritische 'deconstructie' van mythen is destructie van de eigen Vlaamse identiteit. Uit alles in deze column spreekt klassieke afkeer van de vervelende wetenschapper met zijn onnuttige, nestbevuilende kritiek.

Het 'erfgoed van de oorlogen' zal de komende jaren in Vlaanderen en België alomtegenwoordig zijn in het publiek debat. Er wordt daarbij telkens massaal lippendienst verschaft aan het enorme belang van dit verleden en van kritisch wetenschappelijk onderzoek. Iedereen – beleidsmakers, erfgoedorganisaties, pedagogen – verklaren in allerlei beleidsnota's en publieke verklaringen het wetenschappelijk onderzoek essentieel te vin-

den voor hun werk. Daar is in de praktijk echter niets van te merken. Geld voor dit historisch onderzoek wordt niet vrijgemaakt; niet binnen de erfgoedinstellingen zelf, niet binnen projectfinancieringen, niet binnen grootscheepse herdenkingsprogramma's zoals die rond WO I. Wetenschappelijk onderzoek wordt strak geregisseerd binnen concrete projectdoelen. Er wordt vandaag hard getrokken aan de herinnering van de beide wereldoorlogen door maatschappelijke tendensen die deels neo-liberaal zijn maar ook uitgesproken ideologisch.

Erfgoedparadigma en wetenschap

Een oppervlakkige blik naar debatten rond herinnering van WO I en WO II, leidt mij tot de conclusie dat 'wetenschappelijk onderzoek' een goed klinkende *baseline* is die veel projecten en programma's moet legitimeren, maar die in de praktijk vaak een lege doos blijkt te zijn. De huidige economische en politieke tendensen in Vlaanderen bevatten wel degelijk elementen van een doelbewuste uitsluiting van kritisch wetenschappelijk onderzoek. Hoe zit dat met de erfgoedsector ?

Er zijn de laatste jaren nogal wat discussies gevoerd over de relatie tussen de erfgoedsector en wetenschappelijk onderzoek in Vlaanderen. Waarschijnlijk de meest bekende discussie, kwam er na het kritische opiniestuk van prof. Bert De Munck (UA) in De Standaard onder de titel '*Geschiedenis is meer dan Erfgoed*' (21 april 2006). Dit lokte toen kritische tegenreacties uit, o.m. van Jan Cools die een tegenstuk de wereld instuurde onder de titel '*Is erfgoed wel meer dan geschiedenis ?*' (beide teksten zijn integraal te vinden op het internet). Tijdens een debat in het Lamot centrum in Mechelen op 4 april 2011, debatteerde Bert De Munck opnieuw met o.m. Faro-directeur Marc Jacobs over de verhouding tussen geschiedenis en erfgoed. Bert De Munck bleef bij zijn stelling dat hij de meerwaarde van het erfgoedparadigma niet zag, en er zich als historicus niet door voelde aangesproken. Marc Jacobs nam een pragmatische houding aan en verwees naar de dynamiek en de concrete resultaten die het paradigma de laatste tien jaar op het terrein had bereikt. Een verzoenende houding komt uit Nederland. Prof. Willem Frijhoff gaat in zijn dynamisch erfgoedbegrip uit van de complementaire rollen die academische geschiedschrijving en de erfgoedsector kunnen opnemen. Dit lijkt ook de houding van prof. Bruno De Wever, initiatiefnemer van het Interuniversitair Instituut voor Publieksgeschiedenis, die in Vlaanderen één van de eerste academische historici was die zich actief inliet met de erfgoedsector. De Wever nam ook deel aan het Mechelse debat op 4 april 2011, en beklemtoonde nogmaals dat academisch gevormde historici vanuit hun opleiding wel degelijk een grote meerwaarde hebben voor de erfgoedsector.

De erfgoeddynamiek heeft in Vlaanderen m.i. de laatste jaren enorme positieve effecten gehad, ook specifiek voor de omgang met WO I en WO II in België en Vlaanderen. Dat onze omgang met WO II in Vlaanderen de laatste 20 jaar sterk is gewijzigd heeft zeker met evoluties in wetenschappelijk onderzoek te maken, maar ook met de enorme toename aan publiekprojecten, vaak bottom-up, die een veel breder publiek bereiken dan academische publicaties. Ik heb ook de indruk dat op het concrete, lokale terrein, de samenwerking tussen academische wetenschap en erfgoedwerkers – zowel professionelen als vrijwilligers – vaak hecht is en doorgaans goed verloopt. Toch vallen ook hier bepaalde tendensen op.

De positieve synergie tussen wetenschap en erfgoed (op het gebied van de oorlogen) die vandaag plaatsvindt, gebeurt niet dankzij maar eerder ondanks en zelfs in tegenspraak met het gevoerde beleid, zowel vanuit wetenschapsbeleid als vanuit erfgoedbeleid. De twee werelden beantwoorden steeds meer aan een eigen dynamiek; met eigen wetmatigheden, prioriteiten en doelstellingen. Jonge onderzoekers worden meegezogen in een ver-Engelste internationale wetenschappelijke dynamiek die weinig

ruimte laat voor bredere publieksactiviteiten. Voor professionele erfgoedwerkers zelf is wetenschappelijk onderzoek steeds meer een luxe geworden, die ze zich onder de beleidsdruk nauwelijks nog kunnen permitteren. Collectie beherende instellingen worden doorgaans volkomen opgezogen door de directe zorg voor hun collectie; terwijl Vlaamse erfgoedcellen door hun specifieke profiel en takenpakket de weg naar wetenschappelijk onderzoek vaak niet vinden.

Het beleidskader dat vanuit Vlaanderen werd en zal worden opgezet (financiering en de inhoudelijke kaders) is er niet naar om deze kloof te dichten. Symptomatisch is de recente beleidsnota *'toelichting bij de verhouding tussen culturele erfgoedwerking en geschiedschrijving'*. Deze 'toelichting' bij het erfgoeddecreet (weliswaar het decreet uit 2008, dat in 2012 zal worden vervangen door een nieuw decreet) benadrukt de fundamentele basisverschillen tussen geschiedschrijving en erfgoedwerking. Het doel van de nota is om de 'zuivere' erfgoeddoelstellingen (namelijk 'zorg voor en ontsluiting van' cultureel erfgoed) te vrijwaren en niet te verwarren met wetenschappelijk onderzoek. Op zich is deze toelichtingstekst onschuldig. Het lijst verschilpunten op die vaak evident zijn. Geplaatst in de algemene beleidscontext, krijgt deze toelichting echter een andere betekenis. Een concrete implicatie van deze tekst, toegepast op project- en structurele financiering alsook de complementaire samenwerking, is dat kritisch wetenschappelijk onderzoek steeds meer buiten de erfgoedsector wordt geplaatst en wordt verwezen naar een eigen apart eiland.

Als historici, moeten we ons minstens bewust zijn van de reële gevaren van een al te eenzijdig erfgoedbeleid in Vlaanderen tijdens de komende jaren: een beleid dat simpel gezegd politiek inzet op identiteitsafbakening en economisch op breed publieksbereik binnen toeristische doeleinden. Intussen blijft het belangrijk om als historici te blijven hameren op het feit dat de frontlinie tijdens WO I niet stopte aan de huidige taalgrens, of dat een erfgoedthema als 'helden' (het thema van erfgoeddag 2012) toegepast op WO II nogal wat bedenkingen met zich meebrengt. Verdedigers van het 'heldenthema' voor erfgoeddag zullen bepleiten dat de kritische 'deconstructie' van het heldenbegrip precies aan de basis ligt van de keuze voor dit thema. Dat klinkt mooi en ik twijfel niet aan de goede bedoelingen. Als tegenargument echter kan gesteld worden dat, zonder wetenschappelijke basis, die deconstructie louter een intentie blijft in de hoofden van de organisatoren en op het concrete terrein zal uitblijven. De erfgoedsector zelf moet zich immers bewust blijven van de context waarin ze opereert. Alles heeft te maken met evenwichten; en momenteel dreigt de balans erg naar één kant door te slaan.

Daarom wijs ik graag op het belang van het domein van de publieksgeschiedenis in Vlaanderen. Publieksgeschiedenis heeft in essentie de niet-wetenschappelijke omgangsvormen met het verleden als onderwerp, maar wel telkens vanuit een wetenschappelijk kader. Het is nu ingebed aan de opleidingen geschiedenis bij de Vlaamse universiteiten. Uiteraard moeten we ons ervoor hoeden dat dit een nieuw apart domein wordt, dat een nieuw schot zal creëren in plaats van de brug te slaan. Niettemin bevindt zich hier een enorm potentieel. Binnen de universitaire opleiding geschiedenis, kan hier rekening gehouden worden met de nieuwe evoluties binnen de erfgoedsector, tot beroepscompetenties toe. Publieksgeschiedenis kan in Vlaanderen de komende jaren veel sterker dan nu het geval is, de brug slaan tussen de – inderdaad wezenlijk andere – doelstellingen van de hardcore wetenschap (*'slow science'*) en de erfgoedinstellingen. Het domein van publieksgeschiedenis – ingebed in het interuniversitair instituut voor publieksgeschiedenis – zit echter nu nog te veel op zuiver academisch terrein; de opleiding zou sterker uitgebouwd moeten worden, met praktijkstages. Maar vooral ook zou er een sterker beleidsmatige erkenning moeten komen, of minstens een beleidsvisie over manieren waarop publieksgeschiedenis noodzakelijke wetenschappelijke kaders kan inbouwen in erfgoedwerking.

DEEL 2: INTERVENTIES

Onbekend, onbemind ?

Adriaan Linters

Ik had een academische tekst voorbereid, maar in de loop van de namiddag heb ik besloten om die niet te gebruiken. Na de opwekkende verhalen van Marc Boone over Absurdistan ga ik veel meer vanuit een eigen standpunt spreken. Heel veel sympathie, Marc, met wat je meegemaakt hebt, maar mutatis mutandis kan ik jouw ervaringen toepassen op heel wat andere verenigingen, tijdschriften en initiatieven (in één geval heeft de Raad van State daarover trouwens al een uitspraak gedaan), maar goed, dit kan. Het is heel moeilijk, denk ik, om binnen de erfgoedsector vandaag de slogan van de grote voorman "laat duizend bloemen bloeien", om die nog te laten bloeien. Dit is een standpunt van mezelf, niet onmiddellijk van een vereniging of iets dergelijks, maar na zoveel jaar ervaring, denk ik, dat ik dat wel mag stellen.

Ikzelf ben historicus. Ik ben in de jaren '70 toevallig in de erfgoedwereld gerold. Er zijn mensen die dat meegemaakt hebben. Ik ben historicus, ik blijf historicus, ik ben geen erfgoedsspecialist, want erfgoedsspecialisten bestaan niet. Als ik als historicus een project moet opstarten heb ik nood aan architecten, een ingenieur, een managementdeskundige, m.a.w. net zoals voor industriële archeologie is het interdisciplinieren belangrijk. Vandaar dat we ook a.d.h.v. verschillende buitenlandse vergelijkspunten besloten hebben om te streven naar het volgende: iedereen heeft zijn eigen opleiding, breng die in een team dat de zaken gaat aanpakken. Ik hou daarom ook veel meer van de term die in Engeland al in de jaren '70 gebruikt werd, nl. "toegepaste geschiedenis", waarbij de geschiedkundige, de historicus, zijn historisch-kritische noot moet zetten bij die dingen die de erfgoedwereld doet. Ik zag zo'n okkernoot staan op de prentjes die Marc Jacobs toonde. En ik herinner mij dat toen ik midden jaren '70 binnenstapte in het ecomuseum van Fourmis, toen stond daar boven de deur een slogan "je moet het verleden kennen om het heden te begrijpen en de toekomst te beheersen". Dat schijnt afkomstig te zijn – maar niemand heeft met dat ooit kunnen bewijzen – van Jacques Lang, een vroegere minister van cultuur in Frankrijk. Nu is die slogan boven de deur van het museum verdwenen. Ik denk dat dat veel zegt.

Een tweede zaak. Ik zit veel in Catalonië en ik merk: Catalonië en Vlaanderen zijn op heel veel gebieden vergelijkbaar. Gisteravond was er op de Catalaanse TV 3 een uitzending van 58 minuten over de structuur van België met de deelstaten, de gewesten enzovoort. Goed, dat erfgoed en de toegang tot erfgoed in het westen een recht is voor iedereen, dat betwist niemand meer, maar dat er ook plichten bij zijn, daar wordt veel minder op gewezen. Ik ken geen enkele juridische tekst, behalve het Catalaanse Estatud van 2006, dat in zijn artikel 22 §2 zegt: "Totes les persones tenen el deure de respectar y de reservar el patrimoni cultural" (iedereen heeft de plicht het cultureel erfgoed te respecteren en te bewaren). Dit geldt niet alleen voor de officiële instellingen en diensten, maar het is ook een plicht van elke burger.

Tweede punt waar ik wil van uitgaan is een uitspraak die ik mij herinner van bij de oprichting van de Britse Association of Independent Museums, dat zijn de musea die niet van de overheid afhangen, die niet gesubsidieerd zijn, die m.a.w. onafhankelijk zijn, meestal in de vorm van een of andere trust. Eén van de oprichters was Lord Montagu of Beaulieu. Hij stelde duidelijk: "Heritage is a shifting concept". Wat wij vandaag als erfgoed beschouwen zal dat morgen misschien niet meer zijn. Het omgekeerde is ook waar. Geschiedenis echter blijft. Dat zijn elementen die door de eeuwen heen overgedragen worden. Daar zijn ook wel veranderingen in. Er zijn nieuwe thema's die opkomen, ik denk bv. aan ecologische geschiedenis, daar praatte men niet over toen ik nog studeerde, maar erfgoed, de modes die we daarin hebben zien evolueren in de laatste 30, 40 jaar, dat is ook al een stuk geschiedenis, dat kan ook al bestudeerd worden. Weinig erfgoedzorgers kennen trouwens de geschiedenis van hun erfgoedzorg. En dat gaat vandaag tot heel zware discussies: waar begint het? Wij hebben twee jaar geleden, een studiedag gehouden over nucleair erfgoed, omdat de BR1 in Mol de eerste civiele nucleaire reactor is in Europa die vandaag nog altijd draait. Moet die of kan die beschermd worden als historisch monument? Het dossier is op de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen naar voren gekomen en daar heeft men heel erg in zijn haar gekrabbeld met de vraag: wat gaan we met dat ding doen? Goed, ook dit is erfgoed. Erfgoed is niet alleen datgene wat wij mooi vinden, wat wij goed verkoopbaar vinden, wat wij goed "vermarkten" kunnen.

Ik ga even terug. In 1971 werd op voorzet van professor Jan Dhondt, die in zijn cursus "Encyclopedie van de Nieuwste Geschiedenis" praatte over materiële bronnen die konden bijdragen tot het historisch onderzoek, de cursus Industriële Archeologie geboren. De studenten geschiedenis hebben toen bij de hervorming van het programma voorgesteld om een vak in te voeren "Industriële archeologie". Industriële archeologie werd toen gezien en gedefinieerd (ik heb de teksten van de sectieraad nog teruggevonden) als een studie van de materiële infrastructuur als verklaring tot de geestelijke sociale suprastructuur. Dat kadert in de jaren 68 en 69, je kunt dat niet wegsteken, en op basis daarvan heeft dan Jan Dhondt een aantal initiatieven genomen, o.m. heeft hij twee seminaries ingericht waar hij twee mensen uitnodigde: Georges Van den Abeele, de man van het Verbond van Belgische Ondernemingen, en Kenneth Hudson, de man van BBC. Het valt onmiddellijk op dat binnen de academische wereld, wanneer je praatte over industriële archeologie, er twee mensen uitgenodigd werden die geen academici waren maar die wel zinvolle dingen konden vertellen. Maar onmiddellijk volgde de discussie over "wat is het nu eigenlijk?", "waar gaan we daarmee naartoe?", en zeker met de man van het VBO waren de discussies hoogoplopend. Zijn het alleen de mooie dingen, le Grand Hornu, e.d.? Of moeten de beluiken van Gent er ook bij betrokken worden? Is het alleen het exclusieve, de rare, zeldzame postzegels, of moeten we meer een doorsnee gaan bekijken. En in een reactie op een artikel van Georges Van den Abeele lees ik dat de studie van het industrieel verleden, de industriële archeologie, geen nostalgische mag zijn naar de bloeitijd van het rauwe industriële kapitalisme. Goed, in dezelfde jaren waren er acties tegen slopingen van kastelen, kerken enzovoort, maar in 1975 was het dan plots het Europees jaar van het bouwkundig erfgoed, het monumentenjaar. Daaruit kwam in 1976 het eerste decreet voor Vlaanderen op monumenten-, stads- en dorpsgezichten voort, waarin voor het eerst in een wettelijke tekst in Europa de term industriële archeologie als element aangebracht werd, waardoor gebouwen, landschappen, stads- en dorpsgezichten konden beschermd worden. Met andere woorden, wat begonnen was als een studiebesoigne werd op korte termijn erfgoed. En van af dat ogenblik zie je dat het industrieel-archeologisch erfgoed, het patrimonium zoals men dat toen noemde, gaat behoren tot het terrein van de erfgoedzorgers. Ik ga een aantal dia'tjes tonen. Het erfgoed is bedreigd. Elk erfgoed is bedreigd. Daar moet je je van bewust zijn. De voornaamste bedreiging voor het erfgoed, dat zijn we zelf, dat realiseren we ons niet. Als je kijkt wat vernietigd is aan erfgoed: er is een Engelse studie die stelt dat je jaar-

lijks minstens 1 % van hetgeen dat gecreëerd wordt vernietigt, dat betekent dat na één eeuw er nog 1 % overblijft. Erfgoed is een bedreigd iets. Wanneer we praten over industrieel erfgoed dan gaat men uit van die gedachte.

In 1975 werd ook de eerste thesis gemaakt over industriële archeologie, en dat was geen thesis over gebouwen, dat was wel een thesis over heuristiek, bronnen en methoden. Ik ken daar weinig of geen vervolg op.

We praten over bedreiging en dan lees je de jaren '70 terug in de teksten als argument: "we moeten behouden, want een historicus vernietigt zijn bronnen niet". Het materieel erfgoed, het materiële overblijfsel is ook een bron op voorwaarde dat we dat als bron gaan gebruiken. Je ziet hier de verschillende elementen, het zijn beelden die ik in de loop der jaren opgenomen heb, het onroerend erfgoed verdwijnt. Dit hier is een volledige lintweverij in Hamme, archieven inclusief die ten grond moeten vernietigd worden, onder links ziet u een typisch bedrijfsarchief, zoals ik dit terugvind, het bedrijfsarchief van indertijd het Elzenklooster in Zichem, een tapijtweverij, daar zaten ontwerpers in van vrij belangrijke ontwerpers, architecten, kunstenaars, en dan dat laatste, dat is natuurlijk het erfgoed dat we moeilijk kunnen behouden, dat is het ambachtelijk erfgoed, het is Dieudonné Vermeiren, de laatste touwslager van Hamme, gestorven ergens aan het einde van de jaren '70. En toen ik hem vroeg van: "hoe weet je nu of de sisal die je gebruikt, of dat goede sisal is, of de hennep, of dat goede kwaliteitssisal is, zei hij heel eenvoudig: "je steekt dat in je mond, je knabbelt erop en dan proef je dat". Als ik op hennep knabbel dan heeft dat wellicht een ander effect, maar om dit soort elementen over te dragen, hoe kun je dat in stand houden? Vandaag noemen we dat natuurlijk "immaterieel erfgoed".

Voor onderzoek is er geen tijd. Dat is duidelijk. We moeten vandaag het erfgoed verkopen (Nederlanders spreken van "verevening"), zo rap mogelijk. Alles moet berekenbaar zijn, kwantificeerbaar, we moeten werken aan een identiteitsfabriek, ook een term die uit Nederland komt, en we willen het erfgoed verkopen voordat het klaar is om verkocht te worden, m.a.w. voordat we echt weten welk verhaal we kunnen vertellen. Ik leef in de vlasregio en ik zeg heel dikwijls tegen de collega's daar dat we vandaag het erfgoed van het vlas aan het verkopen zijn voordat het vlas gerepeld, geroteld, geroot, gebrakeld, gezwingeld en zeker niet gehekeld is.

Erfgoed moet langs de andere kant gecreëerd worden. Omdat erfgoed een markt is, zowel een markt voor toerisme, een markt voor identiteiten, maar ook in de sector onroerend erfgoed, een markt voor immobiëlen, want er is heel veel geld te verdienen met het herbestemmen van bedrijfs- en andere gebouwen. De Fransen praten over patrimonisation, de vererfgoeding van hetgeen dat rond ons staat, met als uitloper het grote pretpark Napoleon, dat nu in het zuiden van Parijs gepland wordt en waar men gokt dat de slagvelden van Napoleon, de reconstructie daarvan, jaarlijks anderhalf miljoen toeristen zouden aantrekken. Je zou er tussen de lijken kunnen doorwandelen, enzovoort, er moet een bar bijkomen en noem maar op, het is afgrijselijk als je dat project als historicus gaat lezen.

Nu moet je erfgoed bekijken, volgens mij, als een holistisch gegeven, waarbij ik in de sector industriële-archeologie geen onderscheid wil maken tussen roerend en onroerend erfgoed, maar waarbij het belangrijk is dat je ook de elementen studie, behoud, interpretatie, bestemming, presentatie en beheer niet van elkaar gaat loskoppelen.

En ik zou willen eindigen met de gevolgen. 10, 15 jaar geleden bezocht ik met leerlingen van een Gentse middelbare school Gentse beluiken. Dit zijn de beelden van voor dat ze gerenoveerd zijn. Op dat ogenblik waren die wel gerenoveerd, had men van twee

huizen één gemaakt, alle comfort ingebracht, er stonden bloemetjes op het plein, de vogeltjes floten, en de reactie van die kinderen was: "ja maar wij wonen in één van die verticaal gestapelde beluiken, waarom moesten de arbeiders eigenlijk in de 19de eeuw vechten tegen slechte woontoestanden, want dit kleine begijnhofje waarin we nu zitten is voor ons veel gezelliger dan het appartement of het flatje waarin wij wonen".

In 1976 hadden wij o.l.v. van Georges-Henri Rivière (1897-1985) het eerste congres van ecomusea in Le Creuzot en op het einde was de discussie: wat doe je met een machine ? Le Creuzot had de grote stoomhamer van de Schneiderfabriek buitengezet als een standbeeld op de toegang tot het dorpje. De specialisten vonden dit goed. Het was het beeld dat men wilde hebben van die machine. De reactie van het publiek daarop in een volle zaal van het cultureel centrum van Le Creuzot was negatief. Totaal. Afbrekend. Want dit was de machine als symbool van de uitbuiting door Schneider van Le Creuzot. Dit was de machine waar mensen hun leven bij verloren hadden, waar dat zij hun handen, hun armen aan verloren hadden. En eigenlijk is dit een mooi voorbeeld van alië-natie, wat wij als erfgoedzorgers maken van een realiteit. Net zoals dit beeld genomen in de tuin van een belangrijke en bekende erfgoedzorger, heemkundige. Mijn grootvader was boer. U kent dat: dit is een boterkarn. Ik heb daar zeer slechte ervaringen aan aan boterkarnen. Dat was een marteling als je daar moest aan draaien. Ik zal in mijn tuin nooit een boterkarn zetten, inclusief plastic duiven en kippetjes errond. Mijn vraag is erfgoedzorgers en historici, waar zijn we mee bezig en waar kunnen we best mee bezig zijn ?

**Erfgoedzorg, vertrouwen en inzet.
De specifieke rol van een onafhankelijke stichting van openbaar nut**

Dominique Allard

Dit jaar bestaat het Erfgoedfonds van de Koning Boudewijnstichting al 25 jaar. De doelstelling is belangrijke componenten van ons erfgoed in België te houden, ze te conserveren en ze onder de aandacht te brengen van een breed publiek en dan nog vooral voor de komende generaties, hoe verschillend ook deze zullen zijn. Het Fonds werkt hoofdzakelijk via de verwerving van de stukken, door deze te kopen of geschonken te krijgen.

Het Erfgoedfonds koopt zeldzame werken met een symbolische waarde, die relevant zijn voor de artistieke productie en de historische ontwikkeling in onze streken. Alle tijdperken zijn vertegenwoordigd binnen de collectie, van de prehistorie tot het recente verleden. Het is uiteraard niet de bedoeling om te verhinderen dat onze cultuur zich in het buitenland verspreidt, maar veeleer om Belgische openbare collecties te helpen representatieve kunstwerken te verwerven als de gelegenheid zich voordoet.

Het Fonds vertrouwt de aangekochte werken toe aan musea, waar ze in de beste omstandigheden kunnen worden getoond en waar de rijkdom en de verscheidenheid van ons erfgoed maximaal tot hun recht kunnen komen. Op die manier is de collectie verspreid over 25 verschillende musea en instellingen over heel het land.

Kunstwerken dus. Maar niet alleen kunstwerken, ook historische documenten. Zeldzame documenten, autografen, losse brieven ? Neen. Op één tot twee uitzonderingen na waar ik graag op wil terugkomen, koopt het Fonds geen fetisjiste documenten maar eerder archieffondsen in hun geheel. De meest sprekende voorbeelden zijn de twee omvangrijkste archieffondsen uit onze collectie: het Goffinet-archief en het Stanley-archief. Telkens duizenden documenten die het basismateriaal bieden voor de kennis van ons verleden. Al deze documenten zijn toegankelijk voor de vorser die er relevante informatie zal kunnen uit halen. Het Goffinet-archief is een unieke bron voor de geschiedenis van het 19de-eeuwse België en het Stanley-archief voor het heel groot pand van de Europese geschiedenis in de zelfde periode, in het bijzonder de prekoloniale onderneming. Het is leuk om op te merken dat Stanley's correspondentie gericht aan Leopold II in het Goffinet-archief terechtgekomen is terwijl de antwoorden van Leopold II zich meermaals in het Stanley-archief bevinden.

In tegenstelling tot wat zijn naam kan laten verwachten, werkt het Erfgoedfonds dus ook voor historici. Het archiefmateriaal dat het aankoopt, wordt hen toevertrouwd. In het geval van Goffinet en Stanley zijn ze toegankelijk op het Archief van het Koninklijk Paleis (Algemeen Rijksarchief) en het Koninklijk Museum voor Midden Afrika. Het Fonds hoopt

ook om op de medewerking van historici te kunnen rekenen om deze belangrijke informatiebronnen in de toekomst verder te ontginnen.

Naast de aankopen, aarzelt de Stichting niet om de restauratie van historisch materiaal financieel te steunen. Laat mij toe om de samenwerking aan te halen tussen het Fonds David-Constant en het Rijksarchief in Luik. Een initiatief waarbij belangrijke historische bronnen elk jaar worden gered. De selectie van de documenten wordt toevertrouwd aan een specifiek wetenschappelijk comité. Ook het Inbev-Baillet Latourfonds heeft al een belangrijk aandeel geleverd in de bewaring van historische documenten. Zo kon bijvoorbeeld dank zij hun tussenkomst de 16de en 17de-eeuwse pamflettencollectie van de universiteitsbibliotheek in Gent gerestaureerd en gedigitaliseerd worden. Een onschatbare bron voor de geschiedenis van de Nederlanden tussen 1490 en 1800. In twee woorden dan: Erfgoed zorgt voor Geschiedenis.

Maar vooral dit: Geschiedenis maakt het Erfgoed. Hoezo ?

Gezien zijn zeer beperkte financiële middelen moet het Erfgoedfonds zeer selectief optreden in zijn aankoopbeleid. Wanneer wordt iets als erfgoed beschouwd ? Waar leggen we de grens tussen gewone verrijking van openbare collecties en erfgoedbescherming ? Wie bezorgt ons de nodige elementen om goede beslissingen te nemen ? Clio, de Geschiedenis. Geschiedenis fundeert wat erfgoed is.

Clio geeft les aan haar moeder Mnemosyne.

Een kijk binnen de collectie.

De pareerkaars die jaarlijks in de processie van het Heilig Bloed gedragen werd, is uiteraard een uitzonderlijk 15de-eeuws beeld van Brugse makelij. Maar het is vooral een opmerkelijke getuige van het belang van devotie in de Middeleeuwen en hoe deze devotie het politieke, economische en commerciële stelsel uit deze periode beïnvloedde. Hetzelfde kan gezegd worden van de 32 geklasseerde relikwiehouders van de dertiende-eeuwse schat van Oignies. De muntschat van Thuin en de bijlen van Heppeneert vertellen ons waar in onze streken ontmoetingspunten tussen volkeren, al dan niet pacifistisch, zijn geweest. De abstracte schilderijen van de collectie Neiryneck werden door de kunstenaars net na de oorlog geschilderd. Hun manier om te reageren tegen de zwarte dagen van de oorlog en de maatschappij waarin ze leefden. Het sierstel dat ooit aan Rubens toebehoorde zegt niet alleen iets over het opmerkelijke kunstambacht in Antwerpen in de 17de eeuw. Het toont aan dat zulke prestigieuze stukken onmisbaar waren wilde men een zeker aanzien hebben in de toenmalige maatschappij. Ik zou nog tal van voorbeelden kunnen geven. Eigenlijk is dit een gegeven voor alle stukken uit onze collectie.

Op de jongste Antiekbeurs van Brussel, BRAFA12, heeft de Koning Boudewijnstichting, ter gelegenheid van de 25ste verjaardag van haar erfgoedfonds, de unieke gelegenheid gehad om haar actie in de vorm van een tentoonstelling aan een breed publiek te kunnen presenteren. De scenaristen van deze tentoonstelling met wie een aantal representatieve elementen uit onze collectie werden geselecteerd, vonden het belangrijk om ook het Stanley-archief op te nemen. Als getuige van de diversiteit van de collectie, maar ook van de actie van het Fonds. Ze waren bovendien ook overtuigd dat dit een volttrefter zou zijn bij het publiek. En het is ook zo gebleken. Dit moet u verheugen: deze documenten hebben hun plaats kunnen nemen naast indrukwekkend edelsmeedwerk of kleurrijke schilderijen. Het publiek is wel degelijk geïnteresseerd in geschiedenis. Alleen moet het dank zij de presentatie uitgenodigd worden om zelf op pad te gaan.

Archieven, niet alleen voor historici

Leen Van Dijck

Dit eminente gezelschap van historici is uiteraard het aangewezen publiek voor dit "historisch" debat met als thema "Geschiedenis en erfgoed, bondgenoten of concurrenten?". Historici weten wat archieven zijn, zij kennen het belang ervan. In de loop van hun opleiding hebben ze er verplicht kennis mee moeten maken, hebben zij archiefonderzoek moeten verrichten.

Ook de professionele academische archiefopleiding, de Master na Master Archivistiek: Erfgoedbeheer en Hedendaags Documentbeheer, is op maat van historici geconcipieerd, zij hebben er direct toegang toe.

Met andere woorden: het archief is de natuurlijke habitat van de historicus. Ik zou zelfs een beetje boudweg durven stellen dat het archief lange tijd het exclusieve domein van de historicus is geweest. In die mate zelfs dat het veranderende erfgoedveld bange vragen doet rijzen als "Mogen niet-historici de archieven beheren?", een citaat uit de brochure voor vandaag.

Dit is het moment om mij te outen: ik ben germanist, neerlandica van opleiding en ik sta aan het hoofd van het Letterenhuis, de archiefinstelling die het literaire erfgoed van en voor Vlaanderen bewaart.

Vanuit dit gegeven wil ik enkele pijnpunten aanhalen en ik zal meteen ook literatuur prominent in deze historische sessie binnenloodsen.

In het curriculum van taal en letterkunde (Germaanse bestaat niet meer) is geen sprake van authentiek bronnenonderzoek: de competentievereisten in verband met onderzoek worden als volgt geformuleerd: (de studenten) "kunnen snel en efficiënt relevante informatie in hun discipline opzoeken, verwerken, interpreteren en kritisch evalueren en kunnen daarbij adequaat gebruik maken van bibliografieën, repertoria, databanken en andere heuristische hulpmiddelen in hun wetenschapsdomein".

Van historici daarentegen wordt qua onderzoeksvaardigheden vereist dat zij "beschikken over de vaardigheid om, op basis van informatie verzameld uit oorspronkelijk bronnenmateriaal, literatuur en/of een veelheid aan informatiekanalen en -bronnen op creatieve en innovatieve wijze een historisch onderzoek uit te werken waarbij een historische vraagstelling getoetst wordt."

Het relevante voor mijn betoog zit hem dus in het "oorspronkelijk bronnenmateriaal", waar bij taal- en letterkunde geen woord wordt over gerept. En dat is een gemiste kans.

Want ook voor literatuur-historici is er heel veel onderzoekspotentieel voorhanden in de vorm van "oorspronkelijk bronnenmateriaal". Zelf heb ik dat pas na mijn studie ontdekt, toen ik aan de slag kon in het toenmalige Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, het AMVC, nu Letterenhuis. Met een gedreven ploegje werkten wij toen aan een brieveneditie, aan de hand waarvan de ontstaansgeschiedenis van het baanbrekende literaire tijdschrift *Van Nu en Straks* werd "verteld". Die correspondentie tussen de stichters van dat tijdschrift in de periode 1890-1894 werd aangetroffen in de archieven van de betrokkenen: Henry van de Velde, Emmanuel de Bom, Prosper van Langendonck, August Vermeylen, Cyriel Buysse en Alfred Hegenscheidt, die quasi allemaal in het Letterenhuis worden bewaard. In die brieven wordt niet alleen de genese van dat tijdschrift geschetst, maar er komt bovendien een boeiend tijdsbeeld en tijdsgericht tot leven, met getuigenissen uit de eerste hand: over de "studentenrevolte" aan de ULB in 1894, over de (amoureuze en andere) perikelen van beursstudent Lodewijk de Raet aan het *Collegio dei Fiamminghi* in Bologna, over de progressieve tentoonstellingen van *Les XX* van Oscar Maus... Om één en ander te duiden en te annoteren, diende uiteraard bijkomend onderzoek te gebeuren en moesten diverse bronnen worden geconsulteerd: kranten, tijdschriften, naslagwerken, en vooral heel veel archiefmateriaal. De onvervangbaarheid, het belang en de unieke waarde van archiefstukken en authentiek bronnenonderzoek werd keer op keer bewezen. Een voorbeeld: in de literatuur over August Vermeylen werd steevast vermeld dat hij zijn proefschrift in het Frans aan de ULB maakte over het twaalfjarig bestand. Maar in zijn persoonlijk archief tref je dat diploma in kwestie dan aan, en dat vermeldt: "il a présenté et défendu publiquement une dissertation manuscrite, rédigée en langue flamande, et intitulée: Het twaalfjarig Bestand". Diploma, uitgereikt aan de ULB op 19/10/1894, een klein jaar later (08/09/1895) gehomologeerd.

Ik hoef u niet te overtuigen van het belang van archiefonderzoek. Misschien heb ik u geprikkeld om uw actieradius (nog) meer naar de privaatrechtelijke archieven te richten...

Bij Neerlandici echter is die reflex naar archiefonderzoek heel lang quasi onbestaande geweest. Het "nuttigheidsaspect" van een literair archief is lange tijd miskend geweest. Ik wijt daaraan bijvoorbeeld ook het feit dat in Vlaanderen de literaire biografie zo laat is beginnen te bloeien, in tegenstelling tot Nederland, waar al veel eerder schitterende schrijversbiografieën werden gepubliceerd. En waar er zelfs een biografie-instituut floreert aan de letterenfaculteit van de de Rijksuniversiteit Groningen. Daar wordt heel nadrukkelijk gewezen op het belang van oorspronkelijk bronnenonderzoek. En wij prijzen ons gelukkig dat daar iemand aan het hoofd staat, professor Hans Renders, die niet alleen het Letterkundig Museum in Den Haag aanprijst, maar die de studenten ook wijst op de Vlaamse schrijversarchieven in het Letterenhuis. Want wij zijn complementaire instellingen: de brieven die Willem Kloos aan August Vermeylen schreef, bevinden zich in het Vermeylen-archief in het Letterenhuis, de brieven van Vermeylen worden in het Kloos-archief in Den Haag bewaard.

Gelukkig is in Vlaanderen stilaan een kentering ingetreden en heeft het onderzoek in de literaire en andere archieven inmiddels al enkele schitterende schrijversbiografieën opgeleverd. Kers op de taart voor het onderzoeksaspect was de biografie van Peter Theunynck over Karel van de Woestijne, die als doctoraal proefschrift aan de Universiteit Gent werd aanvaard en gehonoreerd. Het Letterenhuis, de belangrijkste bewaarplaats van literaire archieven, raakt stilaan bekend bij onderzoekers. Archiefbezoek staat nog altijd niet in het curriculum ingeschreven, maar er zijn gedreven professoren Neerlandistiek die elk jaar hun studenten naar het Letterenhuis sturen, waar ze dan een speciale introductie in de literaire archiefwereld van ons aangeboden krijgen.

Het onderzoekspotentieel is immers enorm. De archieven van de schrijvers, de tijdschriften, de verenigingen, de uitgeverijen... zij bevatten boeiende verhalen en verbor-

gen 'onderzoeks-schatten'. In de verschillende versies en stadia van een manuscript kan bijvoorbeeld de genese van een literair werk worden gereveleerd. Gecensureerde of geresuceerde passages kunnen worden gedetecteerd. Wetenschappelijke tekstedities leggen de oerteksten bloot. Ik herinner u aan de versregel van het beklemmende gedicht van Willem Elsschot, het Huwelijk: "hij zag de grootsche zonde in duivelsplicht verkeren", wat aanvankelijk verkeerdelijk werd gedrukt als "de grootste zonde", voorwaar een wezenlijk verschil.

Het lijkt geen twijfel dat de recente belangstelling voor erfgoed ook de culturele, de private archieven op de kaart heeft gezet, naast de publiekrechtelijke. De privaatrechtelijke archieven zijn talrijk en vooral divers. Thematisch spreken we uiteraard niet alleen over literair erfgoed, maar ook over architecturaal en muzikaal erfgoed, om er maar een paar te noemen. Specifiek erfgoed en specifieke archieven, waarvan wij mogen verwachten en verhopend dat ze niet alleen door archieftchnische, maar ook door inhoudelijke experts worden beheerd en ontsloten en bestudeerd. En daarom pleit ik met klem voor het opentrekken van de instap tot de archiefopleiding. Het verwerven van archivalische deskundigheid mag geen privilege zijn voor historici. De Master archivatie moet toegankelijker worden, ook voor kunsthistorici en Neerlandici en informatici..., de erfgoedwereld, de archiefwereld, en ook de onderzoekers zullen er baat bij hebben.

De bijdrage van de wetenschap tot het behoud van het cultureel erfgoed

Christina Ceulemans

Dagelijks worden de medewerkers van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium geconfronteerd met artefacten die voor onderzoek en conservatie in de federale wetenschappelijke instelling belanden. De opdracht van het KIK bestaat er onder meer in door middel van historisch en kunsthistorisch onderzoek, analyse van materialen en technieken en diepe observatie tijdens de conservatie van de kunstwerken te komen tot een betere kennis van de stukken zelf en hun historische context.¹ Het is immers op basis van deze kennis en het inzicht in de toestand van de werken dat kan beslist worden over de beste behandeling in functie van hun behoud op lange termijn en hun functioneren in de huidige culturele context.

Het vertrekpunt bij het onderzoek is de door ouderdom gehavende en gewijzigde status van het kunstwerk of het monument in kwestie. De historische en kunsthistorische context biedt het elementaire kader waarbinnen het materiaal-technisch onderzoek zich zal afspelen. Voor het KIK is de geschiedenis één van de vele disciplines die bijdraagt tot het behoud van het cultureel erfgoed. Vaak ontbreken echter de noodzakelijke bronnen die uitsluitel kunnen geven omtrent het oorspronkelijke concept, de menselijke en natuurlijke ingrepen die het werk heeft ondergaan en zijn historische lotgevallen. Aan de hand van enkele voorbeelden zal aangetoond worden hoe laag voor laag de originele aspecten van het voorwerp als bij een archeologische opgraving worden blootgelegd waarbij wordt getracht de geschiedenis vanaf het begin te reconstrueren. Het interdisciplinair wetenschappelijk onderzoek vormt de ruggengraat van een dergelijke benadering.

In de Sint-Jacobskerk te Antwerpen wordt een reeks schilderijen bewaard met taferelen uit de legende van de H. Rochus² die in 1517 voor het altaar van de gelijknamige Broederschap zijn vervaardigd. De schilderijen waren in de jaren 1980 verspreid opgehangen in enkele zijkapellen en hun oorspronkelijke samenhang was zoek. Over hun geschiedenis of eerdere restauratie-ingrepen was weinig bekend. Wel was geweten dat ze hun plaats van herkomst zelden of nooit hadden verlaten. Uit een oppervlakkige benadering zou men kunnen besluiten dat ze zonder kleerscheuren de lotgevallen van de geschiedenis hebben doorstaan al leert diezelfde geschiedenis dat Antwerpen tot tweemaal toe zwaar geleden heeft onder de beeldenstorm. Alvorens aan de behandeling te beginnen werd gestart met een grondig vooronderzoek, een onderdeel waarvan het belang bij een ingreep nooit genoeg kan worden beklemtoond. Een eerste stap hier-

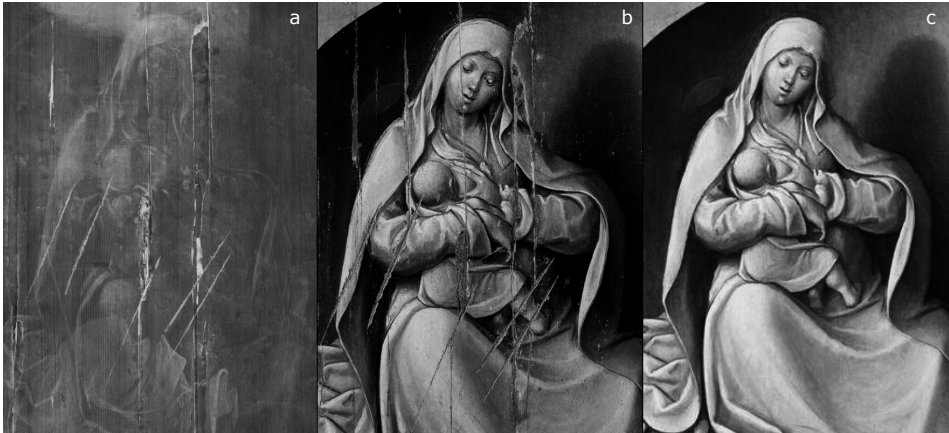
¹ Zie verdere gegevens op <http://www.kikirpa.be>

² Een artikel met bijdragen van de medewerkers aan het onderzoek en de behandeling is in voorbereiding.

Afb. 1 – Antwerpen, Kerk Sint-Jacob, Reeks schilderijen met *Legende van de H. Rochus*, 1517, olie op paneel: *Zogende O.-L.-Vrouw met Kind*, voor behandeling © KIK-IRPA, Brussel

bij is de wetenschappelijke beeldvorming die verborgen aspecten van een schilderij zichtbaar kan maken. De infraroodreflectografie toonde in het geval van de Rochusreeks op meerdere plaatsen wijzigingen op gebied van de onderliggende tekening wat een inzicht geeft in het complexe proces van het ontstaan van de compositie. Bij het doorlichten van dezelfde panelen kwamen grote lacunes in de originele picturale laag aan het licht. Bij nader toezien bleek het om bijlsporen te gaan waaruit moet afgeleid worden dat de reeks dus wel duidelijk heeft geleden onder vandalisme. Een grondig materiaaltechnisch onderzoek van de lijsten wees op sporen van scharnieren wat duidt op een articuleren van de luiken en een mogelijke opstelling in de vorm van een veelluik. De iconografische interpretatie hielp hierbij om de volgorde van panelen te achterhalen zodat voor- en keerzijde van de 12 schilderijen opnieuw een logische samenhang kregen. Wel kon tot op heden geen definitief uitsluitsel over de originele opstelling worden bekomen. Bij recente restauratiebehandelingen hadden de werken een sterke gedaanteverandering ondergaan vooral op gebied van de kleuren in de luchtpartijen. Het afhaken van deze overschilderingen versterkte het originele karakter van de reeks en verleende de verschillende scènes terug een grotere samenhang. De schilderijen kunnen nu aan een nieuwe fase in hun bestaan beginnen, een fase die formeel zeker beter aansluit bij het oorspronkelijke uitzicht. Toch valt te betreuren dat wegens veiligheidsmaatregelen, namelijk het plaatsen in een vitrine, niet alle zijden van de luiken zichtbaar zijn en er onvoldoende werd rekening gehouden met de resultaten van het onderzoek en van de behandeling.

Afb. 2 – Details: a. Röntgenopname – b. Na reinigen en verwijderen van oude ingrepen – c. Na behandeling © KIK-IRPA, Brussel.

Een ander mooi voorbeeld waarbij de bijdragen van geschiedenis, kunstgeschiedenis en wetenschap aan het cultureel erfgoed als het ware een nieuwe toekomst schenken is de reliekenschat van Herkenrode.³ In een kleine Limburgse kerk van Kermt stonden in het koor enkele houten vitrinekasten met een 45 tal schedels en ongeveer dezelfde hoeveelheid beentjes en botfragmenten die in kostbare stoffen waren gewikkeld en waarvan sommigen van kleine opschriften waren voorzien. De befaamde Cisterciënzerinnenabdij van Herkenrode ligt vlak in de buurt en bleek de plaats van herkomst van de schat. Het KIK kreeg van de Hasseltse kathedrale Kerkfabriek de opdracht een wetenschappelijke inventaris op te stellen en een grondig vooronderzoek uit te voeren om een voorstel tot conservatie voor de schat te formuleren. Een specialiste van historisch textiel Frieda Sorber, ook conservator van het Modemuseum van Antwerpen, legde in haar onderzoek de link naar het Rijnland en meer bepaald naar de stad Keulen van waaruit, na ontdekking van een laat-Romeinse begraafplaats, in de 13de eeuw een ware reliekenhandel op gang was gekomen. De legende van de H. Ursula en haar gevolg van 11000 Maagden die in de vierde eeuw na Christus door Attila de Hun en zijn troepen te Keulen zouden zijn afgeslacht, vormde hierbij de inhoudelijke rechtvaardiging voor deze handel. Enkele exemplaren uit de schat werden uitgekozen voor materiaal-technisch onderzoek. Dankzij de radiokoolstofdatering⁴ en scheikundige analysemethoden toegepast op de vezels, de weeftechniek en de kleurstoffen, hoopte men iets meer te weten te komen over de datering en eventueel de herkomst van de stoffen en over de fasering van de verschillende lagen. Ook de botten werden gedateerd en antropologisch onderzocht. De beenderen van de relieken blijken zowel van mannen als van vrouwen afkomstig te zijn en dateren uit de 2de-3de eeuw na Christus, niet toevallig de periode waarin het Keulse grafveld was ontstaan.

³ Een uitgebreide wetenschappelijke publicatie is in voorbereiding onder de leiding van de archeologische diensten van de Vlaamse Gemeenschap waarin de resultaten van dit onderzoek worden opgenomen.

⁴ Nog dit jaar zal het KIK met de steun van de Nationale Loterij een meettoestel installeren, een Versneller Massaspectrometer en dit dankzij een samenwerkingsakkoord met ETHZ (Eidgenössische Technische Hochschule Zürich) waardoor aanvragen voor de koolstof-14 methode niet langer moeten wachten tot de stalen in de buitenlandse centra worden behandeld; zoals de ons omringende landen zal België zo zijn eigen toestel bezitten.

Een eerste omhulsel, meestal een effen linnen uit de 13de eeuw, werd mogelijk kort na de opgraving ter plaatse aangebracht. Meerdere exemplaren bleken vervolgens gewikkeld in een fijne rode tafzijde, een kleur die een verwijzing kan inhouden naar het bloed van de martelaren. Verder onderzoek toonde aan dat, eens ze op hun plaats van bestemming aangekomen en vooraleer ze in schrijnen of in retabelkasten werden geborgen, de relieken niet alleen met veel devotie werden omringd maar ook letterlijk omwikkeld werden met onder meer kostbare Chinese, Italiaanse en/of Spaanse zijdestoffen, borduurwerk en ragfijne sluiers. Bij elke nieuwe opstelling werden nieuwe omhulsels aangebracht die het uitzicht van de schat telkens weer ingrijpend veranderden en dit tot in de 18de eeuw. Bij de latere conservatiebehandeling werd er daarom voor gekozen de integriteit van deze objecten niet te verstoren en enkel een conserverende behandeling uit te voeren. Zo kan bij latere ingrepen en door middel van nog meer geavanceerde analyse methoden aanvullend onderzoek worden uitgevoerd om de historische gegevens te vervolledigen en te verfijnen. Het behoud van deze schedels is nu een evidentie geworden. Hun opstelling in daartoe speciaal geconstrueerde kasten in de kooromgang van de kathedraal plaatst ze terug in de religieuze context waaruit ze ontstaan zijn al heeft de devotie tot de relieken van de heiligen nu eerder plaats gemaakt voor een eerbiedige benadering vanuit de zorg voor het behoud van deze fragiele historische objecten.

Eveneens in het Maasland bevindt zich een groep beelden toegeschreven aan de zogenaamde Meester van Elsloo. Het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium diende bij het Belgische Wetenschapsbeleid een aanvraag in om een internationaal wetenschappelijk onderzoeksproject op deze beelden uit te voeren. Bij gebrek aan concrete verwijzingen naar bestellingen of andere documenten nopens hun oorsprong, werd gezocht naar het "sporen van het DNA" van de onbekende meester uitgaande van een materiaaltechnisch en kunsthistorisch onderzoek, aangevuld met dendrochronologische analyses en analyses van de polychromie. Het onderzoek kon gevoerd worden op basis van de fotografische inventaris die het departement documentatie van het KIK in de loop van de jaren heeft opgesteld en aangevuld. In eerste instantie werd gepoogd een patroon te herkennen in de werkbanksproten die in de basis en op de bovenzijde van de beelden aanwezig zijn. Wat voor andere meesters,⁵ wel mogelijk was gebleken, namelijk uit de werkbanksproten afleiden dat meerdere beelden op eenzelfde werkbank waren gemaakt, gaf hier geen duidelijk resultaat. Het dendrochronologisch onderzoek, uitgevoerd op een twintigtal beelden, leverde meer op. Niet alleen was een datering op basis van de jaarringen mogelijk maar ook gaf deze analyse een aanwijzing naar de herkomst van het hout en zelfs de groeiwijze van de bomen. In tegenstelling tot de panelen van de Vlaamse Primitieven of de Antwerpse retabels bleek het basismateriaal niet ingevoerd uit het Balticum maar was het uit de Maasstreek zelf afkomstig. Andere resultaten waren minstens even interessant. Dat in een groep van apostelen twee kleine beeldjes uit eenzelfde boom werden gekapt is op zich niet verwonderlijk; dat dit ook het geval was voor twee beelden die op enkele kilometers afstand maar in een andere kerk worden bewaard, evenmin, maar dat ook een gelijkaardige link kon worden gelegd tussen een groep uit Neeroeteren en een ensemble uit het Duitse Siersdorf aan de overkant van de Maas leverde het materiële bewijs van een stelling die voorheen enkel op basis van stilistische analyse was geuit. Een gedetailleerde waarneming van de beelden gaf ook een dieper inzicht in de wijze waarop de beeldhouwers te werk zijn gegaan. Zo toont de basis van een Sint-Anna te Drieën een boomstronk met twee kernen die zich naast elkaar vertakken en waarin de buiging van de figuren werd uitgewerkt. De vele onder-

⁵ Zie *Op de drempel van een nieuwe tijd: de Maastrichtse beeldsnijder Jan van Steffeswert (voor 1470-na 1525)* (tent. cat.), Maastricht, 2000.

Afb. 3 – Hasselt, Kathedraal Sint-Kwintinus. Vijf relikschedels van de Cisterciënzerinnenabdij van Herkenrode, na behandeling © KIK-IRPA, Brussel.

zoeksresultaten van materiaal-technische aard bieden het kunsthistorisch en historisch onderzoek interessante data die moeten ingepast worden in het stijlkritisch en het bronnenonderzoek. Dankzij een dergelijk grootschalig onderzoek kon ook een rangorde van de kwaliteitsvolle beelden die dringend behandeling nodig hebben, worden opgesteld. Maar het KIK beperkt zijn onderzoek niet enkel tot roerend erfgoed. Ook architecten, bouwhistorici en monumentzorgers wenden zich met hun vragen tot de instelling. Zij laten niet alleen materialen en technieken analyseren maar vragen ook onderzoek naar duurzame producten en technieken die de conservering en de stabiliteit van monumenten of sites op lange termijn kunnen verzekeren.

De Maagdentoren van Zichem, opgetrokken in Diestiaanse ijzerzandsteen, is in gevaar. Het monument heeft te kampen met oppervlaktemateriaalverlies en een sterke verzanding waardoor het noodzakelijk wordt elementen te vervangen. Op vraag van de Afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond en Natuurlijke Rijksdommen, en in samenwerking met het Wetenschappelijk en Technisch Centrum voor het Bouwbedrijf en de geologische dienst van België werd aan onze instelling de opdracht toevertrouwd de geologische en materiaal-technische studie uit te voeren van de gelichte boorkernen en tevens na te gaan in hoeverre de Diestiaanse ijzerzandsteen, die in oorsprong het basismateriaal voor de toren heeft geleverd, ook opnieuw kan gebruikt worden als materiaal om het behoud op termijn te verzekeren. Hierbij was het belangrijk om weten in hoeverre er nog bruikbare ijzerzandsteenbanken met voldoende reserves aanwezig zijn die voor een efficiënte conserverende behandeling voor de verweerde ijzerzandsteen kunnen worden aangewend. Het team scheikundigen en ingenieurs van de cel monumenten van de Laboratoria hebben een unieke expertise in dit domein opgebouwd die wordt ingezet voor grote restauratiedossiers van belangrijke monumenten evenals ondergrondse archeologische sites.

De kleine greep uit recente voorbeelden wil aantonen dat de wetenschap het beleid de nodige instrumenten kan aanreiken tot een betere kennis van het cultureel erfgoed en

zo kan bijdragen tot een beter behoud er van en tot het uitwerken van maatregelen van preventieve en actieve conservatie. Het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium wil een actieve partner zijn in dit onderzoek⁶ van het cultureel erfgoed waarvoor ons land van oudsher gekend is.

⁶ De resultaten van dit onderzoek worden gebundeld onder de vorm van artikels in het Bulletin van het KIK en onder de vorm van monografieën en akten van colloquia in de reeks Scientia Artis.

De Koninklijke Commissie voor Geschiedenis en de ontsluiting van bronnen

Gustaaf Janssens

De Koninklijke Commissie voor Geschiedenis is opgericht bij koninklijk besluit van 22 juli 1834 en heeft van bij het begin van haar bestaan een dubbele opdracht: 1° op een wetenschappelijk verantwoorde manier onuitgegeven bronnen publiceren; 2° werkinstrumenten ontwikkelen om het historisch onderzoek te ondersteunen en te bevorderen. Het organiek reglement van de Commissie van 1 april 1976 formuleert de opdracht als volgt: "de schriftelijke bronnen met betrekking tot de geschiedenis van België opsporen, registreren, uitgeven en onderzoeken, kritische studies over deze bronnen publiceren en werkinstrumenten aan historici ter beschikking te stellen". Op die manier wil de Commissie het historisch onderzoek stimuleren en oriënteren. Zij wil dit onderzoek ook inspireren, door de historische wereld attent te maken op bronnen die eventueel kunnen leiden tot het bewandelen van nieuwe paden. De aanwezigheid in de Commissie van universiteitsprofessoren en archivariissen heeft er steeds voor een vruchtbare kruisbestuiving gezorgd.

Het werkterrein van de historici is sinds 1834 uiteraard verschoven en geëvolueerd. Deze verschuivingen, en ook de introductie van nieuwe technologieën op het gebied van het beheer en het ter beschikking stellen van informatie – dus ook betreffende publicatie van bronnen –, hebben de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis niet onberoerd gelaten. Zij zijn aantoonbaar aanwezig in haar werking.

Wat volgt is geen overzicht van de werking of van de verwezenlijkingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis. Ik verwijs hiervoor naar de jaarverslagen die in de *Handelingen* van de Commissie verschijnen en naar de jubileumuitgaven die de Commissie ter gelegenheid van haar 100ste, haar 150ste en haar 175ste verjaardagen heeft gepubliceerd. Over de werkzaamheden tussen 1985 en 2009 bracht confrater Claude Bruneel overigens in 2009 een uitstekend overzicht bijdrage in de 175ste jaargang van de *Handelingen*.

Wat volgt zijn enkele krachtlijnen van de huidige werking van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis op het gebied van de ontsluiting van bronnen.

Vooraleer daar op in te gaan, maak ik graag enkele voorafgaandelijke kanttekeningen.

Eerst en vooral iets over de "menschkracht". In tegenstelling tot vergelijkbare buitenlandse instellingen heeft de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis geen vaste en betaalde staf van medewerkers in dienst. Er zijn enkel de commissieleden zelf, er is één deeltijdse administratieve secretaris en er zijn enkele contractuele projectmedewerkers. De commissieleden begeleiden alle publicaties van de Commissie. Sommige coördineren projecten, andere zijn als auteur actief bij het editiewerk betrokken. De zestien commissie-

leden (8 Nederlandstalige en 8 Franstalige als vaste leden en momenteel 6 ereleden) bestrijken samen zo goed als het hele spectrum van het historisch onderzoek en dit voor de periode gaande van de Middeleeuwen tot en met de 20ste eeuw. Door hun professionele contacten zijn goed geplaatst om voor de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis als dynamisch netwerk te fungeren.

Een tweede bemerking betreft de relatieve onbekendheid van de Commissie. Het is een feit dat de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis door het grote publiek en zelfs door vakhistorici niet goed gekend is. Vragen als "bestaat die Commissie echt nog altijd?" of "Waar zijn jullie mee bezig?" of ook nog "Is dat niet echt uit de tijd, bronnen uitgeven?" bewijzen dat het werk, het werkterrein en de "producten" van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis te weinig bekend zijn. Los van deze uiteenzetting wil ik dan ook graag en uitdrukkelijk voor meer informatie verwijzen naar de webstek van de Commissie: www.kcgeschiedenis.be.

Werkinstrumenten publiceren

Hoewel het uitgeven van teksten tot de beginjaren van de Commissie teruggaat en één van haar meest bekende kerntaken is, wil ik eerst stilstaan bij de werkinstrumenten die de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis uitgeeft.

Het meest recente door de Commissie uitgebrachte werkinstrument is de indrukwekkende publicatie (1629 bladzijden!) *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België 19de-21ste eeuw*, in 2009 verschenen onder redactie van Patricia Van den Eeckhout en Guy Vanthemsche. Dit repertorium bespreekt zo goed als alle openbare en private archiefvormers en het door hen gevormde archief voor zover zij op het grondgebied van het huidige België werkzaam waren en zijn. En dit voor een periode vanaf de laatste jaren van de 18de eeuw tot het begin van de 21ste eeuw. Een bijgewerkte Franse versie van dit werk is momenteel in voorbereiding. Het geheel is systematisch ingedeeld en geeft voor elke archiefvormende instellingen een beknopte geschiedenis, een overzicht van het gevormd archief, een overzicht van de publicaties en een bibliografie.

Een "klassiek werkinstrument" is de in 1991 verzorgde herdruk van de *Chronologie van de Middeleeuwen en de Moderne Tijden in de Nederlanden* van E.I. Strubbe en L. Voet (oorspronkelijk verschenen bij Standaard Boekhandel in 1961). Uit ervaring weet ik dat dit handboek niet enkel voor mediëvisten of voor modernisten nuttig is.

Sinds de 19de eeuw bevordert de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis de exploitatie van in het buitenland bewaarde bronnen betreffende de geschiedenis van België en van de Oude Nederlanden. Er zijn rapporten over zendingen naar buitenlandse archieven in de *Handelingen* opgenomen en er verschenen repertoria onder de vorm van aparte volumes.

Ik memoreer hier de "Guide des documents relatifs à l'histoire de Belgique conservé dans les archives des institutions publiques de Moscou (1778-1940)", van de hand van A.S. Namazova, opgenomen in de *Handelingen*, 171 (2005), pp. 273-370. In een verder verleden verschenen de publicaties van J. Laenen (1924), van H. Laurent (1933) en van J. Ruwet (1956) betreffende archieven en bibliotheken te Wenen. Er waren die van L. Van der Essen over het Farnesiaans archief te Parma (1913), van A. Cauchie en L. Van der Essen (1911) en van Michel Dierickx – in de *Handelingen*, 112 (1947), p. 111-126 – over het Farnesiaans archief te Napels, en van dezelfde Michel Dierickx over archief bewaard in Besançon, Rome, Madrid, het Escorial en Simancas – in de *Handelingen*, 113 (1948), p. 71-94. Inzake prospectie in Spanje en in het Archivo General de Simancas is er vooral het werk dat Maurice Van Durme heeft verricht. Ik vermeld hier zowel zijn ver-

slagen – in de *Handelingen*, 127 (1961), p. xxxix-lxxxiv en 129 (1963), p. cxix-cclxxxvii – als zijn volumes getiteld *Les Archives générales de Simancas et l'histoire de la Belgique (IXe – XIXe siècles)* (vier delen in vijf volumes, 1964-1990).

Deze overzichten betreffen het ancien regime, maar ook over meer recente periodes zijn er soortgelijke overzichten. Ik denk de rapporten van Jean Stengers over archieven te Londen (*Handelingen*, 119 (1954), p. 139-174; 121 (1956), p. 71-80 en 124 (1959), p. 95-114), en aan de verslagen van mevr. J. Tits-Dieuaide (*Handelingen*, 124 (1960), p. 123-196), van Juul Verhelst (*Handelingen*, 133 (1969), p. 1-70) en van René Leboutte (*Handelingen*, 144 (1980), p. 31-67) over archieven in Parijs. Het was overigens Jean Stengers die in 1954 aan de Commissie een dwingende aanbeveling deed om bronnen betreffende de hedendaagse geschiedenis uit te geven (*Handelingen*, 119 (1954), p. 27-34).

De rapporten en repertoria zijn een bruikbaar richtsnoer en zij hebben hun nut bewezen. Het kenbaar maken van wat buitenlandse archieven met betrekking tot België en de Oude Nederlanden bezitten, is nog altijd een aandachtspunt voor de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis. Over de te Wenen bewaarde diplomatieke correspondentie tussen Wenen en Brussel voor de jaren 1753-1773 verscheen in 2010 en 2011 van de hand van Dirk Leyder en Catherine Thomas een lijvig repertorium (8 volumes) in samenwerking met het Algemeen Rijksarchief. Het is de bedoeling dat dit repertorium gekoppeld aan de nu op microfilm beschikbare kopieën van de stukken onder de vorm van een geïntegreerde en via het internet raadpleegbare databank zal worden aangeboden.

Het internet en de toepassingen van de moderne informaticatechnologie maken al een hele tijd lang deel uit van het instrumentarium van de hedendaagse wetenschapper. Dit leidde ook bij de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis tot het maken van een andere soort werkinstrumenten dan de enkel op papier bestaande publicaties.

Een eerste realisatie van deze aard was de *Thesaurus Diplomaticus*, ook de 'Nieuwe Wauters' genoemd, een repertorium van alle in de Nederlanden tussen 640 en 1200 opgemaakte Latijnse oorkonden. Het was een samenwerkingsverband met Cetedoc in Louvain-la-Neuve, het Comité belge du dictionnaire latin médiéval en de uitgeverij Brepols en startte in het midden van de jaren 1980. Het resultaat was de CD-Rom *Thesaurus Diplomaticus* die in 1997 werd gemaakt. Meer hierover vindt men in een bijdrage van Philippe Demonty in de bundel *La diplomatie urbaine en Europe au Moyen Âge* (red. W. Prevenier & Th. De Hemptinne), Leuven, 2000, p. 123-132.

Momenteel werkt de Commissie aan de aanvulling en de voortzetting en de van dit project voor de jaren 1200 tot 1250 onder de naam "Diplomata Belgica".

Daarnaast is er het elektronisch en on line raadpleegbaar repertorium "Narrative Sources", een samenwerkingsproject met de Universiteit Gent, de KULeuven en de Rijksuniversiteit Groningen dat een kritisch repertorium brengt van alle Middeleeuwse verhalende bronnen uit de Nederlanden geschreven tussen ca. 600 en ca. 1500. Een eerste versie van dit repertorium kwam in januari 1997 vrij raadpleegbaar op het internet. Het systeem werd verder ontwikkeld en dankzij een netwerk van geautoriseerde en gecontroleerde medewerkers wordt het repertorium steeds bijgewerkt en aangevuld.

Het is de bedoeling om in de toekomst de gegevens uit de "Diplomata Belgica" en de *Thesaurus Diplomaticus* samen doorzoekbaar te maken en online beschikbaar te stellen. In de *Thesaurus Diplomaticus* en dus ook in de "Diplomata Belgica" worden de opgenomen stukken niet enkel gerepertorieerd. Zij worden ook getranscribeerd en er wordt een fotografische reproductie gegeven.

Een goede inleiding over de projecten "Narrative Sources" en "Diplomata Belgica" verscheen van de hand van Jeroen Deploige, Bert Callens, Philippe Demonty en Guy De Tré in de *Handelingen*, 176 (2010; afl. 1), p. 151-166.

Teksten uitgeven

Heeft teksten uitgeven vandaag nog zin ? Deze vraag was een goede zestien jaar geleden even de aanleiding tot een kleine polemiek tussen twee Vlaamse archivariissen. Het daarbij speciaal over de vraag of een archivaris zich met het uitgeven van teksten dient bezig te houden in het licht van zijn taak die er in bestaat archief te bewaren, te ordenen en raadpleegbaar te maken. De meest extreme vorm van raadpleegbaar maken van archiefstukken zou dan bestaan in het integraal uitgeven van de teksten. Ik denk dat de meeste collega's-archivariissen het eens zijn over het feit dat dit niet de taak van de archivaris is. Hij/zij heeft momenteel wel andere dingen te doen, zeggen de archivariissen, en dat onderschrijf ik als archivaris volmondig. De archivaris doet er dus best aan om de archieven die hem/haar zijn toevertrouwd te ontsluiten via o.a. inventarissen. En toch, archivariissen verzorgen af en toe een tekstuitgave, al dan niet aan de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis. Zij doen dat uit belangstelling en in onze vrije tijd.

Moet men alles uitgeven ? Zeker niet. Er moeten er keuzes worden gemaakt. Die keuzes worden enerzijds bepaald door vele jaren geleden genomen beslissingen zoals het uitgeven van de akten van de vorsten van de voormalige vorstendommen die zich op het grondgebied van het huidige België uitstrekten, anderzijds door nieuw gestelde vragen die voortkomen uit nieuwe onderzoeksterreinen binnen de geschiedeniswetenschap. Ik denk hier aan diplomatieke briefwisseling uit de 20ste eeuw, aan egodocumenten met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog, aan briefwisseling tussen wetenschappers, Het gaat dus om bronnen die in meerdere opzichten uniek en exemplarisch zijn, het lokale belang overschrijden en die door ze met wetenschappelijke en contextuele situering kritisch uit te geven onmiddellijk voor verder onderzoek beschikbaar zijn. Dat hierbij keuze worden gemaakt is evident. Elke editie die aan de Koninklijke Commissie wordt aangeboden moet bovendien geredigeerd zijn volgens de editierichtlijnen van de Commissie. Zowel de tekstuitgave als de inleidende studie wordt door vier commissieleden gelezen en van commentaar voorzien. Deze commentaar wordt vervolgens aan de auteur bezorgd, die er dan rekening mee dient te houden. Wanneer het manuscript gereviseerd terugkomt, kan het naar de drukker. De Commissie geeft er zich rekening van dat dit geen snelle werkwijze is. De geschetste procedure is echter nodig om de kwaliteit te bewaken. Teksten transcriberen kan iedereen die lezen en schrijven kan. Teksten kritisch uitgeven vergt kennis, inzicht en wetenschappelijke scholing.

Blijft de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis vasthouden aan teksteditie in gedrukte vorm ? Hierop is het antwoord: "Neen". De Commissie heeft al enkele jaren ervaring met publicatie van bronnen in elektronische vorm. Dit is het geval voor de verslagen van het Bureau en van de Algemene Raad van de Belgische Werkliedenpartij voor de jaren 1892-1940. Deze editie, een resultaat van een samenwerking tussen de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis en het Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, is raadpleegbaar via de webpagina's van deze instelling (www.amsab.be) en van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis (www.kcgeschiedenis.be). Omdat zulke integrale fotografische reproductie van deze reeks documenten niet zonder contextinformatie kan, publiceerde Michel Vermote in de *Handelingen* 177 (2011) van de KCG zowel een historiek als een duiding van de uitgegeven bron. Het project 'Verslagen van het Bureau en van de Algemene Raad van de Belgische Werkliedenpartij 1892-1940' was voor de KCG een eerste toepassing van het on-line zetten van een archivalische reeks. Er zullen nog andere projecten volgen: de briefwisseling Brussel-Wenen voor de jaren 1740-1790, bij voorbeeld.

Een blijvende zorg in dit verband is de noodzaak van een goede contextuele en inleidende studie van de niet op papier uitgegeven bron of reeks bronnen. Al te vaak krijgt de onderzoeker enkel een tekst te zien en ontbreekt elke vorm van verdere contextuele informatie, dat terwijl archief steeds informatie in context is. Als archivaris ben ik er dan ook van overtuigd dat het digitaal ontsluiten van archief, ja zelfs tot op het stukniveau, de archivaris niet ontslaat van het maken van een klassieke gestructureerde inventaris, zodat het stuk in zijn dossier en het dossier binnen het handelingen van de archiefvormer kan worden gesitueerd. Ik zou dan ook durven zeggen dat er in een archief geen "losse stukken" bestaan, maar dat men er enkel contextgebonden informatie vindt die de neerslag is van handelingen van een archiefvormer. Het is die context die bij tekstuitgave – en dus ook bij een uitgave van gedigitaliseerde stukken – niet verloren mag gaan. Die kwaliteit wil de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis voor al haar edities bewaken.

In de schoot van het internationaal samenwerkingsverband "Porta Historica" – waaraan de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis participeert en waarover verder meer – werden in 2008 criteria betreffende de kwaliteit van elektronische bronnenuitgave vastgelegd. De tekst is op de webstek van "Porta Historica" raadpleegbaar (<http://www.portahistorica.eu>)

Samenwerkingsverbanden

De Koninklijke Commissie voor Geschiedenis is een partner in een aantal samenwerkingsverbanden. Op internationaal niveau is er sinds 1996 participatie aan de "Monumenta palaeographica Medii aevi" en sinds 2006 aan "Porta Historica" (sinds 2006).

"Porta Historica" is een internationaal contactforum voor instellingen die zich met tekstuitgaven bezig houden elkaar ontmoeten, ervaringen uitwisselen en ontmoetingen organiseren. Ook de projecten "Narrative Sources" en "Diplomata Belgica" zijn samenwerkingsverbanden met partners uit België, Nederland en met medewerking uit Frankrijk (Archives départementales du Nord te Rijsel).

Een ander project, van korte termijn, is het al genoemde project van de correspondentie Wenen-Brussel. Hier gebeurt de samenwerking met het Algemeen Rijksarchief.

Een laatste project is het project "Bibliografie van de Geschiedenis van België", in samenwerking met het *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en geschiedenis – Revue belge de Philologie et d'Histoire* en het Algemeen Rijksarchief. Met dit initiatief wil de Commissie samen met genoemde partners er voor zorgen dat het in 1953 begonnen project een nieuwe impuls krijgt en kan worden voortgezet. Deze bibliografie zal ook digitaal worden aangeboden.

Colloquia organiseren

Ter gelegenheid van de 175ste verjaardag van de Commissie werden twee colloquia georganiseerd die nauw aansluiten bij de opdrachten van de Commissie. Het betrof respectievelijk het colloquium: "Digital edition of Sources in Europe: achievements, problems and prospects" (Brussel, Algemeen Rijksarchief, 24 september 2009 – de bijdragen verschenen in de *Handelingen*, 176 (2010; afl. 1), p. 55-166) en het colloquium "Vorstelijke kanselarijen en Scriptoria in de Lage Landen 10de-15de eeuw" (Brussel, Paleis der Academiën, 11 en 12 december 2009 – de bijdragen verschenen in de *Handelingen*, 176 (2010; afl. 2), p. 5-481).

Bronnenpublicaties aanmoedigen

De Koninklijke Commissie voor Geschiedenis is er van overtuigd dat (jonge) vorsers moeten aangemoedigd worden om op een wetenschappelijke wijze teksten uit te geven. Daartoe riep zij twee prijzen in het leven.

Een eerste prijs is de tweejaarlijkse Prijs Bryce & Mary Lyon, een prijs genoemd naar de Amerikaanse historicus Bryce Lyon (1920-2007), professor emeritus van de Brown University (USA), en diens echtgenote die aan de Commissie een som ter beschikking stelden voor het toekennen van een tweejaarlijkse prijs. Met deze prijs bekroont de Commissie sinds 2004 de jongste auteur, maximum dertig jaar oud, van een tekstuitgave in de *Handelingen* of in de collecties van de Commissie, verschenen in de loop van de twee jaren voorafgaand aan de prijsuitreiking.

Daarnaast creëerde de Commissie in 2009, ter gelegenheid van haar 175ste verjaardag, een tweejaarlijkse Prijs Henri Pirenne. Deze prijs is bestemd voor de auteur of auteurs van een belangrijke en exemplarische teksteditie op het gebied van de Belgische geschiedenis. De prijs wordt om de twee jaar uitgereikt. Auteurs die menen in aanmerking te komen, dienen zich kandidaat te stellen. De ingediende tekstedities worden door een door de Commissie samengestelde jury beoordeeld. Na kennisname van het rapport van de jury beslist de Commissie over het toekennen van de prijs.

Besluit

De Koninklijke Commissie voor Geschiedenis levert een belangrijke bijdrage tot het repertoriëren en toegankelijk maken van het geschreven erfgoed. Dat doet zij door bronnen uit te geven en door het publiceren van. In beide gevallen doet de Commissie een inspanning om het resultaat van haar werkzaamheden zowel op papier als digitaal en online ter beschikking te stellen. De keuze van het medium hangt af van de aard van het werkinstrument en van de uit te geven bronnen. Daarnaast stimuleert zij onderzoek en participeert zij aan de internationale discussie betreffende de vervulling van haar kerntaken.

STAM: de geschiedenis van een stad in beeld

Wout De Vuyst

Van bij de oprichting van de Gentse erfgoedcel in 2000 vormde de voorbereiding van een nieuw stadsmuseum een belangrijk onderdeel van onze werking. We konden hierbij voortbouwen op een beweging die in 1997 gestart was na de beslissing om de werking van het Bijlokemuseum op een laag pitje te zetten. De directeurs van de stedelijke musea hebben toen het initiatief genomen om een nieuwe invulling voor het museum te zoeken. Samen organiseerden ze er tentoonstellingen waarbij ook andere instellingen en diensten, zoals het stadsarchief, monumentenzorg en archeologie, betrokken raakten. Er was dus al een geest van samenwerking gegroeid waarop we verder konden bouwen.

Als erfgoedcel hebben we parallel met de voorbereiding van het museum verschillende projecten georganiseerd in en over de stad. Dit liet ons toe om te experimenteren en te zoeken naar manieren om het Gentse erfgoed en het achterliggende verhaal naar een publiek te brengen. We leerden er de Gentse instellingen en collecties beter door kennen en het zorgde er tevens voor dat ons netwerk stapsgewijs werd uitgebreid.

Bij sommige projecten lag de klemtoon eerder op het evenementiële karakter, bij andere konden we iets dieper graven. Zo kozen we enkele keren drukke locaties om een breed publiek te bereiken, zoals het Sint-Pietersstation voor een project rond reizen en reizigers. Natuurlijk gaf dit beperkingen in wat we konden tonen en vertellen. Bij het project in de Veldstraat hadden we gelukkig de mogelijkheid om wel een beperkt aantal originele documenten te tonen en zo de collectie Vliegende Bladen van de Universiteitsbibliotheek in de kijker te plaatsen. Het verhaal van de winkelstraat kwam aan bod in het bijhorende boek. Voor onze publicaties deden we regelmatig een beroep op onderzoekers van verschillende universiteiten.

Dit voortraject als erfgoedcel was zeer belangrijk voor het succes van het stadsmuseum. De ervaringen die we in deze periode hebben opgedaan en de contacten die tot stand kwamen betekenden een meerwaarde bij de realisatie van het museum. We hadden de luxe dat er een enorm potentieel was dat we konden aanboren.

In tegenstelling tot in het oude museum vormde de interessante maar zeer heterogene collectie niet meer het uitgangspunt van het nieuwe museumcircuit, maar wel een verhaallijn, het 'verhaal van Gent'. Het einddoel bleef natuurlijk wel een museale opstelling met naast multimedia toch zoveel mogelijk authentieke objecten.

Uit publieksonderzoek bleek dat er bij heel wat potentiële doelgroepen nood was aan een houvast en dat een 'klassiek' chronologisch circuit hiervoor de beste oplossing was. Het was immers de bedoeling om een breder publiek aan te spreken en dus niet alleen mensen die al een grondige kennis hebben van de Gentse geschiedenis.

Een chronologisch verhaal blijkt inderdaad zeer toegankelijk te zijn, maar is moeilijker te realiseren dan een thematische opstelling. Aangezien we de continuïteit belangrijk vonden, kozen we ervoor om het chronologisch verhaal te laten lopen vanaf de oudste sporen van menselijke aanwezigheid in de regio Gent tot het hedendaagse Gent. Voor de inhoudelijke uitwerking van de verschillende onderdelen van het verhaal konden we gelukkig een beroep doen op de medewerking van een hele reeks diensten en specialisten (archeologen, (kunst)historici, stedenbouwkundigen ...). Hieruit werd een verhaallijn gedistilleerd die dan vertaald moest worden naar een museumopstelling i.s.m. het bureau Tijdsbeeld – Pièce Montée. Voor bepaalde periodes was er zeer weinig materiaal beschikbaar en beperkte de kennis zich vooral tot hypothesen. Voor andere periodes was er dan weer een overvloed aan informatie en objecten. Het was dus zoeken om tot een evenwichtig verhaal te komen, een evenwicht tussen de verschillende periodes, maar ook een evenwicht tussen een laagdrempelige maar toch voldoende gelaagde opstelling. Dit bracht soms moeilijke keuzes met zich mee. Als erfgoedcel speelden we een bemiddelende en coördinerende rol. Hierbij hebben we gepoogd om steeds het concept te bewaken en zo weinig mogelijk compromissen te sluiten.

Men zegt dat kiezen verliezen is – en voor bepaalde aspecten klopt dit zeker – maar achteraf bekeken hebben we ook veel gewonnen door zo consequent mogelijk vast te houden aan onze keuzes. We hebben als museum een duidelijker profiel gekregen en zijn er zowel in geslaagd om een 'nieuw' publiek aan te spreken dat niet (of niet vaak) naar musea gaat als het meer gespecialiseerde publiek. Door het succes van het museum hebben we nu ook een draagvlak gecreëerd om de museumwerking verder uit te bouwen en te investeren in het collectiebeheer en in onderzoek

De realisatie van het permanent circuit vormt dus niet het eindpunt van het verhaal dat we brengen. Door middel van tentoonstellingen, publicaties en projecten diepen we bepaalde aspecten van het verhaal van Gent verder uit, maar trekken het anderzijds soms ook open door het ruimere thema van stedelijkheid als uitgangspunt te nemen. Hiervoor blijven we samenwerken met partners die betrokken waren bij de realisatie van het museumcircuit of bij andere projecten, o.m. verschillende vakgroepen van de Universiteit Gent maar ook de Gentse hogescholen. Voor alle partijen bieden deze samenwerkingen voordelen. Het geeft ons als museum de mogelijkheid om tentoonstellingen te brengen op basis van nieuw onderzoek en over zeer uiteenlopende onderwerpen. Anderzijds kan de universiteit of hogeschool door de samenwerking met het stadsmuseum een mooier eindproduct realiseren en een breder publiek bereiken. Gelukkig zien meer en meer partners de voordelen van samenwerking. We kunnen dus alleen maar een pleidooi houden om de krachten te bundelen en nog meer samen te werken.

Publieksdebat

Karel Velle: Uit het statement van Nico Wouters heb ik genoteerd dat het instituut Publieksgeschiedenis nog heel wat opportuniteiten moet grijpen en dat Publieksgeschiedenis een mogelijk alternatief kan zijn om schotten te vermijden tussen historici en erfgoedprofessionals en –werkers. Jan de Maeyer had het eerder deze namiddag over bruggen en het onderhoud van bruggen. Misschien kan inderdaad Publieksgeschiedenis een instrument worden dat we moeten koesteren en promoten.

Geachte collega's, ik zou op de eerste plaats namens VIGES de vijftien sprekers van deze namiddag willen danken voor hun grote inzet die zij hebben betoond, o.m. bij de voorbereiding van hun teksten en ik kijk uiteraard uit naar de publicatie van al dit fraais. Ik zou ook u willen bedanken voor uw aanwezigheid en ik zou u graag onmiddellijk het woord willen geven. We hebben deze namiddag ongelooflijk veel thema's, ideeën, concepten, nieuwe gedachten en overwegingen aangereikt gekregen. Ik denk dat er beslist thema's zijn waarover u toch minstens nog een vraag zou willen stellen, hetzij aan de sprekers van de eerste groep, hetzij aan de sprekers van de tweede groep, hetzij aan uw collega die naast u zit, ga uw gang.

Noël Geirnaert: Mijn vraag is misschien nogal detaillistisch, maar die nota, de zogenaamde nota culturele erfgoedwerking-geschiedschrijving: ik zou willen vragen wat het statuut is van die nota, vooral in functie van het volgende: ik ben lid van de Strategische Adviesraad voor Cultuur, deelraad Kunsten en Erfgoed, die normaal over beleidsnota's moet adviseren en ik moet zeggen, die nota is nog niet op de agenda van onze raad gekomen. Dus ik zou graag willen weten wat het statuut is van die nota.

Karel Velle: Mag ik de auteur van de nota uitnodigen om zich te outen ?

Wouter Brauns: Ik ben Wouter Brauns, agentschap Kunst en Erfgoed, en ik ben de auteur, maar ik heb de voorzet gedaan voor de nota, maar uiteraard is daar op teruggekoppeld en is er wel degelijk inspraak geweest. Ik denk dat vandaag wel blijkt dat de nota zijn doel een beetje voorbijschiet, vrees ik, want het was helemaal niet de bedoeling de indruk te wekken die vandaag blijkbaar naar voren komt, opdat wij de schotten zouden willen opblazen... maar misschien moet ik eerst een algemene toelichting geven.

Noël Geirnaert: Mijn vraag is simpel: wat is het statuut ?

Wouter Brauns: Het statuut van de nota is een toelichting bij het cultureel erfgoeddecreet en het is niet de bedoeling iets toe te voegen aan het cultureel erfgoeddecreet. Er is een handleiding bij het cultureel erfgoeddecreet, die is officieel, maar de toelichting is eigenlijk gewoon een verduidelijking en het is niet de bedoeling daar iets in te schrijven dat nieuw is. Het is dus niet de bedoeling daarin een nieuwe beleidslijn uit te zetten.

Karel Velle: Dus een parafrasering van het cultureel erfgoeddecreet.

Wouter Brauns: Ja, uit discussies blijkt vaak dat het onduidelijk is waar culturele erfgoedwerking eindigt en waar geschiedschrijving, die niet meer culturele erfgoedwerking is, begint.

Karel Velle: Maar wanneer een archivaris vraagt naar het statuut dan betekent dat, denk ik Noël, dat wij vragen naar: is dit gevalideerd door een politieke overheid of een administratieve overheid.

Wouter Brauns: Nee, dit is net zoals een handleiding bij een decreet, het is een tekst die ter toelichting geschreven wordt.

Karel Velle: Door een ambtenaar van het...

Wouter Brauns: Door het agentschap eigenlijk.

Karel Velle: Door het agentschap, dus gevalideerd door het diensthoofd van het agentschap.

Wouter Brauns: Het is hoe wij de regelgeving interpreteren.

Karel Velle: Is dat voldoende, Noël ? Wordt ongetwijfeld vervolgd. Dankjewel voor de toelichting.

Wouter Brauns: Misschien eerst toelichten. Eerst: het cultureel erfgoeddecreet algemeen is geen decreet over het cultureel erfgoed, zoals het suggereert, maar over culturele erfgoedwerking. Dus het gaat niet over de betekenisgeving aan het roerend en immaterieel erfgoed, maar wel over de zorg en de ontsluiting van dat erfgoed. Wij denken dat het een waardevolle term is omdat het gelijkaardige maar verschillende praktijken samenbrengt en netwerking kan bevorderen, bijvoorbeeld bij de collectiebeherende instellingen tussen musea, culturele archieven en erfgoedbibliotheken en ik wil heel even ingaan op de vraag of dat de nadruk heel sterk op publiekswerking ligt. Het is zo dat zorg en ontsluiting bij collectiebeherende organisaties geïnterpreteerd wordt volgens de zogenaamde vier basisfuncties, dat is verzamelen, behoud en beheer, wetenschappelijk onderzoek en publiekswerking. Publiekswerking is dus één van die vier basisfuncties. Het is dus zeker niet zo dat de exclusieve aandacht daarop ligt. Wetenschappelijk onderzoek is een heel belangrijke basisfunctie en de vertaling van dat wetenschappelijk onderzoek is natuurlijk wat de publiekswerking is. Wij zijn weldegelijk vragende partij bij dat wetenschappelijk onderzoek en dat de publiekswerking kritisch en identiteitsbevragend is, dus zeker niet enkel een positief verhaal vertelt en ook niet enkel positief-geladen erfgoed onder het licht brengt, zoals de Wereldoorlog I-musea en Kazerne Dossin bewijzen. Ik denk net dat in het Wereldoorlog I herdenkingsverhaal erfgoed en geschiedschrijving elkaar kunnen versterken eerder dan elkaar kunnen tegenwerken.

De bedoeling van de nota was vooral zeggen: geschiedschrijving kadert... binnen het decreet kadert het binnen een cultureel erfgoedwerking, maar die basisfunctie, wetenschappelijk onderzoek, is cultureel erfgoedwerking. Het is dus zeker niet zo dat we geschiedschrijving uit de cultureel erfgoedwerking houden.

Karel Velle: Dus we mogen noteren dat alles nog kan en the sky the limit is, Noël, dus dit komt goed. Zijn er nog vragen en opmerkingen ? Adriaan, een heel korte reactie ?

Adriaan Linters: Ik zou hier nog één ding aan willen toevoegen. Culturele erfgoedwerking wordt bij ons jammer genoeg alleen beschouwd voor roerend en immaterieel erf-

goed. Daarnaast is er het onroerend erfgoed, dat tot het Vlaamse Gewest [sic, n.v.d.r. het is de Vlaamse Gemeenschap die bevoegd is] behoort, dat een andere visie dikwijls heeft, en waar dat geen enkele coördinatie is qua opvatting, qua beheer en dergelijke meer. We moeten dus duidelijk zijn: wanneer we praten over die nota gaat het alleen over roerend erfgoed en immaterieel erfgoed. De visie binnen het onroerend erfgoed, monumenten en landschappen, die qua budget, qua impact op de maatschappij veel groter is, daar praat men niet over.

Karel Velle: Dank u. Vragen, opmerkingen, suggesties ? Er zijn voldoende thema's dacht ik. Onderzoek, opleiding en onderwijs, moeten de curricula niet aangepast worden na wat we vandaag gehoord hebben ? We hebben suggesties gehoord over continuïteit, financiering, evenwichten, stof genoeg zou ik zeggen voor de beleidsmakers om opnieuw in de pen te kruipen. Als u geen vragen meer heeft dan heb ik nog een vraag voor professor Frijhoff. U eindigde uw discours met: de historici en de erfgoedprofessionals zijn op elkaar aangewezen. Ik bleef een beetje op mijn honger zitten. Hoe moet het nu verder ? We zijn op elkaar aangewezen. Ik heb de indruk dat er een consensus is gegroeid vandaag dat er geen oorlogen moeten verwacht worden tussen historici en erfgoed specialisten, dat wij minder concurrenten zijn dan dat ik vermoed of gevreesd had, dat we eerder bondgenoten zijn. We zijn dus op elkaar aangewezen, ik denk dat dat de consensus is van vandaag. Hoe moet het nu verder ? Hoe moeten wij dat bondgenootschap organiseren ? Hoe organiseerden de Nederlanders het ?

Willem Frijhoff: U hebt de uitspraak (ik denk dat het van Savenije was) gehoord, dat bibliotheken niks met geschiedenis moeten doen, klopt dat, was het niet Savenije ? Precies. Zo is het, zo denken de Nederlanders, recht door zee, bot, geen gedoe, alleen maar beheren, dus van Nederlanders moet je niet zoveel verwachten op dit gebied. Maar misschien mag ik even verder terug, ik had de indruk van deze dag, dat er... eigenlijk wat het allerbelangrijkste is dat iedereen precies definieert wat ie precies onder erfgoed verstaat, want de term is heel duidelijk in twee heel verschillende zinnen gebruikt, als beschrijvende term, archiefonderzoek enzovoort, en als waarderende term. Nou denk ik even aan Bert De Munck is weg ? Jammer, ik mag dus niet meer met hem vechten, maar die gebruikte erfgoed heel duidelijk in een waarderende zin, dus dat heeft niks beschrijvends, alles is politiek in dat zicht. Nu, dat is dus niet mijn stelling. Mijn stelling is – en daarom geloof ik dus dat historici en erfgoedwerkers op elkaar zijn aangewezen – dat we dus op twee verschillende manieren met hetzelfde bezig zijn en dat we daar ik zou bijna zeggen ook een zekere verwantschap in hebben. Ik bedoel Marc Boone had het over zijn tijdschrift, daar in Brugge is het, geloof ik ? Oh, in Gent, sorry, nou ikzelf kom uit Gelderland, ik ben heel betrokken bij de regionale, maar ook de lokale geschiedenis van mijn geboortestad en daarin werk ik samen, we hebben net een historische atlas van de stad gemaakt die geschreven is door de historicus, ondergetekende, de conservator van het museum en de stadsarcheoloog, dat zijn twee erfgoedwerkers en een historicus. Wij hebben dat in perfecte samenwerking gedaan, maar wel met het idee: de historicus maakt het ontwerp, en die blijft kritisch over de manier waarop bijvoorbeeld de archeoloog met geschiedenis omgaat. Dat hebben we ook gedaan. De archeoloog had er namelijk heel precieze ideeën over, waar ik het voor het grote geheel mee eens ben, maar waar ik ook kritisch over ben, dan bewaak ik, zeg ik maar, de historische beeldvorming. Maar er is wel samenwerking en in dat opzicht moet het mij van het hart dat ik niet zo'n fanaat ben van publieksgeschiedenis, dat dreigt namelijk weer een tussenschot te worden tussen de geschiedenis en de erfgoed specialisten en ik zie dat al gebeuren in Nederland. Het is zelfs heel duidelijk aan de universiteit. Ik ben nu niet meer aan de Vrije Universiteit van Amsterdam, ik ben aan de Erasmusuniversiteit in Rotterdam, waar juist Kees Dillens en die andere publiekshistorici werken. Ik zie daar een aparte, nieuwe vorm van geschiedenis ontstaan die denkt dat ze een eigen epistemologie hebben, om het zo maar te zeggen (even geleerd), die anders is dan die van

de hardcore historici, daar ben ik het dus helemaal niet mee eens. Ik vind dat moet een tussenpartij blijven, die vertaalt en anders niet. Die gaan niet zelf geschiedenis schrijven, dat doen ze nu dus wel, maar op een manier waarvan ze denken: dat is voor het publiek. In dat opzicht ben ik het helemaal met Bert de Munck eens, want daar verzet hij zich namelijk tegen, dat is die identiteitspolitiek, daar ik ook niets van moet. Anderzijds vind ik ook, identiteit is geen vies woord. Dat doen namelijk de hardcore historici vaak: identiteit is een vies woord. Dat komt uit de politieke wereld. We hebben allemaal een identiteit. We zijn permanent bezig met de identiteitsvorming, ik vind, daar moet je dus open voor staan, dat je dat bent. Je bent een betrokken historicus die daarover nadenkt. En daar heb je dus ook die erfgoedwerkers voor nodig, want die maken, dat moet ik dus ook zeggen, die maken – veel beter dan ik als historicus kan – duidelijk wat de elementen zijn van dat identiteitsproces. U had het net over die oorkonden e.d., nou goed, ik ben ook als mediëvist ooit geschoold, helemaal in het begin, dus ik weet hoe moeilijk het is om te begrijpen waar het precies om gaat. Die stad waar ik net de geschiedenis van geschreven heb, die heeft een hypergecompliceerde beginpositie, want al vrijwel alle oorkonden van het begin zijn door professor Opperman indertijd voor vals verklaard, dus wij moeten de hele geschiedenis van die stad opnieuw schrijven, daarom zeg ik: ik zou het zelf allemaal veel genuanceerder zien en zeggen die samenwerking hebben we nodig, maar hoe precies, ik denk dat dat er helemaal van af hangt van hoe je je onderzoek opzet, wat de thematiek is, en met welke mensen je dan gaat samenwerken. Ik kan er geen algemeen verhaal voor geven.

Karel Velle: Uw collega De Munck mag dan wel weg zijn, maar misschien zou uw statement over publieksgeschiedenis als nieuw schot zou misschien een reactie kunnen uitlokken van Nico ? Nico, die publieksgeschiedenis dat is maar niks ? Ik parafraseer,...

Bruno de Wever: Ik weet niet of ik misschien beter iemand aanduid ?

Karel Velle: Publieksgeschiedenis, dat instituut staat onder druk.

Bruno de Wever: De laatste jaren word ik als de engelbewaarder van de publieksgeschiedenis gedefinieerd, dat is echt niet de bedoeling. Een nieuw schot ? Nee, absoluut niet. Het is gewoon denk ik, de aandacht binnen een academisch-historische opleiding voor de heel diverse vormen waarin geschiedenis in de maatschappij aanwezig is en dat je dus historici ook in hun opleiding elementen moet aanreiken over hoe geschiedenis bijvoorbeeld functioneert binnen een driedimensionale ruimte die een museum is, dat dat iets anders is, dat er andere technieken zijn, dat je met je klassieke academische opleiding toch een beetje tekort komt als je in die wereld wil stappen, daar dingen voor aanreiken, dat een documentaire anders functioneert dan een boek, dat soort van dingen, daar aandacht aan besteden binnen een historische opleiding lijkt mij vandaag gewoon noodzakelijk, dat is een. En ten tweede historici reeds tijdens hun opleiding effectief op het terrein sturen van de publieksgeschiedenis, dat zij stage kunnen lopen in erfgoedinstellingen, in musea, in media, waar ook aan publieksgeschiedenis gedaan wordt, lijkt me helemaal niet verkeerd, bovendien is het ook heel goed om hen de kans te geven al snel een job te vinden, dus tja laat ons de zaken niet op flessen trekken, dat is publieksgeschiedenis, het is helemaal geen nieuw wetenschapsdomein, het hoort volgens mij gewoon thuis binnen de academische opleiding, dat is al.

Karel Velle: dank u wel Bruno. Nog een laatste vraag ? Jan ?

Jan Roegiers: Niet direct een vraag maar een commentaar. Ik heb de indruk dat veel ongenoegen, dat we toch wel vandaag onder een zekere vorm hebben gehoord, eigenlijk te maken heeft met de link die er ligt tussen erfgoed en de erfgoedgemeenschap die

er achter ligt. Willem Frijhoff heeft heel terecht gezegd dat er geen erfgoed is zonder dat dat door een bepaalde gemeenschap als zodanig wordt ervaren en geïdentificeerd. Dus dat die Vlaamse administratie, die moet niet hebben van een Gentse erfgoedgemeenschap, die wil er alleen maar een zien op het grondgebied van het graafschap Vlaanderen, maar dan nog met weglating van de oude Flandre Gallicante waarschijnlijk, en we hebben anderzijds ook te maken met werelderfgoed van de UNESCO enzovoort. Ik denk dat het grote probleem er dus in zit dat vele mensen de term erfgoed en de achterliggende maar onuitgesproken term erfgoedgemeenschap alleen maar gaan zien als iets exclusiefs, iets dat de anderen uitsluit, terwijl dat je dat veel gemakkelijker kan voorstellen als een reeks concentrische cirkels, waar je de allerkleinste kan familiaal erfgoed zijn, en de allerbreedste is dan maar het werelderfgoed van de UNESCO, en iedereen is niet verplicht om in al die kringen zich te gaan thuis voelen enzovoort, maar als je er zo tegenaan kijkt, denk ik, dat veel van de tegenstellingen waar we vandaag mee te maken krijgen, eigenlijk valse problemen zijn.

Karel Velle: Dank u wel, Jan. Nog een korte reactie, Nico ?

Nico Wouters: Ik zal het heel kort houden. Publieksgeschiedenis was maar louter een soort vrijblijvende suggestie om een aantal (het hangt er ook van af hoe je die term invult enzovoort). Het essentiële van mijn statement was een beetje om te wijzen op het gevaar. Ik denk dat de laatste vijf, zes jaar de Vlaamse erfgoedsector heel sterk vanuit de praktijk is gegroeid, dat heel veel ontwikkelingen zoals samenwerking op het terrein tussen academici en erfgoedwerkers vaak ad hoc, projectmatig, door persoonlijke contacten, via goodwill, netwerken, in de praktijk gegroeid zijn, en dat heeft ook gewerkt tot nu, ik denk dat dat een heel goede ontwikkeling is, maar ik denk dat we nu op een punt zijn beland dat dat niet meer genoeg is. Dat is het essentiële van mijn statement. Ik denk dat er nu meer nodig is om dat in de toekomst beleidsmatig in te kaderen. Dat is mijn bedenking bij de nota ook.

Karel Velle: Wenst er nog iemand te reageren op de statement van professor Jan Roegiers ? De perceptie over de erfgoedgemeenschap zou een reden kunnen zijn van het negativisme of van de afwijkende of andere benaderingen van de sector. Ik weet niet of Marc daar wil of kan op reageren ?

Marc Jacobs: Ik denk dat vooral relativering belangrijk is. Ik heb in mijn verhaal overall proberen aanhalingstekens te zetten. Als we alles tussen aanhalingstekens zetten, alles voortdurend voer voor discussie, onderhandeling, bijstelling, evolutie laten worden, dan komt alles goed.

Karel Velle: Prachtige conclusie Marc. Dank hiervoor. Geachte toehoorders, dames en heren. Mij rest de aangename taak u allen te bedanken voor uw aanwezigheid en uw actieve deelname aan dit debat. VIGES nodigt u uit op een receptie die u in de ruimte hiernaast wordt aangeboden. Goede avond.

AUTEURS

Boone Marc, gewoon hoogleraar UGent
Delsaerd Pierre, gewoon hoogleraar UA
De Maeyer Jan, hoogleraar KULeuven, directeur KADOC, OLAV
De Munck Bert, hoofddocent UA
Frijhoff Willem, gewoon hoogleraar Erasmus Universiteit Rotterdam
Nandrin Jean-Pierre (+), gewoon hoogleraar FUSL, voorzitter Conseil des Centres
d'Archives privées
Velle Karel, algemeen rijksarchivaris, het Rijksarchief in België, gewoon hoogleraar UGent
Wouters Nico, gastdocent UA, wetenschappelijk onderzoeker SOMA

INTERVENIËNTEN

Allard Dominique, directeur KBS/FRB
Brauns Wouter, agentschap Kunsten en Erfgoed
Ceulemans Christina, algemeen directeur KIK-IRPA
De Vuyst Wout, onderzoek en documentatie STAM
De Wever Bruno, gewoon hoogleraar UGent
Geirnaert Noël, hoofdstadsarchivaris Stad Brugge
Jacobs Marc, directeur FARO
Janssens Gustaaf, Archief Koninklijk Paleis, deeltijds hoogleraar KULeuven, voorzitter KCG
Linters Adriaan, directeur KLEIO nv
Roegiers Jan, emeritus gewoon hoogleraar en hoofdbibliothecaris KULeuven
Van Dijck Leen, directeur AMVC-Letterenhuis Antwerpen

EINDREDACTIE

Rombaut Hans, secretaris VIGES, redactiesecretaris NBW
Velle Karel, algemeen rijksarchivaris

LIJST MET AFKORTINGEN

AMSAB-ISG: Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging-Instituut voor Sociale Geschiedenis
AMVC-Letterenhuis: Archief en Museum van het Vlaamse Cultuurleven-Letterenhuis
ADVN: Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme
AGR: Archives Générales du Royaume
ARA: Algemeen Rijksarchief
BOM-Vlaanderen: Bewaring en Ontsluiting Multimediale Data in Vlaanderen
CARCOB: Centre des Archives Communistes en Belgique
CARHOP: Centre d'Animation et de Recherche en Histoire ouvrière et populaire
CEDOM: Centre d'Etudes et de Documentation Maçonnique
CEGES: Centre d'Etudes et de Documentation Guerre et Sociétés contemporaines
DAV: Dienst Administratieve Vereenvoudiging
DDT-Vlaanderen: Platform Duurzame Digitale Toegankelijkheid Vlaanderen
ETOPIA: Centre d'Animation et de Recherche en Ecologie Politique
FARO: Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed FARO
FNRS: Fonds de la Recherche Scientifique-FNRS
FWO: Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek
ICTS: KULeuven Informatie en Communicatie: Techniek en Systemen
IEV: Instituut Emile Vandervelde
IHOES: Instituut d'Histoire ouvrière, économique et sociale
ILHS: Instituut Liégeois d'Histoire Sociale
KIK-IRPA: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium – Instituut Royal du Patrimoine Artistique
KADOC: Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving
KBS/FRB: Koning Boudewijnstichting/Fonds Roi Baudouin
KCG/CRH: Koninklijke Commissie voor Geschiedenis/Commission royale d'Histoire
KNAW: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
KULeuven: Katholieke Universiteit Leuven
KVAB: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten
LIAS: KULeuven samenwerkingsverband LIBIS, KADOC, Faculteit Godgeleerdheid, Universiteitsbibliotheek, Universiteitsarchief en ICTS
MOVE: Musea Oost-Vlaanderen in Evolutie
ODIS: Onderzoekssteunpunt en Databank Intermediaire Structuren in Vlaanderen 19de-20ste eeuw
OLAV: Overlegforum Landelijke Archiefinstellingen Vlaanderen
SAICOM: Sauvegarde des archives industrielles du bassin du Couchant de Mons
SOMA: Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij
STAM: Stadsmuseum Gent
UA: Universiteit Antwerpen
UGent: Universiteit Gent
UNESCO: Unites Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VABB: Vlaams Academisch Bibliografisch Bestand voor de humane en sociale wetenschappen
VVBAD: Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief en Documentatie
VIAA: Vlaams Instituut voor Digitale Archivering en ontsluiting van het Audiovisueel erfgoed
VIGES: Vlaams Instituut voor Geschiedenis
VUB: Vrije Universiteit Brussel